

**ІВАН
ОВЕЧКО**

**Сан Пауло
1957**

квеч.
о. Микола Кривошук
Між людьми - в
подарунок від Аврама
#201 1958

ІВАН ОВЕЧКО
"ТИ БУВ ЧУЖИЙ..."

IWAN OWETSCHKO

“VOCÊ ERA UM ESTRANHO...”

O BRASIL VISTO POR UM UCRANIANO

1957

— SÃO PAULO —

—:—

ІВАН ОВЕЧКО

„ТИ БУВ ЧУЖИЙ...“

БРАЗІЛІЯ ОЧИМА УКРАЇНЦЯ

1 9 5 7

— САН ПАУЛО —

—:—

ПАМ'ЯТІ МОГО БАТЬКА-СТРАЖДАЛЬЦЯ

ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ

Ів. Ов.

ОСТАННІЙ ПРИВІТ

Перед світанком 27-го травня 1949 року американський транспортний пароплав військової флоти "Генерал Герзей" з парою сотень емігрантів різних національностей на своєму борту поволі наближався до берегів таємничої Бразилії...

А там, на другому кінці цієї двотижневої подорожі зосталася в моїй уяві велика група людей на березі Неапольського заливу. Ті люди прийшли провадити нас в далекий і невідомий світ. Серед них найвиразніше виділялися постаті в чорному одязі і з білими хусточками в руках. То сестриці милосердя з якоїсь церковної чи добродійної установи найдовше стояли на березі і махали нам вслід своїми хусточками та побожно осіняли знаком хреста наш пароплав, який набрав все більшу і більшу швидкість, аж поки і ті останні силуети живих людей зникли з наших очей. Через деякий час з лівого боку нашого шляху вирости високі гори африканського берега, а з правого десь далеко-далеко ледве помітний берег європейського континенту. Тепер всім було ясно, що ми виходимо в безмежний простір, і Бог тільки знає, коли знову побачимо рідні землі і края...

Якось болюче зробилося на душі. За все. За всіх. Але найбільше за Неї — рідну і любиму, приречену на тяжкі муки і гіркі сльози...

Тримаючись за залізні перила пароплава, я закриваю очі й більше не відганяю від себе думок, які так настирливо не дають мені спокою. Думок про недавнє минуле...

Мені здається, я не любив Її. В усякому разі, не відчував того. То була не любов — скорше привычка. Я привик до Неї. Привик відчувати її близько. Привик бачити Її кожного дня. Бо ж Вона була зі мною скрізь: за писемним столом, на річці, в степу... Скрізь... Завжди... В холод і в голод, в години радості і відчаю

Вона не покидала мене... Та в біганині та клопоті я небагато думав про Неї.

Потім — війна, ешелони, фронт... Але й там Воно була зі мною. Під градом куль, під свист ворожих бомб я припадав до Неї грудьми і... молився. Я відчував її дихання — гаряче, рідне — і мені було легше.

А Вона? — Вона більше мовчала.

Йшов час... Наближався день розлуки. Накінець, і він настав.

Наш потяг летів на Захід. Нас було багато. І тут Вона не покинула мене. Я не знав, що ця розлука буде довгою. А Вона? — Вона, мабуть, знала. Знала, та... мовчала.

Потяг наближався до кордону. Зоставалися хвилини. Вона готовилась покинути мене.

Якесь тяжке почуття, досі невідоме мені, враз охопило мене. Якось вмить, в один момент я відчув, що це неможливо, занадто тяжко... Неначе тільки тепер мій мозок врозумів всю тяжість цієї розлуки. Вперше за все своє життя я відчув, що люблю... Люблю глибоко, гаряче, вірно... Люблю і не можу розлучитися...

А Вона в останній раз так ніжно обдавала мене своїм подихом і... мовчала.

Я оглянувся: мої друзі теж зажурено дивилися на Неї. У декого з них в очах я помітив сльози... Я зрозумів, що не тільки я так гаряче люблю її. Та я не задрив. Навпаки, я був гордий за Неї. Мені хотілося обняти її, пригорнутися до Неї грудьми і... плакати, плакати без кінця...

Зоставалися секунди... Уже видно було спереду прикордонні стовбці. Ще мить — і я зостанусь один. Мені захотілося закричати, зупинити потяг...

Я миттю розпахнув вікно: мимо мене стрілою пронісся прикордонний стовб... Щось із болем обірвалося в грудях. Коли я оглянувся, її вже не було зі мною. Я вибіг на платформу: в сірім ранковім тумані, звідти, із-за прикордонних стовбців посилала мені свій ОСТАННІЙ ПРИВІТ Вона — покинута в нестерпних муках — моя Батьківщина...

Висока хвиля налетіла і з грохотом вдарилася в бік "Герзея", заливаючи палубу водою та змушуючи мене відмовитися від думок недалекого минулого. Я відійшов від ґрат, намагаючись думати більше про майбутнє, про невідомий мені край — Бразілію, куди оце держить курс наш корабель, та про те, що чекає мене в тій далекій країні.

Я намагався пригадати собі все те, що я чув чи читав колись про Бразілію. Та знань моїх про цей край було замало, щоб я міг його уявити таким, яким він був насправді...

В ранковім тумані годі було щось побачити за декілька метрів перед собою. Наш пароплав зупинився за декілька кілометрів перед бразілійським берегом, чекаючи світанку.

І ось, коли туман почав мало-помалу зникати, перед очима почала все ясніше і ясніше вирисовуватися наймальовничіша частина всієї Бразілії. Щось подібне тяжко собі уявити навіть після прочитання якогось найфантастичнішого роману. Навіть уві сні я ніколи не бачив такої краси природи, що нею Господь нагородив цей далекий куточок земної кулі.

Атлантийський Океан, що омиває береги порту столиці Бразілії Ріо де Жанейро і утворює декілька заток у цьому місці, помережаний десятками більших і менших островків, розбивається десь в далечині об високі гори з одного боку, а з другого розливає свої спокійні води понад пляжом Копакабана — красою і гордістю бразілійців. З іншого боку, на високій горі — величезна статуя Ісуса Христа з розпростертими руками в бік океанського простору, що так символічно й величаво виглядає.

З нашого пароплава видно було якісь високі будови, що стояли так близько від берега, що здавалося, ніби вони виростили просто з води, а далі з усіх сторони від них — нечисленні модерні хмарочоси, про існування яких в Бразілії не кожен з нас знав. Особливо мало про них знав я після прочитання мною

з трудом знайденої мною брошури про Бразилію в одній із німецьких бібліотек перед від'їздом до цієї південно-американської країни. В ній описувалося, як одна родичка бразилійського імператора, гойдаючись на своєму розкішному стільці в Ріо де Жанейро в домі якоїсь поважної особи, враз несамовито скрикнула від жаху: непомітно для неї і для всіх гостей до стільця поважної дами підлізла одна з найнебезпечніших гадюк, яка кожного моменту могла вкусити високу гостю...

Читаючи ту брошуру, я не дуже звертав увагу тоді на рік її видання, бо ніколи не уявляв собі того гігантського прогресу цієї країни, свідком якого стояло тепер перед моїми очима величезне місто Ріо — столиця найбільшої південно-американської країни.

Ще будучи на пароплаві і помітивши, як до нього наближався невеличкий моторний човен з першими "справжніми" бразилійцями в ньому, я почув, як мій сусід, не відриваючись від свого бінокля, в захопленні враз закричав: "Дивіться, вони й одягнуті так само, як і ми... Такі ж люди!..."

Всі розсміялися, бо, хто його зна, може й справді всі ми чекали побачити в човні напівголих дикунів в шкіряних покривалах замість костюмів і суkenок...

Коли вже зовсім розвиднилось, "Генерал Герзей" почав потихеньку наближатися до одного із островків, розташованих в декількох кілометрах від столиці. Проїжджаючи поміж іншими острівками, ми вперше могли зблизька побачити бразилійську землю, і хотілося завжди запам'ятати той незабутній момент, коли вперше станемо власними ногами на цю землю, що не раз викликала у кожного з нас якісь містеріозні почуття при одній тільки згадці про те, що ми ж таки їдемо до тієї незнаной нам землі.

Перш, ніж одержати право вільного руху в Бразилії, всі ми мусіли відбути 2-4-х тижневий карантин на острові, який має назву "ОСТРІВ КВІТІВ".

МОНУМЕНТ СПАСИТЕЛЯ В РІО
(704 м. над рівнем моря)

„ Ти був чужий --
Бразілія приймає тебе як свого...“

" СІДАДЕ МАРАЕІЛЪОЗА "

Пляж Копакабана в Ріо

Ріо з острівками навкруги

“ТИ БУВ ЧУЖИЙ...”

Щойно наш моторний човен пристав до “Острова Квітів” і я вперше ступив на бразилійську землю, як побачив перед собою скромну арку, оздоблену квітами. Через неї мали проходити новоприбулі емігранти з Європи. Над аркою красувались слова, якими Бразилія приймала скитальців: “ТИ БУВ ЧУЖИЙ — БРАЗІЛІЯ ПРИМАЄ ТЕБЕ ЯК СВОГО”.

Коротко і ясно. Без жодних обіцянок. Без зайвих пропагандних лозунгів і промов. А скільки людяності і християнської любови до ближнього чується в тих словах: “Ти був чужий. ЯК СВОГО”.

Прочитавши ті слова, мені тяжко було стримати сльози, хоч я ще й не знав, яка доля мене чекає в цій гарячій і чужій країні. Але оте правдиве, хоч і болюче “Ти був чужий” не давало мені спокою. Як можна, - думав я сам собі, - в таких коротких словах і так багато сказати!..

Так, я був чужий... Я був чужий у своїй рідній країні вже від дитячих років, коли взагалі я став розуміти. Скільки я пам’ятаю себе в своїй країні, я не мав спокою. Десятилітнім хлопцем я був уже чужим у власній хаті моїх батьків, бо й батьки були чужими для володарів моєї поневоленої Батьківщини. Серед лютої зими у них було відібрано все, що вони надбали довгими роками своєю тяжкою працею на власному шматочку чорнозему. Викинули з власної хати дослівно в одязі, що вони його мали в той день на собі, та ще й пригрозили сибірськими таборами, якщо за 24 години не зникнуть із власного села...
За що?..

Мені було десять, а братові моему і половини того не було. Зоставивши меншого брата в добрих людей, ми з матір’ю повинні були дістатися до наших родичів, які жили на хуторі в дванадцяти кілометрах від нашого села.

Йти треба було тільки вночі, бо вдень всюди літали відділи червоних активістів, які мали за завдання збирати по селах жінок і дітей розкуркулених батьків. Не дивлячись ані на кількість дітей, ані на їх вік, їх садили разом з матерями на колхозну гарбу і везли до районного містечка, а звідти, зібравши цілий етап, відправляли на північ, до Сибіру...

Треба було десь переховатися, поки дізнаємося, де знаходиться наш батько, який також десь ховається від червоних головорізів. Була болотяна, холодна ніч. Ніби крізь дрібне решето, трусив дощ. Туман не давав можливості бачити за декілька метрів від себе.

Але якось вийшли за село.

Мати ще раз оглянулася, перехристілася в той бік, де колись була церква, а тепер зроблений з неї хлів та склад колхозного збіжжя, і повела мене в темний, болотяний степ.

Через півгодини ми дісталися до залізниці.

— Тепер буде трохи легше, - промовила мати, - можна буде чугунки триматися.

Проїшли ще два-три кілометра. Дорога повернула через переїзд. Біля переїзду стояла самотня хатка. Там жив залізничник, що наглядав за цим відтинком залізної дороги. Можна було б постукати до хати, пересушитися й відпочити, але... хто знає, що він за чоловік, той залізничник? Та й шлях ще далекий. Треба поспішати, щоб ще за темної ночі дістатися до хутора.

Перейшли через переїзд. Дорога знову повертає вбік від чугунки. Вже заховалася з очей хатка - будка залізничника. Повернули. Темно. Мокро. Холодно.

Йшли півгодини, годину, а може й більше. Вже, здається, повинен би й хутір буги близько. Але його не було. Жодного знаку, що десь близько живуть люди.

Враз крізь туман помітили ми якийсь вогник. Настрий піднісся. Накінець, можна буде спочити, висушити одяг. Вогник наближається. Ось він уже перед нами...

Але що це? Один єдиний вогник? Одна самотня хатка? Тут не повинно бути самотньої хатки. Мати про те добре знає: за своє життя вона не раз ходила в той хутір.

Підходимо ближче: будка. Хатина залізничника. Та

сама хатина, біля якої ми були годину-дві тому. Той самий переїзд. Ми тільки з другого боку залізниці, але переїзд і будка — ті самі. Не може бути!

Мати тре чоло, Шепоче якусь молитву...

Як це могло вийти? Ми перейшли чугунку в якомусь місці, самі того не помітивши...

Я бачу, як по материних щоках течуть сльози. Вона прикусує уста. Щось шепоче. Тулить мою голову до себе...

Жодного сумніву — ми на тому самому місці, де були декілька годин тому. До хутора — стільки ж, як і перед тим.

Темно. Мокро. Холодно. Босоніж...

Он там, біля залізниці лежить купа дощок-снігозахисників. Мати спить туди, сідає, щоб хоч трохи відпочити, зібратися з думками і під дошками тих снігозахисників хоч трохи сховатися від дощукального дощу.

Я притуляюсь до її колін і, зігрівшись, кріпко засипаю...

На ранок, коли ми все ж дісталися до наших родичів, нам оповіли, що цієї ночі чотири рази підїжджали активісти до їхньої хати і все питали про нас. Душогуби ніяк не хотіли вірити, що нас там не було. Вони шукали скрізь, навіть в кодовбах, де була засолена на зиму капуста...

Та Всевишній зберіг нас тієї ночі, хай навіть і під дошками снігозахисників, від рук ненависних кровожадних узурпаторів моєї Батьківщини, для яких вже від тоді я був чужий.

Так, я був чужий...

Щойно мені зрівнялося вісімнадцять років, як до нашої хати підїхав "чорний ворон" — чорна, закрита з усіх сторін автомашина НКВД... З того часу батько більше не вертався...

Мати кожного дня носила до в'язниці передачі — одиноке, що ще не заборонялося родині арештованого. Даремні були всі наші зусилля добитися дозволу на побачення з батьком, як і даремні були всі мої письмові запити й прохання до прокуратури про негайний розбір справи та звільнення невинного.

Кожний день приносив все більше і більше жертв. Із міст, сел і хуторів зникали люди в льохах величезної в'язниці в центрі міста.

Жінки, які хотіли передати щось своїм чоловікам, братам чи батькам, утворювали довжелезні черги біля високого муру в'язниці. Вони майже не розмовляли одна з другою — боялися і не питали одна одну, за що сидить її батько, чоловік чи брат. Всі добре знали, що нізащо. Бо ж не могло бути, щоб таке мале місто з декількома селами і хуторами навкруги мало декілька тисяч злодіїв. Скоріше питали "коли?". Коли взято того чи іншого. І якщо якась із жінок похмуро відповідала, що її чоловік сидить ось уже декілька місяців без суда і слідства, то інша, чоловіка якої взято день - два тому, впадала в ще більший відчай...

Через місяць після арешту батька до нашої хати постукав листоноша і вручив мені листа. В ньому мені "предлагалося" з'явитися до відділу міського НКВД рівно о 5-ій годині вечора. Хоч мені тільки "предлагалося", все ж точно о 5-ій я був там. Мене зустрів кремезний НКВДіст. Прочитавши записку, він показав мені на лавку, яка стояла в коридорі, а сам пішов десь на другий поверх.

Час ішов, а черговий кремезний не повертався. Напроти мене в двох-трьох кроках я розглядив важкі залізні двері, що вели у двір в'язниці. З правого боку — широкі ступні до другого поверху, де знаходилися кабінети слідчих.

Я було вже занепокоївся, чому це мене так довго не кличуть і чого, власне, вони хочуть від мене. Думки про те, що і мені вже більше не побачити світла денного, стискали мені мозок...

Та враз залізні двері, що вели у двір в'язниці, відчинилися, а в них я побачив... мого батька в супроводі двох НКВДістів з револьверами на - голо...

Ніколи в своєму житті я не забуду того моменту!

Батько більше не був подібний сам на себе: його голова стала зовсім біла, щоки висохли... З неймовірним

зусиллям він переступав з ноги на ногу...

Я не стерпів і кинувся до нього:

— Батьку! — вирвалося з глибини мого серця.

Та враз де не взявся той кремезний черговий НКВДіст і сильним ударом по голові примусив мене повернутися на своє місце.

Батьку не чув мого крику. Не бачив мене. Як живий кістяк, він тяжко ступав по широких східцях туди, де чекав на нього слідчий.

Але, ставши на передостанню ступінь, він помалу обернувся й подивився вниз. Наші погляди зустрілися. Він пізнав мене. Хотів щось сказати, але я помітив тільки дрижання його вуст і не чув слів.

Не маючи сил підвестися на останню ступінь, він опустився на коліна. Та поштовхами револьвером в спину його знову поставили на ноги і ввели в двері якогось кабінету...

Дві хвилини пізніше підійшов до мене черговий і дуже ввічливо заявив, що мене покликано "помилково" та що я можу йти собі додому...

Нічого не розуміючи, я вибіг на вулицю і швидко пройшов центр міста. В кінці його не міг більше стримати гарячих сліз, що весь час стискали мені горло...

Через пару днів після "помилкового" викликання мене до НКВД кожnodневну передачу моєї матері (для арештованого батька не прийняли.

— Ваш чоловік більше не потребує передач, — заявив черговий НКВДіст моїй матері.

Коли таке говорять жінці арештованого, то це значить, що його або вже нема в живих, або кудись вивезено. Мати бачила в той день, як санітарна автомашина вїхала в двір в"язниці і скоро виїхала з нього, тому була певна, що батька замучили. Вона більше не плакала. То був не ілчач, то було внутрішнє ридання від виснаження, бо з тих пір, як батька взято на муки, я не пам"ятаю лица матері, сухого від сліз, як не пам"ятаю ночі, в яку б вона хоч трішки заснула...

З центральної станції я почав телефонувати до всіх мені відомих лікарень, надіючись, що батька, можливо, хворого відправлено до однієї з них. Але звідусіль

мені відповідали, що такого їмени нема на списку хворих, інтернованих в тій чи іншій лікарні.

Але ось я чую ласкавий голос в телефоні.

— Хто говорить? - допитуюсь.

— Та хіба ти не вгадуєш? - відповідає жіночий голос. І вона назвала своє ім'я.

Так, я пам'ятаю цю дівчину. Колись разом до школи ходили. Навіть, мені здається, що і їй я колись "поезії" про моє кохання до неї писав. Було колись...

— Ну, що - згадав? - допитується вона ще ласкавіше.

— Слухай, мені не до забав. Скажи краще, чи не знаходиться мій батько в трій лікарні, де ти працюєш?

— Батько? Ні, ні - нема його тут. Але, слухай, прихось сьогодні ввечорі до нас... У нас йде гарний фільм сьогодні. Ми так вчора сміялися, що й сьогодні хочеться побачити. Ти не бачив того фільму? Прихось, слово чести, що не пожалієш. Як стемніє... Я чекатиму. Чуєш? На тому самому місці, де ти колись мені такі гарні поезії читав. Пам'ятаєш? Чи, може, забув? Ха-ха-ха...

Не встиг я зібрати всіх слів обурення, щоб вилаяти безсердешну дівчину за таку наглість до мене в такий болючий для мене час, як телефон був виключений. Зі злости і болю я не знав, що робити...

Та враз моє серце щось почуло. В один момент я був вже повністю переконаний, що батько був там. Там! Вона просто боялася в телефон це відкрито сказати. Бо ж невже можливо, щоб молода дівчина, та ще та, що оце щойно говорила зі мною, так безсовісно глумилася з чужого горя!...

Лікарня, в якій вона працювала, знаходилася в чотирьох кілометрах від нас. Щойно стемніло, я був на умовленому місці.

Моє серце не помилилося: батько був там. Ховаючись від людей, недавня шкільна подруга оповіла мені, що батька привезено сьогодні, що він ще й досі не може ані рухатися, ані говорити. Під час допиту в НКВД його так збили, що тільки в лікарні він прийшов до пам'яти. Але ми мали щастя, що до нього приставлено якраз цю молоду дівчину, яка мала за ним доглядати. І вона доглядала за ним, як за рідним батьком.

Батька було приміщено на третьому поверсі та заборонено який би то не було зв'язок із зовнішнім світом. Та все ж при допомозі тієї ж шкільної подруги я-кось чудом вдалося перевести його на нижній поверх, а через тиждень, коли він міг подай говорити, вдалося навіть мати нам зустріч з ним під вікном кімнати тієї лікарні.

На ті таємні зустрічі ми ходили всією родиною і одна з тих зустрічей була останньою...

Спираючись на підвіковник (стояти він не міг), з пов'язаною головою, з вибитими під час допитів зубами, ледве живий батько оповів нам востаннє про всі знущання, які йому прийшлося перенести від моменту, коли "чорний ворон" забрав його з нашої хати. А ми по цей бік відкритого вікна в серцях своїх записували його повість. А повість його була такою, якою могли б бути повісті багатьох мільонів людей, коли б вони могли воскреснути з мертвих, могилами якими вкриті степи моєї Батьківщини...

Після арешту батька його покликав слідчий і заявив :

— Ви обвиняєтесь, як вредитель, шпигун і враг на-рода. Тут Ваше признаніє віновності. Будьте ласкаві, підпишіть.

— Я не розумію, в чому я винен? - перепитав батько.

Той прочитав "признаніє". В ньому говорилося, що він, батько, визнає себе винним в тому, що... і далі лист всяких "злочинів", які ніби то батько доконав. Чого там тільки не було! І шпигунство, і саботаж, і пропаганда і просто "вредительство" ... У батька мурашки пішли поза спиною.

— Та ж я ніколи цього не робив. Я — простий се-лянин і нічого в таких речах не розуміюся.

— Для чого ти все скриваєш? - все ще лагідно го-ворив слідчий. — І тобі краще буде, як признаєшся, і нам мороки менше. Недавно тут був твій син і всі твої про-вини підтвердив, а ти скриваєш...

Батько бачив мене тоді в коридорі, хоч і не знав, що мене навіть і до кабінету не запросили, заявивши,

що мене викликано "помилково".

— О, ні! - оповідав нам батько під вікном лікарні, — у них помилок не буває. Все було підлагоджено так, щоб я скоріше підписав "прізнаніє".

Зрозумівши, що батько добровільно не підпише брехні, слідчий почав пристосовувати всі методи знущань, які він тільки знав.

Батько терпів. Але коли слідчий посадив його на ніжку перевернутого стільця і, приклавши до живота кінець півметрової палки, вдарив із усієї сили дерев'яним молотком по другому її кінці, батько впав, як підкошений: все тіло було паралізоване.

— Підпишеш? - шипів слідчий, тикаючи папір під ніс напівмертвого батька.

"Уб'є, як не підпишу, - подумав батько. - Підпишу-може хоч бити перестануть".

Підписавши, лежачи на підлозі, він знепритомів ...

Скоро після останнього побачення з батьком під вікном лікарні я був у Києві, в кабінеті головного прокурора України.

Прокурор дуже ввічливо запросив мене сісти і запитав, в чому полягає моя скарга.

— Це не скарга, скоріше прохання, - почав я і розказав йому всю правду про життя мого батька і всієї родини, починаючи з того часу, коли я став взагалі пам'ятати, і аж до останнього дня.

Коли я дійшов до повісти мого батька про знущання над ним, невинним, збоку слідчого в міському відділі НКВД, брови прокурора стягнулися.

— Звідки Ви все це знаєте? - запитав він тоном, далеким від того, яким він мене зустрів.

— Декілька днів тому я говорив з батьком, - відповів я

Після того, як я те сказав, мене кинуло в холодний піт. Але й досі ще не втямлю, чому прокурор не запитав, де і з допомогою кого мені вдалося зустрітися з батьком. Натомість він, прижмурившись, залитав:

— І Ви вірите Вашому батькові?

Я був спантеличений питанням. Безперечно, я завжди вірив своєму батькові. Я знаю, що він не міг робити

жодного „шпіонажу“, „саботажу“ чи „вредітельства“.

— Він простий селянин, — почав я, відчуваючи, що наша розмова приймає небезпечний для мене характер.

— Я вірю, що він не міг...

— Но ми Вам не віримо! — сказав він коротко і встав, дивлячись у вікно, показуючи тим, що авдієнцію закінчено...

У мене затрусилися ноги. Я не знав, що робити і ще менше, що казати. Мені здалося, що я не вийду більше з того приміщення.

Коли я проходив повз багаточисельну охорону прокуратури довгими коридорами того приміщення, я дрижав усім тілом, як у пропасниці.

Тільки в потязі, коли він вже відійшов від станції Київ, я трохи заспокоївся. В голові шуміло. А колеса вагонів, викликаючи біль у моїх висках, вибивали ввесь час в такт словам, що супроводять мене все життя:

“Но ми Вам не віримо!”

Так, мені не вірили, бо я ... був чужий.

Я був чужий також для тих, кого я свого часу зустрічав як визволителів моєї Батьківщини в роки 2-ої світової війни, бо ж на їхніх військових ремнях було написано: “Бог з нами!” Я був чужий для них, бо в моїх жилах текла звичайна людська кров, а не “голуба” кров “оберменшів”.

Не своїм—чужим і непотрібним я був і тим, хто перш, ніж прийняти мене до себе, ретельно важив моє тіло, щупав мої мускули - м'язи та рахував зуби в роті, допитуючись, чи не завелику родину маю при собі... Так, я був чужий для всіх, невідомий мені краю — Бразилія! Тільки Ти, заокеанська Земле — чужий мені краю — Бразилія — тільки Ти з Образом Спасителя з розпростертими в океанський простір руками сказала в першу хвилину мого прибуття до Тебе слово, якого я шукав багато років. Що доброго я зробив для Тебе, далекий Краю, щоб міг заслужити отого дорогого і ніколи незабутнього:

— ТИ БУВ ЧУЖИЙ - БРАЗІЛІЯ ПРИЙМАЄ ТЕБЕ ЯК СВОГО!

НА ОСТРОВІ КВІТІВ

Мучило питання, чи й справді Бразилія приймає мене, як свого? Чи, може, вона хоче використати мене, мою фізичну силу, купити мене за дешеву ціну, щоб на мені зробити якийсь “гешефт”?

Привидляюся до всього, прислухуюся..

Той напис: “Ти був чужий . . .” красується при вході на острів на багатьох мовах емігрантів, але . . . українською нема. Це трохи гнітить мене. Навіть бентежить. Невже я так далеко заїхав, що тут навіть не знають про українців, не визнають їх? Невже? ...

Але геть із сумними думками! Я — в Бразилії, і вже час хоч трішки оглянути Острів Квітів, на якому прийдеться пробути пару тижнів карантинного часу.

Острів Квітів, на якому, до речі, квітів яждних майже не бачив, можна за чверть години обійти увесь навкруги понад берегом океану. На ньому є багато гарних місць, зарослих зеленою травичкою, на якій так і хотілося полежати, а то й заснути, але.. ми були в Бразилії, де з кожного кушика очікували товстелезну гадюку чи скорпіона або й акулу з Атлантийського океану...

Панорама, що відкривається мешканцям острова після заходу сонця — надзвичайно чудова. Особливо у вечірні часи, коли прекрасне місто Ріо де Жанейро в декількох хвилинах моторним човном від нашого острова загориться мільонами різнобарвних електричних лампочок, з прожекторами і бальонами - фajerверками над містом і далеко поза ним, аж до нашого невеличкого острівка.

Найбільше, чого я боявся, їдучи до Бразилії, так це спеки. Але перший день, прожитий мною в цій країні, до деякої міри заспокоїв мене: я ходив цілий день в звичайному європейському вбранні і більшій спеки, як у нас, в Україні в червні місяці, не відчував. Правда, мені пояснили, що зараз якраз почалася зима в Бразилії та що в січні—лютому спека таки досить дошкульна, особливо в Ріо де Жанейро. Пізніше я сам в цьому переконався і не дивувався більше, чому наших людей так мало живе в цьому прекрасному місті.

Всі вони намагаються потрапити далі на південь цієї величезної країни — до Сан Паула, Ріо Гранде до Сул, Парани або Санта Катаріни, де, як оповідають, бувають досить сильні морози, як для Бразилії, та нерідко випадає навіть сніг.

В перший день побуту на бразилійській землі людина почуває себе з одного боку приємно-радісно, а з другого якось журливо, аж трохи боязко. Приємно оглядати власними очима бананові дерева, не менш приємніше власними руками доторкнутись до ніколи в житті не баченої високої пальми, оглядати помаранчові садочки, але те приємно-радісне почуття змішується з почуттям непевності завтрішнього дня. Живеш на бразилійському острові вже цілий день і все ще сам собі не віриш, чи й справді вже доїхав до місця свого призначення. І коли згадаєш, яка віддаль зосталася між нами і старою Європою, коли згадаєш, що не маєш ані гроша в кишені і не знаєш, чи матимеш його коли, щоб повернутися через всі моря і океани до Рідного Краю, робиться якось страшно. Страшно бананових дерев, пальм, Бразилії. Страшно чорношкірих бразилійців, які якось з-під лоба на нас поглядали, неначе сердячись на нас...

Пізно ввечері, коли спека минула і увесь острів виглядав так мальовничо під сяйвом місяця, на березі Антлантійського Океану було влаштовано товариську забаву з танцями. Всі молоді бразилійці й бразилійки острова взяли в них участь. Я дивувався вибагливості щодо одягу молодих хлопців і дівчат, білих, напівчорних метисів і зовсім чорношкірих бразилійців, а особливо бразилійок. Для них прибуття нас — ще одного транспорту з емігрантами — було, напевне, радістю і вони залюбки погоджувалися на танці з нашими молодими хлопцями і віддуш сміялися, не розуміючи їх мови, показуючи білі зуби на фоні чорного, як смола, тіла. Я помітив, що негритянки острова люблять білий колір одягу, бо майже всі були в білих, легких, але елегантно пошитих, сукенках. Натомість хлопці майже всі в темно-синіх костюмах з жакетами майже до колін, а штаними в трубочку. Краватка, туго затягнута, не заважала молодим хлопцям танцювати так довго, як довго грала музика. Видно було,

що бразилійці, якщо вони всі такі, як тут на острові, дуже завзяті до танців.

Коли перше знайомство з бразилійцями на острові закінчилося, всіх нас було розміщено в таборових приміщеннях, спеціально для емігрантів приготовлених. Кожному було видано ліжко та все, що людина потребує на карантинний час в гуртожитку.

Тяжко було заснути першу ніч в Бразилії. Тисячі думок кружляли в голові. Багато небелиць оповідалося про цю країну та звичаї в ній. Чи то від спеки, чи з нервового стану я не міг заснути і опівночі вийшов надвір подихати чистим повітрям. Тихо було навкруги. Тільки хвилі океану час від часу нарушували спокій. Я пішов до берега, щоб ще раз глянути в той бік, звідки доля занесла мене в цей далекий куточок чужого світу. Темно і по-своєму врочисто, тихо. Тільки високі хвилі інколи виблискували вдалечині під світлом безчисленних кольорових лампочок і прожекторів, які досягали аж сюди з міста — столиці Бразилії за декілька кілометрів від острова.

На душі було ніби врочисто — радісно, але... хотілося плакати, сам не знаючи чому. Не вірилося і не хотілося вірити, що я приїхав в цю країну на довгий час. Здавалося, і хотілося так вірити, що це — один коротенький епізод в моєму житті. Пройде найбільше два-три роки, і я знову бути стояти на березі цього океану, врочисто прощаючись з цією гостинною країною, від'їжджаючи в свій рідний і вільний від ворогів край..

Коли я повернувся до гуртожитку, мої друзі теж не спали. Фантастичним оповіданням про Бразилію не було кінця:

— В Бразилії за крадіж відрубують пальці на руках. По одному за кожний злочин..

— А Ви знаєте, що в містах лавки і крамниці не мають жодних дверей, — додає інший, — вони відчинені круглу ніч.

— Уважайте, добродію! — чую з іншого кутка гуртожитку. — Вчора на цей берег випливла акула і затягла дитину одного емігранта з попереднього транспорту..

— Чи не думаєте, що ми тут з голоду пропадемо? — повертаючись на другий бік, чи то питає, чи стверджує

якийсь песиміст. — Кажуть, найбільше підприємство, де наш люди працюють, закривається...

--- Нісенитницю верзете, пане! — сердиться інший. — Кому страшно, може назад вертатись і-ншим голови не морочити. Живуть люди — і ми житимемо. Смаленого вовка Ви не бачили то й верзете біз зна що. Спть!...

Весь час нашого перебування на острові ми одержували безкоштовне харчування в спеціальній їдальні. Риж, квасоля, м'ясо, хліб, банани... Цей сортимент ніколи не мінявся, скільки взагалі цей острів існує для прийому емігрантів. За три тижні одноманітність їжі набридла, і кожен почав шукати способів діставати якісь продукти поза островом, переїжджаючи човном на інший, де можна була купити все, чого душа бажає. Тим більше, що кожному емігрантові було видано по 185 крузейрів — гроші, з якими кожний мав починати самостійне життя в Бразилії. Та сума рівнялася в той час 4-5 денному заробітку робітника на підприємстві, так що багато купити на них я не міг та й не відважувався, думаючи про майбутнє. Але... пізкіла справжнього сала товщиною в чотири пальця я не міг собі відмовити. Майже півтора десятка років я не тримав в руках такого сала, як оце бачу в руках одного з емігрантів, який умудрився якось переплисти до "справжнього" бразилійського берега і купити собі сала і до сала пляшку доброго коньяку, що заборонялося вживати на острові.

Але бразилійці не дарма з острахом поглядали на наших людей, які з таким апетитом поралися біля того сала — на другий день всі лікарські пункти острова були переповнені. Коли б ми знали бразилійську мову, то вже тоді зрозуміли б, що не все те, що смакує і корисне в Європі, йде на користь людині в Бразилії. Особливо сире сало. Недарма воно коштує тут дешевше, ніж сире м'ясо. Найбільше нам радили їсти городину та овочі: салат, помаранчі, банани, яблука... Все це тут дешево, але останніх (яблука) майже не до купишся. Яблука ввозяться із-за кордону, а тому за одне яблуко треба заплатити більше, ніж за 15—20 штук бананів. Або ще

краще: пара середніх черевиків коштує не більше, як 40 штук досить таки маленьких яблук. Про вишні взагалі нам не можна було мріяти — вони на віс залота. Зате овочів чисто бразилійського походження: манга, шусу, ананаси, жаботікаба і ряд інших, яких я й назв не знаю — дуже багато і ціни на них досить доступні. Мене ж, тавричанина, найбільше цікавили кавуни та дині. За кавун в Німеччині, якого колись дістав один мій знайомий, я був готовий три дні нічого не їсти. Але травень — червень місяці — зима в Бразилії, а тому з кавунами я мусів зачекати...

Хотілося якнайшвидше звільнитися від карантину на острові, від безконечних анкет та опік еміграційних установ. Хотілося якнайскорше стати на власні ноги, почати жити самостійно і незалежно, бути вільним серед вільних, своїм серед чужих і на власному досвіді побачити, як оте "ти був чужий — Бразилія приймає тебе, як свого" зі слів перетворюється в дійсність.

На острів приїжджають різні вербовщики робочої сили для підприємств, для сільського господарства, до приватних домів. Найбільше запрошують в далекі від центру райони Бразилії. Обіцяють добру платню, дешевий харч. Але тропічний клімат тих районів, хвороби, відсутність транспорту або грошей на його оплату у випадку невтримки, бразилійські праліси з усіма дикунськими страхоттями, про які так багато оповідалося в Європі, стримували відвагу наших людей. Кожному давалось право вибору місця свого майбутнього осідку. І з цього права користувалися майже всі, записуючись до більш цивілізованих районів країни. Скористувався і я з того права, вирішивши з родиною їхати до найбільш індустріальної частини Бразилії — Сан Паула.

Моторним човном нас перевезли до Ріо де Жанейра, щоб звідти ще того ж вечора відправити нас потягом до Сан Паула. Місто, що стояло три тижні перед нашими очима під час нашого перебування на острові, примушувало нас дивуватися його красою, на яку ми встигли тільки бликнути зблизька, прямуючи до залізничної станції.

“СІДАДЕ МАРАВІЛЬОЗА”

Так самі бразилійці називають свою столицю Ріо де Жанейро або просто Ріо. Слід відмітити, що в Бразилії як назви міст, районів чи областей, так і імена чи прізвища людей інколи таки дуже задовгі: трапляються нерідко імена і прізвища людей, що складаються з п'яти-шести слів, тому звичайно вживається тільки перше ім'я. І це однаково, чи мова йде про звичайного бразилійця, чи про самого президента. Замість, наприклад, “сеньор Жозе Люїс де Алкантара Масего Фільо” кажуть і пишуть “сеньор Жсзе” і тільки. Так само і столицю Бразилії ніхто повністю не називає, задовольняючись одним словом — Ріо. Але для бразилійців досить почути слова “сідаде мараویلйоза”, щоб зрозуміти, що мова йде якраз про Ріо — столицю, яка і справді “мараویلйоза”, тобто гарна, прекрасна, чудова.

Проїжджаючи вулицями і широкими “авенідами” поміж чисельними хмарочосами цієї сонячної столиці, кидається в вічі величезна кількість автомашин різних кольорів і гатунків, якими дослівно запружені ті вулиці. Тяжко собі уявити, що країна, яку ще й досі заселяють сто п'ятдесят тисяч справжніх дикунів по різних віддалених районах країни, має таке цивілізоване місто-столицю, як Ріо, з такою кількістю авт на його вулицях. Емігранти, які в своєму житті побували в багатьох центрах Європи, однозгідно заявляли, що не бачили такого інтенсивного вуличного руху, як в цьому “сідаде мараویلйоза”.

Мешканці бразилійської столиці одягнені надзвичайно вибагливо, особливо жінки. В той час, коли в найбільшу спеку чоловіки ходять в піджаках і з туго затягненими краватками, жінки одягаються досить таки легко, якщо взагалі одяг деяких з них можна назвати одягом: сміливість жіночої фантазії щодо цього не має меж...

Пішоходи міста здавалися нам гуляючими курортниками. Вони походжали досить поважно, і ніхто і нікуди не спішив. Людей в звичайний будній день було так багато на вулицях міста, що мимоволі запитуєш сам себе:

коли і де працює весь цей народ? З чого живе, де бере гроші на всі оті видавки, ходячи з однієї лавки до іншої? За свій коротенький побут в Ріо я встиг помітити, що в цьому місті віддаль від одної до іншої кафеїної, бару чи лавки така мала, що деякі вулиці столиці — то просто суцільні магазини, бари, ресторани...

Наш грузовик зупинився біля станції, де ми змушені були перегружати речі емігрантів до потягу, який мав ще цієї ночі відійти до Сан Паула. Надвечір я вийшов на привокзальний пляц, щоб ще раз оглянути це прекрасне місто, вдруге побачити яке я не надіявся так скоро, бо ж перед кожним із нас стояв ще невідомий і, може, нелегкий шлях до влаштування самостійного життя на новому місці поселення, і про екскурсії ніхто з нас навіть думати не осмілювався.

І тут на пляцу недалеко від станції мене вразив вид одного негра — нестарого ще бразілійця в подертій блюзі та ще в гірших штанях. Він щось вишукував на смітнику, ховаючи знайдені речі до кишені. Я привик бачити бідних, голодних і напівголих людей, але не міг цього збагнути, бачучи це в Ріо — в цьому напіврайському місті серед блискучого багатства, на яке я встиг бликнути очима.

Негр, помітивши мій здивований погляд та, мабуть, вгадавши в мені чужинця, сміливо направився до мене, щось промовляючи. Мови його я не розумів, але був певний, що він просить милостиню. Не довго думаючи, я витяг півкрузейра з кишені. Щойно я хотів дати милостиню, як до мене підійшов інший бразілієць-наш транспортний начальник і вхопив мене за руку з півкруйзером: — Не робіть цього! — сказав він. — В Бразилії багато бідних людей, їм, як будете мати змогу, Ви допоможете в свій час, але це — “вагабунда”. Він не хоче працювати, а тому, що всі дають, то він і просить замість працювати...

Сказавши це, він щось гримнув на того “вагабунда”, і той пішов геть, недружелюбно поглядаючи на свого земляка.

Кинувши оком навкруги, я побачив на горі за містом ряд дерев'яних чорних старих будівель, збитих із ста-

Ріо — загальний вигляд

Ріо де Жанейро вночі

БРАЗІЛІЙСЬКІ КОНТРАСТИ

САН ПАУЛО ВНОЧІ

рих і трухлявих дощок. Ті мізерні бараки не були подібні до людського житла, але здалека таки видно було, як на перетятому поміж тими будівлями дроті гойдалася якась білизна. Не було сумніву — там мешкали люди. Був той чорношкірий звідти, чи ні — не знаю, але забути про нього я ще довго не міг, їдучи цілу ніч до Сан Паула ...

На крутому повороті вагони нашого потягу так затрішали, що ми молили Бога, щоб якнайшвидше кінчилася ця небезпечна поїздка. Вагони того потягу так легко збудовані, що при кожному повороті так скрипіли, що аж у вухах лящало і ось-ось, здавалося, зовсім відломляться їх дошки, і весь наш транспорт полетить десь у прірву. Потяг робив весь час такі викрутаси, що серце хололо. Зупинялися дуже рідко. В темноті ночі годі було розглядіти міста, степи і ліси, якими проїжджали. Тільки назви станцій час від часу залишалися в пам'яті. А вони, треба сказати, нерідко досить таки романтичні. Але найчастіше всі назви в Бразилії пов'язані з іменами святих. Будь то місто, район, область, назва лавки, крамниці, навіть брудного бару, порядної чи й непорядної слави готелю — все має назву, пов'язану з іменем якогось святого.

Коли на ранок другого дня ми прибули до Сан Паула, нам пояснили, що залізниця, якою ми їхали, має у цілій країні репутацію доволі неприємну, бо рідко коли проходить місяць, щоб на ній не злетів з рейок хоч один потяг. Після такої новини було ще більше приємно знати, що ця подорож закінчена. А через півгодини ми були вже зовсім "вдома" — на станції невеличкого містечка недалеко від Сан Паула — Кампо Лімпо, що означає "Чисте Поле".

Тут нам мали видати персональні документи з правом постійного мешкання в Бразилії, і звідси ми мали починати своє самостійне життя в цій країні. І сьогодні, сім років пізніше, проїжджаючи часом повз Кампо Лімпо, переносишся думками в недавнє минуле, згадуючи кожную дрібничку життя й боротьби за власне існування й прогрес в цій совячній і далекій чужині ...

Хоч була зима в Бразилії, все ж сонце припікало вдень так, як воно пече в Україні в найгарячіше літо. Зате вночі пробирав якийсь неприємний холод, так що я був змушений вкриватися подвійним ліжником.

Розташувалися ми у великому приміщенні, яке колись служило магазином для зберігання величезних запасів кави для вивозу закордон. З усіх сторін того приміщення так протягувало, що немало наших людей застудилося, а дехто навіть зліг. Особливо зле вплинув новий клімат і специфічна бразилійська їжа на дітей, з яких немало померло в перші дні перебування в цій гарячій країні. Але гірше дістался тим небагатьом емігрантам, які зголосилися ще з Ріо де Жанейра їхати до Гояса та інших північно-західних областей країни, бажаючи заробити багато грошей. Всі вони, хто зостався живий, повернулися до Сан Паула або інших південних штатів Бразилії

Перший тиждень ми нічого не робили, відпочиваючи з дороги та оглядаючи околиці Кампо Лімпо. Всі ми мали право мешкати в Кампо Лімпо, безкоштовно обідати й вечеряти (риж, квасоля, м'ясо-незмінно), безкоштовно їздити до Сан Паула на розшуки праці по своєму смаку, аж поки кожний з нас відповідно влаштується на самостійне життя. Дехто навіть і після того, як вже мав постійну працю, все ще продовжував мешкати в таборі та безкоштовно вечеряти, щоб в такий спосіб заощадити трохи грошей на невідоме майбутнє в цій чудернацькій країні. А що ця країна і справді чудернацька, а деякі порядки в ній просто незрозумілі на перший погляд, в тому я переконався вже в перші дні мого перебування в Бразилії. Сьогодні все це здається таким звичайним і нормальним, але в той день, коли я вперше потрапив до лісу в околицях Чистого Поля, то було нове і . . . небезпечне.

Бразилійський ліс навіть в недалекій віддалі від міста відмінний від нашого вже тим, що в ньому не зустрінеш жодного квіточка, який би мав якийсь аромат, хоч на вигляд всі вони і дуже гарні.

Найменший розміром ліс в Бразилії так заростає, що годі дістатися до його середини. Дерева й кустарники густо переплетені в своєму первісному стані, і люди ходять і їздять тільки дорогами понад лісом, не заходячи до його середини.

Але найбільше я боявся, звичайно, якогось змія, щоб не наступити на нього. Але гадюки того дня я так і не побачив, зате набрався трохи неприємностей із місцевими порядками,

Зайшовши досить таки далеко від нашого табору, ми зустріли працюючих бразилійців, які ремонтували невеличкий місток через річку. Найперше хотілося знати про заробіток їхній. Не розуміючи мови, ми однак ніяк не могли втлумачити бразилійцям, чого ми від них хочемо. Але з жестів та окремих слів ми таки добрали, що бразилійські робітники відсилають нас порозумітися до якогось німця, який мав би десь тут недалеко мешкати.

І справді, ми скоро натрапили на невеличку хату, що стояла в глибині широкого двору. Там, серед помаранчевих дерев мав жити старий емігрант - німець, і ми безцеремонно направилися до хати. Ми були вже посеред двору незнайомого нам хазяїна і щойно хотіли постукати в двері хати, як до нас швидкою ходою направився якийсь чорношкірий бразилієць, мабуть, сусід німця. Він щось голосно кричав і сердито розмахував руками.

Ми повернулися геть з двору, щоб дізнатися, чого від нас хоче той негр.

Негр, пізнавши в нас чужинців, довго щось нам оповідав то показуючи рукою на двір, з якого ми вийшли, то на хату, то ляпаючи в долоні, то знову вказуючи на хату та роблячи пальцями рух, а язиком звук, ніби він стріляє в нас з пістоля...

На щастя, в дверях хатини появился німець і, пізнавши в нас новоприбулих, незнайомих з місцевими порядками, пояснив: в Бразилії можна навіть життя по-дурному згубити, заходячи до чужого двору без дозволу хазяїна. А дозвіл одержується не через голосне кликання хазяїна, не стуком чи свистом за двором, а тільки... плесканням в долоні, аплодуючи, немов у театрі, аж поки хазяїн почує й до хати запросить...

Запросивши ж до хати, бразилійці поводяться дуже чемно і з повагою до гостей. Під час гутірки на любую тему бразилієць ніколи не суперечить чужинцеві, хоч по виразу обличчя інколи й не тяжко зрозуміти, що він зовсім не є такої думки, як той чужинець. Свою думку бразилієць висловлює досить обережно і воліє весь час підтакувати: "сім, сеньор!", аніж перечити. Це виходить приблизно так, як у нас, коли ми підтакуємо добре випившому знайомому, щоб тільки не суперечити йому. Але таке відношення існує до новопрібулих чужинців, між собою бразилійці досить великі майстри сперечатися чи щось один одному доводити. Під час таких диспутів, навіть на зовсім неважливі теми, бразилійці вміло й по-артистичному вимахують руками так широко, що треба обійти досить далеко диспутиуючих, щоб не одержати від них поштовха.

Після гутірки бразилієць не відпустить гостя, щоб не почастувати його кавою — "кафезіньо", як тут кажуть. Кафезіньо — це малесенька, на один добрий ковток чашечка чорної, як смола, дуже гарячої й солодкої кави. Також у місті чи на вулиці після кожної дружньої бесіди, після кожного зробленого ганделя, при зустріччі чи прощанні або з якоїсь іншої причини, але найчастіше зовсім без жодної причини люди не розходяться, не зайшовши до кафеїної і не випивши того кафезінья. Кафезіньо — це здебільшого сніданок бразилійської родини й обов'язковий полудень.

Каву з молоком п'ють бразилійці досить рідко, а тому частування старою німкенею цим приємним напінком нам дуже подобалося. Не менш цікаві були й оповідання старого німця про його 30-ти літнє життя-буття в Бразилії. Німець мав двох синів, які народилися в Бразилії і були, згідно з тутешніми законами, бразилійцями через народження в цій країні і з десяток внучат. Двое з них появилися в дверях якраз в момент, коли старий німець оповідав нам свої пригоди в бразилійських пралісах. В руках кожного з них були шматки хліба з м'ясом, вже наполовну з'їдені. Та це аж ніяк не перешкодило кожній дитині, перш ніж піднести до рота шматок хліба в нашій присутності, простягти до кожного з нас

свої рученята, приказуючи: “Сервідо?”, що означає: “Бажаєте теж?”

Бразіл едь, дорослий він чи дитина, ніколи не піднесе до рота те, що бажає з’їсти у присутності інших сторонніх людей, не запросивши перед тим почастиватися тих присутніх, хай навіть зовсім чужих і незнайомих людей. Такий гарний звичай до глибини душі заторкує європейця, який в силу тих чи інших подій, військових розрух, карткової системи на харчові продукти і т. д. не виробив в собі подібної людяної звички. І треба сказати, що хоч в більшості те “сервідо?” (“Почаствуеть?”) одержує відповідь „дякую“, все ж нерідко буває, що їжа ділиться тут же, на місці, особливо в дорозі потягом. Сьогодні і я не закурю цигарки, ідучи в авті, не запросивши тим “сервідом” незнайомих мені пасажирів...

— — — — —

З оповідань старого німця - емігранта ми довідалися, що раніше емігрантам, які приїжджали до Бразилії, приходилося куди скрутніше, ніж нам. Не було тоді заведено ніякого забезпечення новоприбулим, ніхто їх дарма не годував тижнями і місяцями, не давали безкоштовних проїзних білетів на розшуки праці. Та й шукати не було чого, бо кожний емігрант був зобов’язаний працювати там, де йому вкажуть. А це були здебільшого дикі місцевості Бразилії — в глибині країни, величезної й гарячої. Серед найнесприятливіших умовин вони добували собі шматок хліба або, вірніше, порцію рижу на обід, тяжко працюючи в лісах та переносючи тропічні хвороби. Багато з емігрантів тих часів загинуло з сутичках з дикими тваринами, в боротьбі з людьми - дикунками та від виснаження як фізичного, так і морального. Німець двічі мав намір втікати знову до Європи, але не мав на те відповідних грошей. Сьогодні ж наш новий знайомий в Бразилії виглядає повністю задоволений своєю долею і не жаліє, що не повернувся тоді до Німеччини. Він належить до тих твердих духом, які, перейшовши тяжкий шлях емігранта - новака, сьогодні з гордістю згадують, що в розвиток і розбудову цієї країни і вони вклали свою частку.

Ми вийшли у двір, щоб оглянути хату та подвір'я хазяїна. Оглядаючи поверхово хату нашого знайомого, мені здалося, що в ній чогось ніби бракує, щось не так, як у нас . . .

— А-а, бачте, - вголос не стерпів я до німця, - димаря нема! А я дивлюся і ніяк не пригадаю, чого бракує Вашій хаті . . .

Німець засміявся :

— Навіщо ж він потрібний, той димар? Хіба ви бачили в Кампо Лімпо хоч одну хату з димарем?

І справді, в Бразилії, особливо в невеликих містах, хати не мають димарів. Та вони, як я переконався, і непотрібні : в хаті цього німця, наприклад, піч це дві дірки, складені з цеглин навхрест, а дим з неї виходить прямо попід черепицею хати. Хоч стеля від цього досить таки чорна, зате комарі не тримаються в хаті, принаймні коли хазяйка обід варить... Та й стелі, як такої, в хаті німця не було : на чотирьох стінах стоїть дах з товстих "вігів" і покритий черепицею — і цього, як запевняє хазяїн, повністю вистачає, бо ж ані снігу, ані морозів тут не буває.

Пізніше я переконався, що більшість хат в Бразилії будуються якраз на такий самий лад. Правда, тоді мені ще не були відомі інші околиці Сан Паула, в яких живуть бразилійські мільонери, де дим не виходить попід черепицею палаців, де підлога — не земля, а суцільні дорогі килими, де існують і димарі, але не для диму, а тільки для краси, а в печі замість горящих дров — червоні електричні лампочки для орнаменту. Ті палаци і людей в них я пізнав пізніше і про них будемо писати пізніше, тим більше, що їхнє життя й вони самі не такі цікаві для нового емігранта, як та частина Бразилії, де живе звичайний бразилійський народ з незвичайними для нас порядками, традиціями, звичками й законами.

Повертаючись пізно ввечері до нашого табору в Чистому Полі, я довго думав про німця, його минуле в Бразилії, про його сьогоднішнє вдоволення бути мешканцем цієї країни . . .

Після цього мені стало якось приємніше на душі. Зникла ота внутрішня боязкість чогось, про що й сам не знав, чого я боявся в цій країні. Поговоривши хоч не на рідній, все ж на зрозумілій мові з людиною, яка декілька десятків років тому була в незрванно гіршому й майже беспорядному стані в цій тропічній країні, ніж я сьогодні в ній, набираєшся ніби сил і віри в краще майбутнє. Тим більше, що влада не вимагає від мене нічого, ні до чого не зобов'язує, а приймає справді ЯК СВОГО. Будучи порядною людиною, роби що хочеш, де хочеш і як хочеш і живи собі, як зумієш. Чи міг я більше чогось вимагати чи чекати? Нема контрактів. Нема примусу. Є воля, якої я не бачив і не відчував, скільки й на світі білому живу.

Повертаючись до Кампо Лімпо, я збирався кріпко й приємно заснути після приємної прогулянки, щоб на другий день поїхати вперше до Сан Паула на розшуки праці та постійного місця мешкання, але в таборі нас зустріли з неприємною новиною: один із емігрантів, який прибув з нашим транспортом до Бразилії, щойно повісився, зоставивши в далекій чужині дружину з малими дітьми.

Це збентежило весь табір. Небжчик зоставив після себе записку, в якій він жаліється на невдачу в розшуках праці і вважає за краще вмерти, ніж, поневірятися по чужій землі...

Несмак створився серед новоприбулих.

Як таки так? — думав я сам собі. — Скільки горя пореніс в Європі, а тут — повісився...

І згадався мені той німець-старий емігрант з довгорічними п'ятнами на ногах від ран і різних тропічних хвороб. Чому ж він не покінчив із собою? Він навіть не говорив про жодне самогубство. А починав він життя куди тяжче, ніж ми його тут починаємо.

Так я думав, але не говорив вголос. Завтра я теж мав починати шукати працю. І хто його знає, що чекає мене? У всякому разі спав я тієї ночі неспокійно.

Без знання місцевої мови, без знайомих чи друзів в Сан Пауло та й без професії, з якою можна було б сподіватися якихось успіхів у Бразилії, я взяв білет до найбільшого індустріального міста в Південній Америці— Сан Пауло.

Щойно я прибув на одну із трьох залізничних станцій міста, як на вокзалі побачив величезну масу якихось людей. Вони розмістилися на підлозі великого вокзалу, ніби чогось чекаючи. Лиця людей були здебільшого так виснажені, одяг такий бідний, що мені захотілося, взяти що то за народ. Виявилось, що то бразилійці з далеких північних сторін Бразилії приїхали шукати долі в Сан Пауло, бо їхні землі на півночі так виснажені пекучим сонцем, що жодних плодів не приносять, і всі вони приречені на голодну загибель. Люди прибувають до Сан Паула різними видами транспорту: потягом, вантажними автами. Матері з висохшими грудьми, батьки із запалими шоками — всі вони безпомічно поглядали на елегантно одягнених мешканців великого міста, мовчки просячи допомоги. Вони виглядали гірше мене, хоч вони й були у своїй рідній країні. Але доля в нас була одна. Як і вони, я не знав, куди кинутися на розшуки праці. Як і я, вони нічого не мали, крім обірваних від довгих поневірянь сорочок на тілі. Як про мене, так і про них ніхто не знав, де ми будемо завтра шукати шматок хліба нашого щоденного. Та все ж я мав бодай на завтра стелю над своєю головою, хай навіть і в камполімповських бараках. А вони?

„Бразилія приймає тебе, як свого“, — згадав я в той момент і не міг в ту хвилину не погодитися з правдивістю тих слів. Жертв посухи на півночі країни, своїх же братів — бразилійців Сан Пауло приймав не краще, ані гірше, ніж мене — чужинця. За декілька днів вокзали були порожні, і всі бідні „нортисти“ працювали на будівлях та фабриках величезного міста, врятувавши себе від голодної смерті на рідних землях, спалених сонцем.

А я? — Я теж шукав праці...

Сан Пауло
Так виглядає центр міста з літака

Станція Луз
Одна із чотирьох станцій С. Паула

КАВА — головний експортний продукт Бразилії

**Палац "9-го Липня"
Місце осідку обласної законодавчої влади**

Потрапивши перший раз до Сан Паула, людина губиться в тому міському русі й гармидері, який, мені здається, не можна порівняти з рухом і гармидером найбільших міст Європи. Хто побував у Нью Йорку, той твердить, що Сан Пауло уявляє собою те величезне місто Північної Америки, хоч і в зменшеному вигляді.

Відразу за цим містом простягаються величезні простори невикористаної землі, але в самому Сан Пауло все будується на американський лад. Хмарочоси в кільканадцять поверхів виростають просто на очах на місці вчорашніх старих і низьких будівель. Згідно зі статистичними даними, Сан Пауло — місто, яке росте найшвидшими темпами у всьому світі. Досить, що один Сан Пауло використовує будівельного лісу в рік більше, ніж вся Аргентинська Республіка. Тут той, хто після декількох років відсутності знову повертається до цього міста на знайому йому колись вулицю, змушений розпитувати людей, щоб її знайти.

Я теж шукав одну вулицю. Мені дали папірець з адресою одного підприємства, де мали б потребувати робітників — електриків. А в мене в документах так і стояло, що я — електрик. Але це ще добре, що не стояло, чи шведь. Бо що б тоді робив зі мною мій брат? Адже з нього шведь не кращий від мене, електрика ж — його любиме діло. А договір був — разом триматися...

Ще на станції ми пильно розглядали електричні дроти на високих залізних штангах. Це для того, щоб, бува, не провалитися на екзамени якоїсь фабрики, куди ми намагалися поступити. Бо ж казали нам в Європі, що в Бразилії все навпаки, не так, як у нас. І це частково правда.

Тут, наприклад, не кажуть: злий, як собака. Кажуть: смирний, як собака. Бо й справді, собаки тут якісь смирні, у всякому разі до цього часу я бачив тільки таких, що хоч на хвіст їм ставай, все рівно лежатимуть посеред вулиці. Навіть авто гальмують перед собакою та об'їжджають її.

Не бачив я до того і замків, подібних бразилійським, майже всі вони замикаються навпаки --- ключем догори.

Але найгірше мені прийшлося з отим "навпаки" в перший день в Сан Пауло. А вийшло це ось як.

Маючи на папірці адресу підприємства, яке я шукав, я показав її одному напівчорношкірому бразілієцеві. Метис подивився на адресу і, щось сказавши по-своєму, махнув рукою в напрямок одного дому, а сам пішов геть в протилежний бік. Я постояв трохи в роздумуванні й пішов туди, куди махнув мені бразілієць.

Коли я був уже на віддалі якихось десяти-двадцяти метрів від того бразілієця, я почув позаду себе голосне: "Пст!" Так, ніби хтось кота гукає. Я чомусь оглянувся назад і побачив, що то той самий бразілієць кликав мене до себе. В Бразилії голосним "пст!" кличуть до себе людей. І то скрізь — на вулиці, вдома, в звичайному чи й найвибагливішому товаристві. І треба сказати, що те "пст!" виходить у них і справді голосне.

Побачивши, що я почув його клич, напівчорношкірий знову мені махнув рукою і в той самий бік, куди я було й направився. І знову він пішов геть.

Зрозумівши з рухів його руки, що, мовляв, так і далі слід іти, я продовжував свою подорож в той бік, куди він махнув рукою.

Через декілька хвилин я знову почув, що хтось мене кличе. Цим разом метис був досить вже далеко і все ще продовжував махати мені рукою в тому самому напрямку, як і перед тим. А потім, ніби з серця, махнув якось безнадійно рукою й зник.

В той перший день мого побуту в Сан Пауло я так і не знайшов потрібну мені вулицю. Тільки пізніше я дізнався, що той добрий бразілієць махав рукою, кличучи мене слідувати за ним, а я, навпаки, йшов геть, бо рух руки, що у нас означає "йди геть-туди!", в Бразилії означає якраз навпаки: "Йди сюди — зі мною!" Поморочившись зі мною досить часу, той напівчорношкірий бразілієць подумав, напевне, що з цим дикуном з Європи ніколи ні до чого не домовишся, і він кинув мене діяти в розшуках вулиць на власну руку. А в колі своїх друзів за чашечкою "кафезінья" він, напевне, згадував про мене, неодмінно вживаючи епітет "бішу де агва" (водяна тварина). Чому саме так, я й досі не знаю, як не знаю чому португальців у Бразилії величають "ослами" (буру). Про них навіть сила-силенна анекдотів в престолюдді ходить. А тим

часом португальці зовсім не подібні до “бурів”, бо нема вулиці в Сан Пауло, щоб власник якогось бару чи якоїсь крамниці не був португалець.

Та й бразилійці тих епітетів зовсім не з ненависти до чужинців вживають, а так собі, по привичці, хоч і досить чудернацькій привичці...

Що ж до німців (“алеман”), то до них, як мені здається, існує особлива повага. І це не дивлячись на те, що Бразилія брала участь у 2-ій світовій війні проти Німеччини. Навіть деякі дошкульні обмеження були заведені для німців у Бразилії підчас війни. Все ж від того всього повага до німців не зменшилася.

Наші емігранти-блондини теж користувалися тією повагою за рахунок німців, бо для звичайного бразилійця кожний чужинець-блондин є “алеман” — німець. Нерідко приходилося мені пояснювати таким бразилійцям, що я жодний “алеман”, що я — українець. Намалюєш, було, навіть мапу України на піску, аж потієш та все роз’яснюєш. А він, той бразилієць, слухає довго й уважно й зробивши вигляд, ніби розумів, на закінчення питає: “Ну а це ж невелика різниця, правда?” І завтра знову називає “алеманом”...

Ото ж, мабуть, щоб мені догодити, голяр, намиливши мені бороду, так почав висловлювати своє захоплення всім німецьким.

— Ти чув, - каже він, звертаючись ніби й не до мене, а до свого колеги, - що найгарнішу німкеню, якій було спочатку визнано за її красу титул “міс Німеччина”, пізніше здекласифіковано з тієї тільки причини, що вона, як виявилось, вже була раз одружена?

— На мою думку, це несправедливо, - підтримав його інший. - Чому титул має бути обов’язково визнаний неодруженій дівчині? Адже та інша ще більше право мала на той титул, коли вона, навіть будучи одруженою, мала ліпшу красу, ніж інші!

— Подивіться но тільки на це Боже створіння! - вигукнув мій голяр!

І він безцеремовно кинув мене намілювати, щоб показати фотознимку гарної німкені в якомусь журналі. Коли б я запротестував проти такого поводження зі мною, як клієнтом, бразилійці були б напевне дуже здивовані...

БРАЗИЛІЙСЬКІ ІДОЛИ

Не треба навіть добре мови знати, щоб скоро зрозуміти, чим, власне, живе бразилієць.

— Комо вай Сан Пауло? — запитав мене один із бразилієць у Кампо Лімпо, з яким я встиг завести приязні відношення. — Ну, як в Сан Пауло? Добре? Бом?

При цьому він вхопив двома пальцями своєї руки за кінчик свого вуха.

Я тим часом побував у Сан Пауло вже нераз, але значення того жесту все ж не второпав.

— Бом, муїто бом! - відповів я йому. - Добре, дуже добре! І в свою чергу притиснув кінчиками двох пальців кінець свого вуха.

Виявилось, що чим ніжніше і з більшим пафосом бразилієць береться пальцями за кінчик свого вуха, тим він хоче більше підкреслити, що річ чи подія, про яку йде мова, є гарна, добра, красива...

Для нових емігрантів бразилієцькі зличаї жестикуляції при найнезначніших темах розмов допомагали скоріше вивчити португальську мову. А жестикулюють бразилієць досить вправно, багато й широко. І треба бачити, з яким артистичним виглядом береться бразилієць за кінчик свого вуха, коли він побачить гарну представницю прекрасного полу, що пройшла повз нього. Тоді він, звертаючись до сусіда, взявшись так ніжно за вуха, ніби воно нестерпно гаряче, ще й проведе двома пальцями впродовж своїх губ, прицмокнувши досить голосно і смачно...

Дізнавшись про значення тих чудернацьких жестів, я був змушений ще раз кріпко вхопитися за кінчик свого вуха, щоб виразити своє справжнє захоплення містом Сан Паулом. Бо воно й справді гарне! Ніколи я не уявляв собі, що в далекій і "дикій" Бразилії міг існувати подібний Сан Паулу індустріяльний гігант з величезним культурним надбанням і ультра-модерним устаткуванням. Не дивлячись на те, що 200 тисяч кв. клм. бразилієцької території заселено дикунами - індіями, Сан Пауло має тільки комерційних шкіл з кількості 180. Вся Бразилія таких шкіл має біля 500.

Самих вищих шкіл-університетів в Сан Пауло нара-

ховується 103. Більше 12.000 початкових шкіл. Більше 700 гімназій і колегій. Всього в Сан Пауло є 15.935 шкіл з 85.533 на всю Бразилію. Із 238.307 вчителів країни 55.415 знаходиться в Сан Пауло, де навчається 1.588.125 учнів з 6.778.254 всієї Бразилії. Біля сотні церков. Виходить кожного дня два десятка газет, більше півсотні журналістичневиків і місячників. Але найбільше кінотеатрів — мало не на кожному розі вулиць.

І все ж не тим всім живе середній бразилієць. Найпершим ідолом бразилійця — звичайного неосвіченого і аж високою інтелігенцією кінчаючи, є щось інше ...

— Сеньор Іван до якого "тіму" належить? - запитала мене чотирьохрічна донечка мого знайомого бразилійця, поки його дружина готовилася похачувати нас кавою.

Спочатку я не зрозумів, про що саме говорить дівчина, але її батько пояснив мені, що в Бразилії кожний-багатий він чи бідний, дорослий чи малий, жінка чи мужчина має свій "тім", тобто футбольну дружину в С. Пауло, якій найбільше симпатизує і на яку нерідко закладає немалу суму грошей, коли ті "тіми" між собою змагаються.

Зрозумівши, в чому справа, я пояснив дівчинці, що футболом я майже не цікавлюсь, а тому жодного "тіму" не маю, що люблю більше читати книжечки та слухати бабусіни казочки. І тут же хотів, зібравши взесь запас своїх бразилійських слів, оповісти їй якусь коротеньку казочку. Але дівча скоро відійшло від мене, недружлюбно поглядаючи на мене з-під лоба, і почало жалітися своїй мамці, що якраз внесла нам "кафезіньо", що, мов, отой сеньор якийсь чудний - він не має навіть ніякого "тіму", а вона, мовляв, має свій "тім", який напевне наступної неділі виграє ...

Чорне, гірко-солодке й гаряче "кафезіньо" в той час, коли спека вимагала чогось холодного, різкого, кислого ледве не примусило мене відмовитися від частування, але тоді б я став також смішним в очах батьків дитини, яка ніяк не могла зрозуміти, як то сеньор Іван не має ніякого "тіму".

Коли я оповів цю історійку з чотирьохлітньою дитиною і її футбольними "тімами" вдома, сміючись з цієї події, то моя малолітня донька нічого в тому смішного не

знайшла: як виявилось, вона теж вже давно мала свій "тім"...

Футбол — найперший ідол бразілійців. Йому поклоняються без виключення всі.

Зустріти бразілійця, який не знає імени свого міністра зовнішніх справ — дуже легка справа. Зате неможливо знайти бразілійця, який би не знав всіх до одного футболістів всіх існуючих "тімів" в Сан Пауло.

І то не тільки по імени, а й по кличці кожного.

Колись до Сан Пауло прибув на весь світ відомий винахідник, іменем якого названо навіть одну із центральних вулиць міста: Марконі. На зустріч цієї знаменитости вийшло декілька осіб науки та представники державної влади. Звичайних людей, як оповідають, майже не було.

Коли ж декілька днів після того прибув на місцевий аеропорт, повертаючись з подорожі по інших країнах, один із найспритніших бразілійських футболістів, зустріти його прийшла багатотисячна товпа людей, і оваціям не було кінця...

Рано вранці ще заспаний бразілієць, стоячи в черзі до свого автобуса, має в руках "Спортивну Газету", яка виходить найбільшим накладом і яка, крім спортових жодних інших новин не подає. Ту газету можна бачити в руках шофера за рулем, на столі любого бюро, у малолітньої дитини, у дорослого батька, у багатого, у бідного, у звичайного робітника, у інтелігентного службовця — скрізь і всюди, бо футбол безгранично домінує над всім бразілійським народом.

І на ґрунті безконечних полемік між симпатиками окремих "тімів" доходить нерідко до серйозних сутичок і навіть бійок. А бійки в Бразілії майже завжди кінчаються з трагічним наслідком — смертю одного з противників. Особливо нервові напруження бувають під час світових футбольних змагань.

Скоро після нашого приїзду до Бразілії відбувалося одне з таких змагань. Бразілійська відбірна дружина вже майже виходила переможцем у здобутті титула світового чемпіона. Зоставалася тільки одна — уругвайська дружина, з якою бразілійська мала грати за вирішальний кінцевий результат.

В ті вирішальні моменти було просто небезпечно сказати слово на вулиці в некористь бразилійської дружини. Ще перед закінченням змагань було чути випадки бійок зі смертельними наслідками, бо бразилійці не вміють чи не люблять битися навкулачки, а тільки ножами й револьверами.

На вулицях, біля фабричних станків, в лавках, в комерційних бюрох, в школах - скрізь ніпро що так багато і з такою тривогою й серйозністю не говорилося, як про футбол. В той самий час йшла повним ходом війна в Кореї, про яку писалося на увесь світ, що вона може вилитися в світову бойню, але бразилійцям в той час все те було не таке цікаве, дургорядне...

І ось кінцевий вислід змагань став відомий: Бразилія програла в користь Уругваю. І вже в той самий день почали надходити вістки про випадки самогубства бразилійців, навіть таких, які жодної практичної участі в тих змаганнях не брали, слідкуючи тільки по радіо за ходом боротьби за титул чемпіона. Їхні серця не витримали такої великої поразки...

Професіональні футболісти — багаті люди в Бразилії. Вони, крім різного роду премій, одержують добру платню від своїх "тімів" і спілок. Тільки за перехід одного якогось доброго грака з однієї дружини до іншої, ця остання виплачує сотні тисяч а то й мільони крузейрів.

Коли ж, не дай, Бог, захворіє якийсь футболіст, то про нього говорять і пишуть куди більше, ніж коли це скоїться з президентом країни. З письменником взагалі й порівнювати не можна. Хворого футболіста вміщають фотознімку на цілу сторінку газети з повним описом стану кожної жилки і сугстава ноги, яку вивихнув футболіст. Жінки і дівчата на розхват закупляють нового випуску блюзи з вишитими фігурами футбольної гри. Дітвора бігає в капелюшках з емблемами своїх любимох "тімів". Диктор радіостанції говорить про все те з таким драматизмом, що всякий актор найбільшої драми йому може позаздрити.

І така зацікавленість футболом і напруженість з приводу футбольних змагань триває кожний і круглий рік.

З НОЖЕМ ЗА ПАЗУХОЮ...

В той час, коли дітей шести-семи літ все ще можна зустріти із соскою в роті, дівчатка від 10-12 років вже ходять із розмальованими нігтями не тільки на руках, а й на ногах. Серги до вух доходять інколи розмірів чайного блюдечка з різними звичайними і кумедними, дорогими і дешевими візерунками. На пальцях рук — кільця з різнобарвними дорогоцінними і дешевими та підробленими каменями. Обручальні кільця тут носять на лівій руці. Особливо люблять всі ті іграшки негритянки та напівчорношкірі бразилійки. А таких дуже багато в Бразилії: 37% всього населення країни складається з негрів та метисів, хоч саме місто Сан Пауло їх має всього - навсього 11%. Останніми часами кількість негрів в С. Пауло зменшилася, зате збільшилось напівчорношкірих. А це, мабуть, через те, що все чаще й чаще трапляються випадки одруження чорних з білими. Не дивлячись на те, що в інших областях країни кількість жінок перевищує мужчин, в самому Сан Пауло більше мужчин, ніж жінок.

Бразилійка виходить заміж досить рано, й зустріти "стару діву" в Сан Пауло далеко тяжче, ніж старого парубка. Цих останніх — хоч греблю гати. І коли такого парубка років сорока запитаєш, чому він не одружується, то він відповідає, що не вважає себе за спроможного дати забезпечення своїй дружині та майбутній родині. Бразилієць - мужчина цілком свідомий тих вимог, що ставить перед ним його жінка. Крім того, родин з дітьми в кількості менш як шестеро - десятеро в Бразилії небагато. В протилежному разі бразилієць вважає, що й женитися було б не варто... Тому за останні 80 років населення Сан Паула збільшилося в 12 разів, а населення всієї країни - в 5 разів.

Бразилійці, а особливо бразилійки здебільшого народ дрібний на зріст. Одяг жінок своєю різноманітністю свідчить про те, що вони, жінки, здається, тільки для того й живуть, щоб купляти собі все нове й нове вбрання. Тому дуже легко зустріти бідну родину в Сан Пауло та його околицях, яка живе в найпримітивнішій хаті - бараконі серед бруду й мізерії, але, зустрівши

ПАКАЕМБУ

Муниципальный футбольный пляц

Тут відбуваються футбольні змагання, які притягують увагу тисяч і тисяч бразильців. За одне таке змагання до каси Пакаембу надходять по декілька мільонів крузейрів від відвідувачів, які нерідко воліють відмовити собі в купівлі найнеобхіднішої речі, щоб тільки побувати в той день на заповідженому змаганні.

Вгорі: Внутрішній вигляд стадіону.

Внизу: Головний вхід.

Праса Републіка
Один із мальовничих пляців в центрі міста.

Мунісіпальний театр в Сан Пауло

сеньору чи сеньориту з тієї родини на вулиці, можна легко подумати, що вони живуть в якомусь люксовому палаці найбагатшої околиці Сан Паула.

Бразілійки не люблять чи не вмюють латати сорочок.

В той час, коли наш емігрант зносить одну пару панчоx, бразілієць викине їх десяток, якщо не хотітимо, щоб з тих панчоx торчали пальці ніг.

Зате бразілійки люблять багато прати й сушити випране, розстеливши білизну по траві та поливаючи її час від часу холодною водою, щоб біліше було. Тому зустріти бразілієцького мужчину з розірваним комірцем багато легше, ніж з брудним.

Використовуючи величезну повагу до себе з боку мужчин, жінки бразілієцького міста поводяться досить самовпевнено і елегантно. Жінку на велосипеді, жінку в кузові вантажного авта, жінку, що біжить, жінку, що забиває молотком гвіздок, жінку з пензлем в руках до білення хай навіть і власної хатини — годі зустріти в Бразілії. І вже зовсім їх нема в слюсарнях чи якихось інших відділах підприємств, за виключенням бюро або текстильної фабрики, де вони мають до діла з голкою й ниткою.

Коли Ви сідаєте до авта-льотасону з трьома вільними місцями в задній частині авта, то бразілієць-мужчина ніколи не посадить свою дружину чи кохану посередині між собою і Вами—він сяде сам посередині, а жінку посадить скраю.

Багато дечого може стерпіти бразілієцький мужчина, але не стерпить тому, хто посміє образити його сеньору чи нойву—кохану. За них він готов постояти і за них він готовий вдатися все...

Сеньора Жуана ми знаємо відколи прибули до цієї країни. Він, в протиріч іншим, зовсім не вживає пінги-горілки, яку бразіліїці звичайно п'ють, як воду. Він не норовить затіяти якийсь скандал, на роботу приходиться вчасно і регулярно, що в Бразілії ще не ввійшло в самозрозумілу привичку і тяжко знайти бразілієця, який би прогулював місяць, не прогулявши день—два. Один мій знайомий—власник підприємства з 12-ю робітниками напівжартуючи—напівсерйозно сказав, що він вирішив поставити всім робітникам пива в той день, коли хоч

раз вийдуть на роботу всі. До цього часу він не міг поставити обіцяного могорича.

І хоч сеньор Жуан не був з таких, все ж одного разу він теж не з'явився на роботу. Не прийшов він і на другий і третій день. Ми вже були всі занепокоєні, чи не трапилось якої біди з його дружиною, яка так часто нездужала. Та ось четвертого дня Жуан з'явився. Його вираз обличчя зраджував якусь неприємність, ним пережито. Спочатку він не хотів признаватися, але потім таки оповів про причину його відсутності.

Виявилось, що рідний брат Жуана, з яким він ввесь час жив в гарних братських відношеннях, чимось образив його дружину, встрявши в якісь побрехеньки між своєю жінкою і жінкою свого брата

Це Жуана страшенно обурило, і він три дні і три ночі з ножем за пазухою шукав слушного моменту зустрічі зі своїм братом, щоб його зарізати. Але брат не появлявся на вулиці, і Жуан за три доби прохолонув, а на четвертий вийшов на роботу.

Образу жінки, хай навіть і з боку рідного брата, в Бразилії прощається дуже рідко. І якщо Жуан таки простив, то це тільки тому, що він виявився не таким, яким він, на думку інших, мав би бути — справжнім мужчиною...

Через деякий час я запитав по-дружньому Жуана:

— Невже ти й справді покінчив би зі своїм братом, коли б натрапив на нього? Адже то все дрібниці...

— Коли б зустрів в той день — напевне покінчив би, — відповів Жуан.

Хто досить знає бразилійців, той повністю повірить тому жуановому "напевне".

Одного тільки бразилійські жінки не осягнули у мужчин: треба бути або старою бабусею, або жінкою з дитиною на руках, щоб якийсь мужчина в трамваї чи автобусі уступив своє місце стоячій жінці. Але і в цьому, якщо вірити багатьом мужчинам, винні самі жінки, їхня гордість.

Кажуть, колись мужчини були кавалерами, аж поки одна розмальована красуня так подякувала одному мужчині за його ласку: "Дякую, не люблю сідати на тепле місце..."

Але це, мабуть, фантазія самих мужчин в розшуках виправдовування, хоч таке не виключене в умовах тутешнього гарячого клімату...

Яке велике та гарне не було б місто Сан Пауло, мене воно не вабило, щоб в ньому працювати й мешкати. Я якось боявся його, боявся загубитися в його гармидері, не будучи в силі заробити на життя, яке у великих містах вимагає багато більше грошей, ніж, скажемо, в невеличкому, з 60 тис. населення та в 45 км. від Сан Паула місті Можі дас Крузес. В ньому, здавалося, жило найбільше японців—давніших і новіших емігрантів. Японці цього міста, як і всієї Бразилії, займаються найбільше вирощуванням городини, а тому тримають досить організовано всю торгівлю городиною в цілій країні в своїх досить роботящих руках. Там, де бразилійський двір заростає безкорисно травою, там у японця родить все те, що бразилієць потім купляє у нього на базарі: томати, огірки, салати, капусту і інш.

Цікаво відмітити, що японці, яких в Бразилії налічується біля 130.000, кріпко тримаються своєї мови, навіть аж закріпко, бо нелегко зустріти японця, який, проживши все своє життя в Бразилії, не говорить місцевою мовою. Молодь японців вчиться по школах, бо найбільшній городник посилає свого сина до гімназії та вищої школи, помітно збільшуючи кількість лікарів та інженерів японського походження в цій країні.

Коли ми прибули до Можі дас Крузес, вже стемніло. В Бразилії після заходу сонця швидко наступає темнота, ніч. Нема тут, як у нас в Україні, довгих вечорів. Не існує тут також "доброго ранку". До півдня тут кажуть "Добрий день", а після добіду — "Добрий вечір". Після ж сьомої години вечора — "Добрівніч".

Ото ж до Можі ми прибули вночі.

Шойно ми вийшли з потягу, як перед нашими очима заблискали сотні різнобарвних електричних лампочок, в повітрі розривалися у великій кількості бомбінї—фоєрверки, які робили такі страшенні вибухи, що заплющивши очі, я мимоволі згадав артилерійські перестрілки часів манулої війни, а моя дружина після кожного вибуху такої бомбінї нервово здригалася, немов від справжніх бомб пару років тому назад. Молоді хлопці кидали ті бомбочки під ноги молодим дівчатам, які центробіж-

ним колом ходили по садоку біля станції, зовсім не лякаючись гучних витівок.

Ми мабуть виглядали досить кумедно в очах бразілійців, бо кожний з нас мав за плечима рюкзак, яких в Бразилії ніхто й ніколи не вживає. Принаймні в Сан Пауло і його околицях в найгіршому випадкові різні пакунки тут носять на голові. Ніхто, наприклад, не звертає уваги, коли жінка несе на голові величезний вузол праної білизни, в одній руді тримаючи малу дитину, а в другій — ще й відро води. Але рюкзак—ні, рюкзак бразілійці за спиною не носять. Особливо чорношкірі майстерно носять навіть тяжкі речі на голові, вправно баянсуючи. Пізніше мені приходилося бачити навіть 15-ти літнього хлопця з мішком цементу на голові.

Прибувши до Можі, ми побачило найкolorитніший гармидер безтурботних і веселих людей та вогні, вогні...

Перед кожною хатою бразілійці накладали купи сухого гілля, підпаливши яке, сідали навкуги вогню і ... грілися. Ми ж бо, як вже говорилося вище, приїхали до Бразилії взимку. А зима від літа різниться тут хоч би вже тим, що не випадає так багато дощу, а вдень, хоч і досить тепло, все ж піт з лоба не тече. Вночі ж навіть стає так прохладно, що дехто з бразілійців натягає на себе тепле пальто і навіть ... рукавички.

Та всі оті вогні, бомбінї і фюсверки в міському саду — то зовсім не кождодневна подія, як я думав спочатку. То була "феста", бо ми прибули до Можі якраз в червні місяці, в якому по всій країні відбуваються традиційні гуляння—свята, які супроводяться забавами в той чи інший спосіб, але обо"язково з вогнем. Мелодія музики з усіх кінців нагадувала нам про те, що ці свята відбуваються віде—інде, а якраз в Бразилії, де існує ще багато індійських племен...

Та з усіх вогнів, нами бачених, найбільшими були вогнені язика, що виривалися з високих димарів величезної фабрики на другому кінці міста. До тієї фабрики, що виробляє будівельне залізо, ми і мали бути прийняті завтра на роботу.

Другого дня нас привели до інженера електричного відділу. Він запитав дещо про наші знання з електрики

і направив до майстра відділу. Там я почував себе як гімназист перед іспитами, чекаючи на свою чергу праці. Але до самого обіду я черги своєї так і не дочекався. На мій запит, що я маю робити, майстер подавав знаки руками: дивись, мов, (при цьому бразилійці хапають одним пальцем під своїм оком, випячуючи його наперед), ти ж — невак.

І я дивився.

Найперше вражує європейця в Бразилії темп, яким працюють бразилійці. Вони на загал, працюючи, не спішать, мають, здається, досить часу і не люблять, коли хтось із новаків запроваджує інший темп праці.

В перші дні моє завдання зводилося до чистки й миття моторів та перенесення їх з одного місця на інше. Одного разу майстер покликав мене в допомогу чотирьом іншим робітникам перетягти одного мотора за пару метрів від того місця, де він стояв. Я досить переконливими рухами рук дав йому зрозуміти, що ту роботу я зможу виконати сам, не потребуючи помічників. І не чекаючи відповіді, напнувся трохи і виконав те перед очима всіх інших. Яке ж було моє здивування, коли при виході із фабрики жоден з тих робітників не тільки не сказав дружнє “добраніч”, як завжди перед тим, а навіть всі поглядали на мене з-під лоба вороже й погрожуюче...

Від тоді, коли треба було відвезти мотор вдвох-втрох, я кликав на допомогу ще двох бразилійців, щоб один-два везли, а інші за повозку трималися. Це моїм колегам дуже подобалося, і ми знову стали добрими друзями, удвох закручуючи одну гайку, утрох прибиваючи одного цвяха і цілою групою відпочиваючи після виконаної праці.

На тій фабриці в Можі працювало найбільше негрів та напівчорношкірих бразилійців-метисів, які мали до діла з розпеченим залізом, витягуючи його з печей та навантажуючи на вантажні авта. На тій тяжкій і небезпечній праці конкурувати з неграми неможливо. Щоправда, мало хто з них втримується довгий час на тих роботах, все ж, працюючи, вони за день перекидають величезну кількість заліза, хоч і заробляючи при тому порівнюючи досить мало. Але не менше від нас, бо всім

нам було дано в перші часи найменшу заробітну плату, дозволену державою, так зване “саларіо мінімо”.

“Ти був чужий, — промайнули знову в моїй голові, — Бразілія приймає тебе, як свого”. Справді, нелогічно було б мені—чужинцеві давати більший заробіток, ніж бразілійцеві — громадянинуві власної країни. Тим більше, що продуктивність з мене особисто в той час на тій фабриці була чи не найменша від кожного робітника. По продуктивности й користи фабриці я міг хіба конкурувати тільки з отим кучерявим чорненьким намотчиком моторів, який сидів в найдальшому куточку нашого цеху.

Він під час роботи майже цілий день вибивав пальцями своїх рук однотонну мелодію — знамениту бразілійську “самбу”, яку бразілійці люблять вибивати при кожній вільній хвилині. За “музикальний” інструмент в таких випадках править майже все, що потрапить під руки: коробочка з-під сірників, олівець, стіл...

Майстра не було в цеху, тому імпровізація “самби” набрала більш комплектного характеру зі співом-музиканням кучерявого намотчика, від якого так і несло лісом і давною... На закінчення свого “концерту” він витяг з кишені коробочку, вщерть набиту якимись комахами, і один по одному почав вкидати їх до рота. Були вони поміті, чи ні - не знаю, але напевне живі, бо ще помітно рухали своїми ніжками...

За перший місяць праці в Бразілії я зумів заробити якраз стільки грошей, що ледве вистачало на сніданок - хліб зі шмальцем, на обід—український борщ з м'ясом та на вечерю - лашшу молошну. Сьогодні мені (а декому з наших людей вже й тоді) це видавалося б за дуже мале досягнення, але в моїй пам'яті були ще занадто свіжі спогади про мое недавнє минуле, про “борщ”, зварений зі жмені кукурудзи, про безконечні черги за шматком чорного хліба, про “чорного ворона”, що позбавив мене батька рідного, про німецьку брюкву й крадену картоплю, зрештою, про голодних і холодних братів і сестер на моїй Батьківщині, закутій в кайдани—і я був задоволений своєю долею. Навіть більше—я був вдячний Богові й країні, що прийняла мене ЯК СВОГО.

В Бразилії є щось таке, ще змушує чи не кожного емігранта скоро думати про власний дім та про незалежне самостійне існування.

Колись, хоч і не дуже давно, було досить простіше з будовами хат та купівлею землі. Прадіди сьогоднішніх мільонерів звичайно відшукували незаселені простори землі, забивали в чотирьох кутках дерев'яні свовбці і, почекавши відповідний час, чи ніхто не зголоситься з претензіями на ту землю, подавали прохання до влади про остаточне оформлення їхньої нової власності. Заплативши першу рату державних податків за ту землю, вони ставали законними володарями нерідко величезних просторів Бразилії. Сьогодні ж та земля перепродується на квадратні метри і, як для Бразилії, досить таки дорого. Та воно й не дивно: там, де пару десятків років був непроходимий ліс, сьогодні сягають догори безчисленні фабричні димарі та красуються нові міста з наймодернішими хмарочосами та асфальтованими шляхами.

Та не дивлячись ні на що, ми вирішили таки змагатися до того, щоб рано чи пізно таки мати свою власну хату. Бо як би не будувалася Бразилія, помешкань для всіх завжди бракує і вони досить дорогі, щоб жити в околицях Сан Паула на віддалі 10-15 кілометрів, займаючи хатину з двох-трьох кімнат з окремим двором, середній робітник має виплачувати помісячно за неї як не третину, то добру четвертину свого заробітку. А взявши до уваги шалений зріст населення країни (за останні 5 років населення зросло майже на 7 млн. осіб, маючи сьогодні понад 58 млн.) виглядів на покращання в справі вирішення проблеми помешкань не було видно. Отож нашим гаслом стало: за власну хату!

На пораду покликали нашого нового знайомого сеньора Дімітрію. Він дуже давно в Бразилії. Ані читати ані писати він не вмів, але мав непоганий склеп, утримуючи чисельну родину й ніколи не був песимістом. Володів трохи російсько - болгарською мовою й завжди говорив: “Не чудно...”

“Ето — не чудно... ” — казав він, — “Ви будете ще й хату власну мати. В Бразилії все можна...”

Але, працюючи на фабриці, без спеціальної професії та ще на тому підприємстві, куди ми потрапили (воно відоме в Бразилії тим, що там платять на загал менше, ніж в інших фабриках), тяжко було б допрацюватися до власної хати. А тому ми вирішили, не кидаючи покищо фабрики, відкрити власну робітню — “сапатарію” по ремонту черевиків.

Коли сьогодні я згадую про ту “сапатарію”, то не можу не признати ту нашу сміливу ініціативу, не маючи ані грошей, ані вільного часу, не знаючи, як слід, мови, ні за що інше, як за величезне безглуздя й наглість...

Уявімо собі старий і майже ні до чого непригідний гараж на одній із бокових вулиць міста. На дверях красується: “Тут ремонтуються черевики, жіночі й мужескі. Швидко й дешево. “А всередині тієї “сапатарії” — нічого гісінько, крім одного стільця, збитого із старих дощок, та одного молотка, якого ми привезли ще з Німеччини. Було ще кілька шматків шкіри на дві-три підметки — і все. А за сто метрів від нас — цілий ряд інших, модерно устаткованих з машинами-автоматами майстерень, з якими ми мали б вести, так би мовити, конкуренцію. Та крім всього того, нам бракувало ще найголовнішого людини, яка б уміла ремонтувати черевики. Ані мій брат, ані, тим менше, я, не мали до того жодного талану. Та й маючи його, не мали б коли все те робити, хіба що вночі, бо ж ми і далі продовжували працювати на фабриці.

На допомогу ми “мобілізували” мою дружину, яка сиділа цілий день в “сапатарії” та мала б приймати замовлення від клієнтів. А що дружина моя володіла мовою ще гірше за мене, то “успіх” нашого самостійного підприємства декому видно було вже здалека.

Але ми не кидали надії й настирливо чекали клієнтів. Першим нашим клієнтом був сам сеньор Дімітріо. Він приніс всі черевики всієї родини й у відповідь на “кислу” міну моєї дружини, яка вже декілька днів сиділа там безрезультатно, заявив:

“Ето — не чудно. Клієнти ще будуть. В Бразилії все може...”

А ще через пару днів ми одержали радісну вістку: два бразилійці не тільки зайшли до нашої "сапатарії", а навіть залишили по парі черевиків до ремонту.

Правда, моя дружина не могла нас повністю запевнити, чи вона зрозуміла вірно, який саме ремонт хотіли ті клієнти надати своїм черевикам, як не могла вона також нас гарантувати, чи вони її зрозуміли щодо ціни, яку вона пояснила їм дослівно на пальцях. Не маючи навіть відповідних цвяхів, нам треба була шукати чобітків, який би виконав перше замовлення в нашій робітні.

Серед наших же емігрантів знайшовся один шведсь-самоучка. Він заробляв на фабриці дуже мало, мав велику родину й був радий вечорами десь підробити. Сьогодні, згадуючи про ту нашу "сапатарію", як про дар Божий для нього в ті тяжкі для його сім'ї часи, він вже давно на жодній фабриці не працює, має власну хату й займається торгівлею...

Два місяці він вечорами до пізньої ночі стукав в нашій робітні, розділяючи з нами порівну увесь прихід. Йому то щось перепало, а ми зі своєї половини мали оплачувати матеріял до ремонту, приміщення, податки і т. д. Так що в кінці двох місяців після точних підрахунків виявилось, що ми за два місяці заробили якраз стільки, скільки на фабриці заробляли за півдня.

Але закривати нашу "комерцію" ми все ще не наважувалися. Щоб збільшити кількість клієнтів, я йду по неділях попід хатами міста, вигукуючи:

— У кого є черевики до ремонту? Виносте! Працюємо дешево й солідно!

Виходили з хат мешканці й з зацікавленістю дивилися на мене. Напевне, такої чудасії вони ще не бачили, бо в Бразилії прийнято збирати одяг до прання й чищення, але — черевики? Ні! Такого ще не було заведено в цій країні.

І все ж першої неділі я назбирав щось з десяток пар черевиків. Та й це не допомогло. Сапатарію таки прийшлося закрити.

Останнім нашим клієнтом був один бразилійський хлопчина, який, віддавши свою пару черевиків, заявив:

— Якщо добре зробите, принесу ще півтора десятка від всіх моїх братів і сестер...

В той час наш швець-самоучка працював багато годин на фабриці й не міг виконати замовлення. Але мій брат не розібрався. Згадав, що й він колись в Європі підбивав підметки до своїх черевиків і, не довго думаючи, вночі виконав важливе замовлення того хлопчини.

Не знаю, чи добре, чи зле була виконана робота, але того хлопця ані черевиків його родичів ми більше не бачили... Моя дружина твердить, що то — результат братової “майстерності”, але брат і сьогодні все тієї думки, що той хлопець просто виявився брехуном і тільки.

Як би там не було, “сапатарію” ми закрили і знову до діда, чи, пак, сеньора Дімітрію за порадою.

— Ето не чудно, ето буває, — сказав він, чухаючи чубрину повище вуха. — В Бразилії найкращі результати дає торгівля, але у Вас нема грошей, з чого почати... Але ето — не чудно: Ви будете ще й торгувати... В Бразилії все можна...

Його вічне “не чудно” підбадьорювало нас. І навіть та ж “сапатарія” пішла нам в науку. Багато дечого ми пізнали з того, про що ніколи б не мали уяви, не проявляючи самоініціативи в Бразилії. Потерпівши фіяско з “сапатарією”, я все ж написав у листі до одного знайомого в Європі, який збирався їхати до Бразилії:

— Якщо не маєш стимулу до самостійної праці, до виявлення самоініціативи, а надієшся на постійну працю в підприємстві, не маючи доброго промислового фаху — краще сиди там і не рипайся. Шукай іншої країни. Бо Бразилія таких не терпить, якщо ти її витерпиш...

У відповідь я одержав листа, що він іде до Америки, де буде працювати звичайним робітником по ремонту доріг. Не можу сказати, щоб я йому в тому заздрих, але й кращого порадити не міг, знаючи його добре.

Їдучи потягом із Сан Паула до Парани-іншої області Бразилії на південь країни, треба проїжджати залізницею, яка так покручена, що, розглядаючи її на мапі, думаєш, що то не залізниця, а якась гірська річка. Навіть тяжко собі уявити, як то потяг може робити такі круті повороти, не перевертаючись.

Час був пізній. Сонце вже давно заховалось за обрій, а місяць та зорі, які мали б прийти йому на зміну, не в силі були проникнути через густі хмари, що нависли над землею. Та навіть коли б тих хмар і не було, я не побачив би того зоряного неба, як це бувало у нас, в Україні. Нема тут зоряних ночей, а мій брат навіть твердить, що небо тут, здається, нижче нашого й якось давить людину, особливо в переддощову погоду...

Потяг наближався якраз до найбільш покрученого відтинку залізниці. Вагони почали дужче гойдатися й скрипіти. Потяг вигинався то в один, то в другий бік, немов гадюка. Від електричного освітлення у вагоні ніч за вікном здавалася ще чорнішою, ніж вона була насправді.

Не було видно безмежних плянтацій кави, які займають величезну площу цієї частини області. Не було видно й високих обгорілих пальм, якими так рясно помережані ті плянтації після зриву просторів дико-го лісу Парани вогнем і лопатою.

Петро Сергієвич, який перед тим так весело гуторив, враз став сумний. Розмова не йшла. Він мовчки дивився в вікно, якось сумно-боязко. Його густі брови зішлись до купи, вуси опустилися. Здавалося, він про щось згадав, про щось сумне, тяжке...

Мені стало ніяково. Я подумав, що, може, Петро Сергієвич боїться. Боїться цих крутих поворотів потягу, що в цей час почав так гнутися, що, здавалося, ось-ось або локомотив наздогонє останній вагон, або всі ми полетимо в густий бразилійський ліс...

— Що, боїтесь? — не стерпів я, намагаючись продовжити нашу розмову.

— Так... боюсь... — сумно й тихо відповів він, все ще дивлячись у вікно.

А через хвилину: — А Ви — ні?...

В той момент мені здалося, що я помітив сльози в його очах. Я не знав, що сказати. Я не боявся, ні! Але те, з яким сумом Петро Сергієвич вимовив своє “боюсь”, його погляд — все говорило про щось інше, важливіше, ніж я думав.

— Ні... я... не боюсь, — почав було я.

Але Петро Сергієвич перебив мене:

— Імастерацію! Ви-молодалюдина. Вам не слід боятися!

— Я... я нічого не розумію.

Він гірко посміхнувся. Одним ривком руки розпахнув вікно. Свіжий вітер вдарив мені в лице.

— Дивіться! — якось сумно і в той же час урочисто сказав він, показуючи вдалечинь. — Кругом темно, хоч око виколи... А он далеко, бачите: вогник якийсь миготить?

То станція. До неї й спішить наш потяг, до того вогника... Та залізниця в цьому місці дуже покручена. Ви чуєте, як скриплять колеса вагонів? Ми то наближаємось до нього, до того вогника, то знову віддаляємось. А все ж до вогника їдемо! Ось, бачите: тепер його майже не видно. Залізниця в цьому місці йде круто вліво, щоб обігнути занадто густий ліс. А тепер, дивіться, вогник знову наближається. В цьому місці залізниця повертає круто вправо, щоб обійти занадто глибокий яр. Гляньте: вогник зовсім близько! Може з півкілометра. Але перед нами висока гора. Дорога йде поза нею. І ми знову будемо віддалятися від станції, до якої їдемо. Знову вогник заховається з наших очей..

І справді вогник то наближався, то віддалявся, то знову наближався.

Так, — сказав я, дивлячись з вікна на той вогник, — але ж чи є тут причина боятися, що наш потяг не дійде до того вогника—станції?

— О, ні! — усміхнувся Петро Сергієвич. — До тієї станції він дійде, але..

Петро Сергієвич зам'явся:

— Я не про те..

— А про що ж? — допитуюсь.

— Друже мій! — почав він лагідно, по-батьківському поклавши свою широку мозолисту долоню мені на коліно. — Ось уже понад тридцять років пройшло з того часу, як я покинув рідне село під Києвом...

Його голос тремтів.

— Де я тільки не побував за ці довгі роки! І до Бразилії прибувши, не солодко мав. В ті роки ця країна не так приймала емігрантів, як оце Вас тепер. О, скільки цікавого для Вас могли б оповісти оці мозолі й плями на моїх руках і ногах!... Але все пройшло. Сьогодні, слава Богу, нічого мені в господарстві не бракує.

І все ж думки мої весь час линуть туди, в мій рідний край, в моє рідне село...

І ось тепер, дивлячись на отой вогник, до якого ми то наближаємось, то від нього віддаляємось, пригадав я собі своє життя-буття на чужині... Скільки разів було вже так, що той рідний Вогник був так близько, що, здавалося, ось-ось доберусь до Нього, то знову так далеко віддалявся, що й сказати тяжко...

І хоч знаю я, що все ж до Нього веде наш шлях, як знаю, що он до тієї станції з вогником спішить наш потяг, та дуже вже крутий той шлях. Не менш крутий, ніж оця залізниця... І тому боюсь я, друже, що не доберусь я з моєю старістю до того рідного Вогника...

Петро Сергієвич стиснув зуби, щоб не заплакати.

Тим часом наш потяг підійшов до станції і через кілька хвилин став біля вогника, якого ми бачили весь час із нашого вікна в потязі.

— Дай, Боже! - сказав Петро Сергієвич, подаючи мені на прощання руку.

— Дай, Боже! - відповів я, кріпко тиснувши його старечу руку.

Прощаючись, кожний з нас добре знав, про що ми просили Бога: — Дай, Боже!

Зоставшись один біля вікна вагону і продовжуючи далі свою першу подорож на велику віддаль у Бразилії, я довго ще виглядав з вікна на той вогник, віддаляючись від нього. Тільки Вогник, про якого нагадав мені Петро Сергієвич і досі все ще стоїть перед моїми очима...

Через пару годин їзди я встав з потягу в одному невеличкому містечку Північної Парани з валізкою мілкого краму, щоб розпочати нову еру мого життя в Бразилії, еру, про яку сеньор Дімітріо часто мені говорив:

— Ето не чудно-Ви будете ще й торгувани. В Бразилії все можна...

Сеньор Дімітріо таки мав радію: мені прийшлося й торгувати.

Москатування - це окрема торговельна професія в Бразилії. Існують люди в цій країні, які все своє життя промоскатували і — небезрезультатно.

Звичайно, це робиться дуже просто. Набирається різного краму в Сан Пауло по можливо найдешевшій ціні на фабриках і везеться той крам до якоїсь далекої області країни, де таких фабрик менше або й зовсім нема, і продається по-під хатами...

Отож, наклавши на ліву руку гарно вишивані блюзки, а правою тримаючи скриньку з іншими товарами, я ходив по-під хатами, голосно вигукуючи: "Блюзас! Барато! Дешево!..."

Офіційного дозволу на такий гандель я не мав, а тому був змушений ходити більш по окраїнах міст, щоб не зустрітися з якимсь "фіскалом" - контролером, який міг би мене покарати грошевою "мультою". Бо ж, хоч в Бразилії і "все можна", як твердив сеньор Дімітріо, все ж і тут існують відповідні закони, обмеження й порядки щодо стягування податків. Різниця тільки в тому, що в цій країні, як ніде в іншій, ті обмеження обходять. І не тому, що бразилієць не визнає законів своєї країни, а тому, що бразилійці, в тому числі й "фіскали", не керуються сухою буквою закону, як це в інших країнах, а співчують і розуміють неможливість інколи ті обмеження виконати. В таких випадках бразилієць слухає голосу свого серця й згідно з ним поступає.

Правда, інколи це переходить всякі межі й сподівання. Ось, наприклад, Ви йдете по найцентральнішій вулиці обласної столиці й чуєте, як якийсь москат вигукує на все горло: "Контрабанда! Контрабанда! Дешево!" і тикає кожному перехожому під ніс чи то автоматичні ручки до писання, чи годинники, чи щось інше. Повз нього проходять тисячі людей, десятки поліцаїв, але ніхто не цікавиться тим "контрабандним" ганделем. Тільки спеціально для тієї справи приставленого "фіскала" до деякої міри бояться такі гандлери.

Одного разу я був свідком невеличкого скандалу на

центральної вулиці Сан Паула. Це було зараз же після одного із енергійних декретів префектури міста проти незаконної торгівлі на вулицях. Фіскал натрапив на молодого моската, який не тільки продавав заборонений на вулиці крам, а ще й своїм поведженням затримував нормальний рух пішоходів на вулиці. На заборону фіскала той молодик не звернув великої уваги, і фіскал осмілювався торкнутися його скриньки з крамом, від чого весь крам розсипався на брук. Зчинився галас. Як завжди в таких випадках, навкруги зібралось багато людей. І замість допомогти фіскалові налагодити порядок, майже вся присутня публіка голосно почала висловлювати своє обурення проти нього, захищаючи торговця. Аргументами народного обурення була загальна думка що він, той незаконний гандлер, теж „хоче жити“. Що ж до префектурського декрету, то вони вважали, що він написаний не для цього бідного хлопця, який, мовляв, вже тим добрий, що не йде красти, а заробляє собі шматок хліба чесним трудом торговця.

Так приблизно було й зі мною з тією тільки різницею, що мій товар не був контрабандний, а звичайнісінькі блюзки та сукенки для жінок. Вислухавши мої оповідання про поневіряння на Батьківщині, пізніше в Німеччині та до відкриття „власного“ підприємства—сапатарії вже в Бразилії, фіскал, випивши зі мною шклянку пива, встав, махнув рукою й сказав:

— Добре, йди, мов я тебе не бачив. Тільки подалі від центральних вулиць,

І він дружньо поляпав мене по плечі. Аляпають тут теж не так, як у нас. Особливо, коли зустрічаєшся з людиною вдруге після першого знайомства. В таких випадках бразилієць, вітаючись чи прощаючись, потисне Вам праву руку, а лівою обніме Вас так, притиснувши легко до себе й поляпавши легко по спині, що Вам зробиться аж трохи ніяково, ніби то обнімається закохана пара. Але то — звичайний спосіб вітання в Бразилії. Пізніше я бачив, як сам президент і його міністри обнімаються в той самий спосіб, вітаючи один одного.

В той час, коли мужчини виявляють свої почуття під час вітання досить бурно, жінки в Бразилії роблять це дуже флегматично між собою, зовсім не тиснучи одна

одній руки, а тільки легенько торкнувшись долонями та цілючись між собою, легко приторкаючись щоками.

Дякуючи доброму серцю фіскала, я внадився до Паранської області досить часто, інколи по три рази на місяць. З хат, бараків та куренів виходили до мене жінки й дівчата, сміялися з моєї мови, позглядали крам, приміряли блюзки й сукенки і — купляли.

Ось із хатини, що тримається лише на чотирьох каменях, виходить товста негрятянка. За нею біжать її діти. Не можу в той момент збагнути, як в тій хатині-курені можуть вміщатися родини з 12 душ. Хатина зліплена з бамбукових палиць так, що вже з вулиці видно, що робиться всередині того помешкання. Вікон нема, двері ніколи не зачиняються, а через накриття з шматків старих дощок так і валить дим. По всьому видно, що негрятянка кинула варити обід і вийшла, щоб подивитися на мій крам. Її чоловік працює на кафеєйних плянтаціях, в роки врожаю заробляючи на втримання родини.

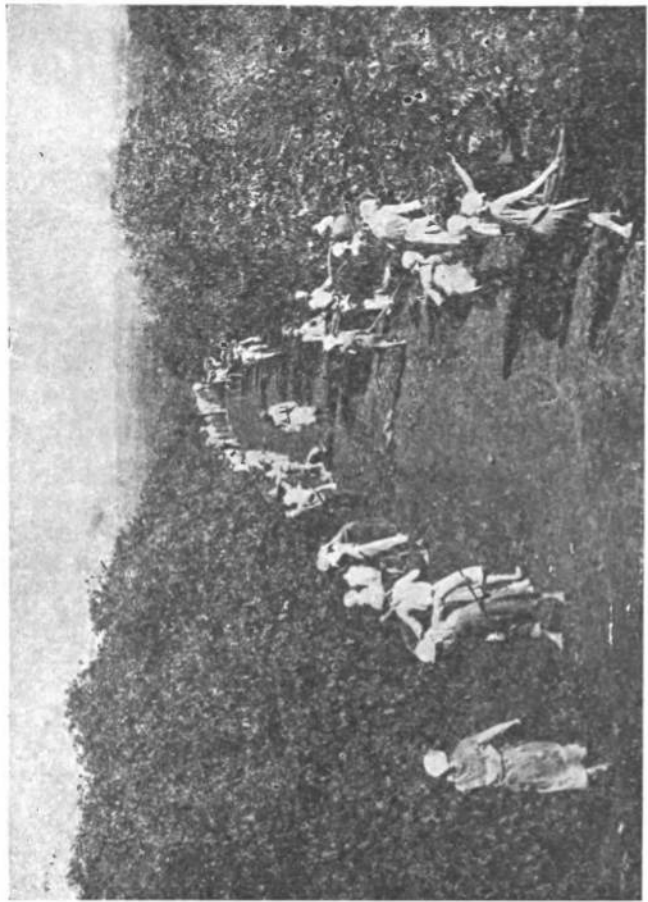
Негрятянка довго розглядала всі мої товари, приміряла чи не кожну блюзку й сукенку, щось багато говорила, але я знав тільки одне у відповідь:

— Сінквента-п'ятьдесят!

П'ятьдесят коштувало в мене все: блюзка, сукенка, прикраса до ліжка. Від того бразілійки ще більше сміялися й прозвали мене "омен де сінквента".

З годину вона приміряла, розвертала, знову звертала кожну річ і кінчила тим, що нічогосінько не купила, пообіцявши це зробити другим разом. Цікаво, що обіцяли купити "іншим разом" майже всі, хто нічого не купляв на протязі довгого часу і видно було, що ніколи не купить.

Мені приходилося чути від небразілійців про мовляв фальшивість бразілійців взагалі, навіть приходилось про таке читати. Але мені здається, що справа зовсім не у фальшивості, а в загальній і непоганій рисі бразілійців, яка полягає в тому, щоб не "накривати мокрим рядном" людину, щоб ні в чому людині не відмовити, навіть в тому, в чому мусів би це зробити через неспроможність задовольнити бажання тієї людини. Тому й виходить, що європейець часто бачить, що бразілієць думає "ні", а таки каже "так", щоб або не образити людину, або не розчарувати її...

ЗБІР ВРОЖАЮ КАВИ

Парке Аньянгабау

Міст, що сполучає дві частини Сан Паула. На цьому місці колись протікала брудна річка з примітивними куреннями індіців понад її берегами.

Зрозумівши так, а не інакше, бразілійців, я ніколи на них не ображався, хоч та негритянка трохи мене таки розізлила. Але злість пройшла, коли я на мить зацікавився однією річчю, а саме: як то вона могла кинути варити обід і годинами простоювати біля моїх блюз, ні разу не навідавшись до своєї печі? Та ж у нас в таких випадках тільки й чути було: “Ох, лишенько, мабуть вже все згоріло або збігло!” — і жінка, звичайно, кулею летіла до печі, згадавши, що вона перед тим поставила молоко кип'ятити або цибулю піджарювати.

Але й це я, зрозумів, коли пізнав, що обід звичайної бразілійської родини складається головно з рижу й квасолі. А це останнє вариться, починаючи з ранку, щоб до півдня було більш-менш можливим до споживи, а тому нічого в тієї негритянки, не могло ані пригоріти, ані збігти...

Та хоч та негритянка в мене нічого не купила, до вечора я розпродав майже весь свій крам і вперше за своє життя в Бразилії дозволив хлопчаків біля станції, якими аж кишить кожне містечко в Північній Парані, почитити мої черевики, заплативши йому зі свого заробітка моската. Заробіток вийшов непоганий: додому я привіз того разу якраз стільки грошей за десяток днів мого ганделю, скільки на фабриці заробляв за цілий місяць.

Отже і справді сеньор Дімітріо мав рацію: “Ето не чудно — Ви будете ще й торгувати. В Бразилії все можна...”

Так продовжувалося цілий рік, на протязі якого, хоч і з великим трудом, все ж ми з братом побудували невеличку, але власну хатинку. Правда, всередині хати була порожнеча, якщо не рахувати старої скрині з нашими пожитками з Німеччини та портрета Тараса Шевченка з написом внизу:

— В своїй хаті—своя правда і сила, і воля . . .

Та через рік і ця ера мого життя в Бразилії кінчалася. Особливо набридли ці наші поїздки за декілька сотень кілометрів моему братові. Він не міг терпіти, коли, їдучи другим класом (третього не існує!), півтори доби в одному й тому ж вагоні, був змушений ковтати удушливий дим із цигарок, які бразілійці накручують із сухого кукурузяного листа і якими пихтять дуже смачно, а ще смачніше спльовують на-бік після кожної затяжки.

В Бразилії не тільки в потязі, а й навіть в барі, в ресторані й кінотеатрі тяжко знайти щось подібне до попільнички чи для окурок та решток паперу від цукерок — все кидається під ноги, де людина знаходиться.

Також бразилійська спека виснажувала таких москатів, як ми, бо обходити сотні дворів з товаром на руках — річ нелегка. Та й фіскалам за рік часу набридло бачити “вічно бідного” чужинця без уплати податків, не говорячи вже про жінок, які потроху почали розчаровуватися в якості моїх блюз і суkenок, бо стали купляти все рідше й рідше. Іхати ж ще глибше в невідомі мені края Бразилії було досить небезпечно, бо нераз приходилось чувати про випадки грабунків, навіть вбивств москатів в глухих краях напівдиких областей...

Уважний читач напевне запитає автора цих записок: А де ж він брав грошей на ту торгівлю? Адже приїхав він до Бразилії без цента в кишені!

Так, без цента. Без цента виїхав я вперше в далеку дорогу з крамом до продажу. Бо й сам крам був куплений без грошей. В Бразилії дослівно все можна купити без грошей, на довгі помісячні рати. Досить, щоб хтось із сусідів сказав про Вас добре слово, як кредит в будь-якому магазині відкривається для Вас. Правда, від того нерідко трапляються неприємні розрахунки, бо багато людей не вважають за обов’язок сплачувати останню рату. Тут навіть існують при кожній великій лавці спеціальні відділи по стягуванню неоплачених рат. До новоприбулих з Європи тут існувало (та й існує) велике довір’я, а тому першу скриньку з товаром я повів до Парани, не витративши жодних власних грошей на його закуплення.

Останню рату мого довгу я приніс власникові магазину через півтора роки. І треба сказати, він зустрів мене з більшою приязню і повагою, ніж будь-коли. Бо ж я приніс останню рату!

Що ж до нечесних платників, то тут ходить такого змісту прислів’я: Якщо тебе обдурено раз—винний в тому злодій, який обдурив. Якщо ж тебе обдурено вдруге — то ти - дурень.

І тих і інших в Бразилії, як і скрізь, не бракує.

Хоч сеньор Дімітріо і твердив: “Ето не чудно— в Бразилі не можна боятися конкуренції”, мовляв, її тут майже нема, все ж я вперше за своє життя на практиці відчув, що таке конкуренція.

Правда, боятися її не слід. Бо ж рядом з фабриками, що мають мільони й мільярди крузейрів капіталу, існують невеличкі підприємства й зовсім малі, виробляючи той самий товар, що й великі фабрики. Був би вироб, продукція, а купця довго шукати в Бразилії не приходиться. Тут все дослівно купляється й усе продається.

Симпатичний і вмільий підхід до купця тут має не менше значення, ніж сама якість товару, яка сама ще не вирішує проблеми. Тому то нерідко один і той же крам однакової якості можна тут купити в різних крамницях і по дуже різних цінах. Держава ж час від часу встановлює сталі ціни, але то тільки на такі речі, як хліб, цукор, м'ясо, цигарки, горілка і інш., не втручаючись в ціни на одяг, взуття, меблі, машини, будівлі і інш.

Та все ж мені прийшлося відчувати силу конкуренції на власній шкірі і то в найгіршому розумінні самого слова “конкуренція”.

Справа в тому, що, покинувши “москатувати”, я таки не пішов зразу на фабрику. Перед очима все ще стояв мені образ сеньора Дімітріо з його гаслом: “Ето не чудно — Ви будете ще й торгувати. Комерція тут дає найкращі результати.”

— Але ж я не маю грошей, — суперечив я йому.

— Ето — не чудно, — відповідав він, — можна й без грошей...

І я знову взявся за торгівлю. Пончиками. Звичайні собі пончики — печеники, що їх моя дружина, яка в найскрутніші місяці нашого побуту в Бразилії теж працювала на текстильній фабриці, пекла вдома, а я їх мав продавати по одному круйзеру на вулицях міста. А що в самому місті, де ми жили, брат заборонив мені подібну “комерцію” (мовляв, тими пончиками я ввесь свій рід зганьбити хочу), то місцем своєї торгівлі я вибрав сусіднє невеличке містечко, де нас ніхто не знав і соромитись не було кого.

Рано - вранці я був уже з моїм кошиком під дверима однієї школи, звідки на перерву вибігали діти й купляли мої печеники. Ті ж, що zostавалися, я розносив ще по під хатами й вишукував дітвору, яка ще й до школи не ходить.

А треба сказати, що в Бразилії до дітей відношення збоку батьків надзвичайно добре. Навіть задобре. Мені ще не приходилося бачити, щоб дитина не поставила щось на своєму перед батьками. Ідеш, скажемо, в автобусі. На дворі дощ чи вітер, тому вікна автобуса зачинені. Та ось якійсь дитині забажалося, щоб вікно було відкрите. Ніякі уговори батьків не допоможуть. Дитина буде кричати, тупами ногами по підлозі, аж поки не доб'ється свого.

Те саме й вдома. Чи то така вже любов батьків до своїх дітей, чи нерозуміння правильного виховання—не знаю, але капризам дітвори в Бразилії надається багато уваги, і перед ними кашітують майже всі батьки й матері.

Це було мені на руку. Не встигну крикнути: "Пончики! Пончики!", як навколо мене збирається товпа менших і більших, але кожний із крузейром в руках.

Правда, на одній вулиці одна негритьянка мені досить переконуюче сказала, що вона надіється не бачити мене більше на тій вулиці, де вона живе. Грошей в неї, мовляв, не вистачить, щоб кожного дня на ті печеники витрачати. Ніби я й справді когось силою змушую...

Але, подивившись на халушку, в якій вона жила, на кількість дітей, яких вона мала та взявши до уваги невміння її відмовити своїм дітям в їх капризах, я й справді на ту вулицю більше не ходив.

Але й цей мій гандель не пішов, натрапивши на важну конкуренцію.

Одного прекрасного ранку під дверима школи — мого улюбленого місця торгівлі, я застав одного бразилійця-негра. У нього й кошик був більший і вибір дитячих ласочів багатший. Простоявши півдня і з заздрістю постеживши, як діти обстуляють мого конкурента, не звертаючи жодної уваги на мій кошик, я привіз всі свої печеники додому й вирішив таки шукати іншої праці й в іншому місці.

До Сан Паула!

Бо ні в якому іншому місті Бразилії нема стільки вибору праці, як в Сан Пауло. 50 відсотків всієї індустрії Бразилії знаходиться в С. Пауло. 50 тисяч фабрик з 850 тис. робітниками заповнюють майже 3-х мільйонне місто.

Та й не тільки можливість влаштуватися на працю на якомусь підприємстві манила мене до Сан Пауло, як також хотілося мешкати де - інде, але тільки не в Можі і не з такими сусідами, яких ми мали. Справа в тому, що шум і гармидер та безконечні музичні вечори наших сусідів з обох сторін не давали нам жодної можливості навіть в неділю спокійно відпочити. Особливо набридло слухати безперестанний репет радіо - приймачів, які, як правило, включаються бразилійцями на повний голос і майже круглу добу безперебійно. Та хоч би якась музикальна чи інша передача, а то тільки й чути: така-то фірма має на продаж те і те, така-то крамниця чекає на своїх покупців там-то й там... І так без кінця і краю — ре-клями. Тільки й чути: "Мельораль! Мельораль!" Це такі таблетки від головної та від всіх інших болів. Купляйте, мов, дешево й лікує добре... Признаюсь, що виголошувач тією пропагандою доводив мене часто до такого стану, що в мене і справді починала боліти голова і я йшов купляти... мельораль.

Що ж торкається музичних вечорів наших сусідів, здебільшого негрів—то вони характерні тим, що, коли музиканти зарядять щось грати, то продовжують ту мелодію так довго, що тяжко собі уявити, як та гитара чи той бубон витримують. Не менше дивним є й те, як все те витримується іншими сусідами — бразилійцями.

Одного разу я поспробував одному із сусідів, з хати якого я ніколи не чув подібного гармидеру, ані радіога-ласу, пожалітися на іншого, який ніколи не виключав свого апарата. У відповідь на мою скаргу "спокійний" сусід пояснив мені, що і він дуже любить музику, а особливо футбольні передачі.

— Як тільки одержу получку, куплю й собі радіо, — закінчив "спокійний".

Вибору більше не було. Продавши свою хатину в Можі, ми були скоро в потязі, що віз нас до Сан Паула

Хоч 25 відсотків бразилійських залізниць вже електрифіковано, все ж приміський потяг з Можі до Сан Паула нічим похвалитися все ще не може. Вагони не мали окремих купе, так що всі пасажирів бачили один одного перед собою, як у великому трамваї. Потяг мляво пнувся нагору. Спека була неймовірна. Двері вагону відкриті настіж, а вікна й відкривати не треба було, бо жодного скла в рамках тих вікон давно не було: їх повибивали пасажирів як не зі злості, що той відтинок залізничного сполучення зле функціонує, так просто з необхідності влазити й вилазити через вікна в часи найбільшого руху людей на станціях.

Біля одного з тих вікон стояв молодий бразилієць.

Гарно одягнений, з чорно зачесаним і олією намащеним чубом, чисто вибритий із чорними вусиками в шнурочок, він нічим особливим не відрізнявся від усіх інших бразилійців.

Враз до вагону влетіла якась пташка. Потрапивши в незнайоме оточення, вона, мов в клітці, заметушилася з краю в край і... сіла на плече молодого бразилійця, що стояв біля вікна. Цікоти пасажирів мовчки стежили за рухами птаха. Жодного вигуку здивовання! Жодного сміху! Так, немовце — звичайне явище в потязі. Навіть той молодий чоловік, на плечі якого хвилини з дві сиділа пташка, і голови не повернув. І тільки коли птах злетів з плеча й зник, вилетівши з вагону, молодик ліниво посміхнувся сам про себе...

В своїй повсякденній житті бразилієць видається напівсонливою людиною. Кваліть і спокійність у виконанні любого завдання бразилійцем надзвичайно великі. Наступивши на ногу бразилійцеві в автобусі, Ви не зможете навіть вибачитися перед ним, бо він навіть і не оглянеться, мовчки стерпівши біль. Але довівши ту спокійну, напівсонливу, терпеливу людину до певного ступня нервозности, горя не оберешся. Тоді бразилієць робиться гарячим і безпощадним, коли ним більше починає керувати серце, ніж розум. В результаті тієї гарячкості в минулому році, наприклад, було в С. Пауло в середньому 54 кримінальних випадки в день.

В Сан Пауло не проходить дня, щоб не було випадка з убивством. Мотивами до вбивств найчастіше бувають як не грошеві розрахунки, так зражене кохання або образа. Але нерідко вбивства бувають без жодних поважних мотивів. Як не чоловік жінку застрілив, так жінка чоловікові горло перерізала. А то й, вирізавши всю родину, вбивця отруюється сам. За отраву найчастіше служить спеціальний яд, призначений для боротьби з комахами...

Новакові в Бразилії, або, вірніше, в Сан Пауло, якщо він буде постійно слідкувати за подібними звідомленнями преси, в перші часи зробиться досить моторошно, але пізніше звикає з таким станом речей. Досить бути чемним з кожним, не зазіхати на чужу наречену, віддавати позичені гроші й не вештатися після півночі по барах і пивницях міста — і все буде в порядку.

Правда, тим не можна запобігти можливого нападу на Вашу малолітню, інколи просто дитячого віку, доньку збоку ненормальних злодіїв з метою сексуального покалічення дитини, що трапляється тут нерідко й серед білого дня. Але за такі злодіяства тут також судять досить таки суворо, хоч бразилійське право покищо й не визнає смертельних вироків. Від того, на думку багатьох бразилійців, така велика кількість вбивств на вулицях Сан Паула.

Дійшовши до певного ступня злоти, бразилієць губить голову, і тоді слово "матар" (убити) не означає для нього якогось особливого жаху. Особливо, якщо він або намічена ним жертва не є жонатю людиною або не має дітей.

Тому-то, їдучи таксівою від станції до міста, я був свідком такого, здавалося б незначного, а разом, з тим багатозначного зауваження.

Таксівка не їде, а летить, не дивлячись на всі круті повороти. Шофер ледве встигає робити необхідні рухи рулем на рогах вулиць. Всі пасажири мовчать. Всім подобається швидка їзда. Ніхто не боїться, бо всі пасажири — чоловіки. А це — бути чоловічиною — високо ціниться між бразилійцями, принаймні самими ж чоловіками.

Але ось один із пасажирів все ж не витримує і так звертається до шофера:

— Осторожно, друже: я—жонатий...

І шофер, почувши поважний мотив, зменшує швидкість автомобіля. Інші чоловіки - холостяки нічого незвичайного в заяві свого колеги - пасажира не знайшли, признаючи за ним рацію...

Нерідко можна почути оповідання бразилійців, в яких твердиться часто таке:

— Я б його вчора вбив, навіть хотів прикінчити, але мені сказали, що він — жонатий і має дітей...

Або ще:

— Я відійшов і не захотів з ним скандалити. Що я з ним буду робити? Йому то добре, він не жонатий, а я — дітей маю...

І нерідко такі мотиви стримують від dokonання злочину.

Конфліктів між окремими особами на вулицях Сан Паула досить багато, але поліцай, щоб зліквідувати конфлікт, не вживає сили, не наказує, скоріше просить і "по-батьківському" умовляє й заспокоює розпалених противників.

Гаряча бразилійська кров дає себе знати навіть на засіданнях державних установ. Депутати законодавчого органа в Сан Пауло нерідко так розпалюються, що загрожують один одному револьверами на засіданні, яке передається радіо—телевізією по всій країні. Такі ж речі, як кидання чорнильниці в лице президента міської камери або розбивання шклянки з водою на голові свого колеги під час офіційних засідань — не нові в Бразилії...

Та все то — дрібниці і не варті того, щоб на них довго затримуватися. І не про те я думав, під'їжджаючи до центру величавого міста. Через пару хвилин я стояв на тому самому місці, де 25 - го січня 1554 року серед місцевих туземців була відправлена І—ша Служба Божа падром Аншістою. То був День Народження Сан Паула—сьогодня найбільшого індустриального центра Південної Америки...

ПАТЮ ДО КОЛЕЖІО

Цей курінь було збудовано першими поселенцями і індіями С. Паула більше 400 років тому. Тут зупинилися падре Аншіста і Маноел да Нобрега для своєї місіонарської праці і звідси було розпочато будову майбутнього Сан Паула.

Первісний курінь до наших днів зберігся в такому ж стані, в якому його було збудовано.

(Foto. Семен Овечко)

І-ша Служба Божа дня 25-го січня 1554 р., яку відправили о. о. Аншіета і Нобрега серед дикого населення майбутнього С. Паула (Фото-репрод.: Семен Овечко)

ПРАСА ДА СЕ - Центральный пляц С. Паула з Катедралом, якому ще бракує двох високих веж, на будову яких за два місяці було зібрано між жертводавцями міста 54 млн. крузейрів.

Року 1530-го на березі Атлантийського Океану в південній частині Бразилії було засновано Мартином Афонзом де Соуза містечко, відоме сьогодні під назвою Сан Вісенте. Це містечко стало точкою опори для майбутніх місіонерів в справі організованої колонізації південної частини країни. Звідси прийшли Мануел де Нобрега і Жозе де Аншіета — єзуїти - місіонери до місця, що виросло сьогодні в найбільший індустріальний і культурний центр Південної Америки - Сан Пауло.

Але не так легко було заснувати С. Пауло. Між Сан Вісенте, що знаходиться на березі океану, і сьогоднішнім Сан Паулом знаходиться величезний природний бар'єр — "Серра до Мар". Це — раптове підвищення - гора, на якій, власне, і знаходиться вся територія вглиб країни, в тому числі і Сан Пауло. Тому і місіонарна праця з катехізацією дикого тоді населення сьогоднішньої області Сан Паула затрималася більш, як на 20 років від заснування Сан Вісенте. Тільки року 1554-го було відправлено першу Службу Божу на пляцу, що сьогодні губиться в колі сотень хмарочосів міста С. Паула. День 25-го січня того ж року вважається за офіційний День Заснування цього прекрасного міста.

Первісний С. Пауло — це невеличке село, навкруги якого єзуїти зумили створити клімат респекту і поваги збоку тодішніх шефів дикунських племен до себе, співпрацюючи всі разом в розвитку цивілізації і християнської науки серед дикунів. За якихось два - три роки було збудовано хату з павільоном для колежіа і церковцю. Вже тоді навкруги того місця, тобто там, де сьогодні знаходиться центральний пляц міста Праса да Се, вулиця Діреїта, Кінзе де Новембро і інші, було збудовано понад тридцять куренів з дикунами в них, які намагалися жити якомога ближче до священників - засновників. А п'ять років пізніше скупченими силами дикунів і білих колонізаторів було відбито перший сильний напад конфедератів, які намагалися використати населення виключно для своїх експлуаторських намірів, особливо збоку португальських властей. Росло господарство Сан Паула під керівництвом піонерів - єзуїтів: за короткий

час стали вирощувати виноград, бавовну, пшеницю. Але португальська влада заборонила вирощувати виноград, змушуючи ввозити той продукт з Португалії. І чим більша була нагінка збоку португальців проти індіців С. Паула, тим відданіше боронив їх падре Аншіета, який ввійшов в історію країни як Апостол Бразилії.

Тяжка і тривала була боротьба бразилійців за своє право бути хазяїном в державі. Золото, природні багатства країни, різномодні багаті перли в недрах Бразилії притягували весь час увагу загарбницько настроєних чужинців з метою даремного використання також робочої сили населення країни.

Але 7-го вересня 1822 року настав довгожданий день для Бразилії. В цей день в декількох кілометрах від місця заснування С. Паула, на березу неширокої річки Іпіранга було проголошено Незалежність Бразилійської Держави і в той же день проголошено Дом Педра Імператором Бразилії. Сьогодні на тому самому місці красується прекрасний Музей до Іпіранга з усіма архівами і документами щодо тієї найбільшої національної події Бразилії. Навколо Музею — гарний і широкий парк, повний зелені, а в центрі його — Монумент да Індепенденсія (Монумент Незалежності), дивлячись на який, не зневіряєшся, а таки віриш у той день, коли "Монументо да Індепенденсія да Україна" теж буде стояти в Києві, де сьогодні чути тільки стогін людський і кайданів дзвони . . .

Від моменту проголошення Незалежності Бразилія зробила великий крок вперед, а Сан Пауло скоро став центром не тільки індустріальним, а й культурним, бо вже в перших роках свого незалежного існування було засновано Академію Права в Сан Пауло, з якої вийшло багато людей — майбутніх борців за республіканський устрій в країні, що й було досягнуто 15 листопада 1889 року.

В середині минулого століття найголовнішим продуктом, який зрив найбільший прогрес в країні, а особливо в Сан Пауло, стала кава. Кава змусила до розвитку залізничного сполучення між Сан-павлівською областю і портом Сантос, що знаходиться в декількох кілометрах від Сан Вісенте, і до ряду інших заходів індустріалізації і промислового розвитку країни.

Сьогодні ж між Сантосом — Сан Вісенте і Сан Паулом прастягається наймальовничіший у всій Бразилії асфальтовий шлях — гордість бразилійської інженерії. Шлях має назву “Віа Аншієта” в честь першого бразилійського Апостола падре Аншієта і уявляє собою спіральний спуск навкруги гір з висоти декількох сот метрів аж до рівня моря поблизу Сантоса.

Ця „спіраль” в обидва напрямки збудована в середині наймальовничішої частини так зв. “Серра до Мар” з чисельними тунелями та ризикованими поворотами в такий спосіб, що людині, яка не звикла літати літаками чи підніматися на високі гори, заки підніметься на найвищий ступінь гори люксовим автобусом, вуха позакладає від незвичайної зміни тиснення повітря. Віа Аншієта — найулюбленіший шлях туристів в Сан Пауло. Також місцеве населення в надзвичайну спеку шукає відпочинку на пляжах Сантоса і Сан Вісенте у вільні від праці дні.

Іншим не менш цікавим місцем для туристів в С. Пауло є Інститут Бутантан, який знаходиться в мальовничому передмісті Сан Паула. Цей інститут цікавий тим, що в ньому виробляються різні “васіни” - ліки по боротьбі з ядом гадюк. І в цьому відношенні Бутантан став центром наукових дослідів зі світовим значенням. Багатий парк Інститута має в собі сотні різних видів і гатунків живих гадюк, які живуть в умовах, спеціально для них створених, немов у вільному пралісі. та інших диких тварин бразилійських степів і темних лісів.

Але найбільшого успіху в очах зовнішнього світу і чужинців мав Парк Ібірапуера, відкритий в 400 ліття існування Сан Паула, в 1954 році. На будову приміщень для виставок і всього Парку Ібірапуера було витрачено самого цементу стільки, що наколи б поставити один мішок витраченого цементу на другий, то утворилася б гора в шість разів вища від гори Еверест - найбільшої гори на земній кулі. Вага витраченого будівельного заліза на Парк Ібірапуера дорівнюється вазі 60-ти тяжких локомотивів. На тому терені, що його займає Ібірапуера, можна було б побудувати щонайменше 2300 помешкань - хат з вулицею довжиною в 10 кілометрів і шириною в десять метрів. Тільки для плянтації квітів і трав парку

вичерпано з парку 400 тисяч кубічних метрів землі.

Самого тільки дроту на огорожу парку витрачено 9000 метрів, що коштувало 300 тисяч крузейрів.

Тільки павільони виставок в тому парку займають площу в 30000 квадратних метрів в самому центрі парку. Ібірапуера-це величезна площа в один мільон і вісімсот тисяч квадратних метрів, майже в центрі міста з мальовничими озірцями в ній, перетворена спеціально для відзначення 400 ліття С. Паула у центр уваги всього світу, як культурного, так і індустріального. Це тут колись збиралися "бандейранти" в походи, тут вони прощалися, йдучи на боротьбу за інтереси своєї держави, тут вони знову зустрічалися після походів зі своїми родинами і тут же оплакували тих, хто більше не повернувся ніколи.

В честь тих героїв і збудовано єдиний у світі того роду пам'ятник — "Монументо дас Бандейрас", який після трьохмісячної праці вдень і вночі було викінчено і врочисто відкрито в день 400 ліття С. Паула. Монумент втілює в собі похід "бандейрантес" через дикі праліси Бразилії та представляє собою гармонійне сполучення рас і народів країни в тих походах, виражене у фігурах індійця - Хазяїна землі, Португальця, Мамелуко і Негра.

Цей монумент - жива демонстрація солідарності поміж мешканцями сан - павлівських земель, демонстрація закріплення їх кордонів та свідомости натуральних багатств її. Монумент має довжину в 50 метрів, 15 метрів ширини та 12 висоти, маючи загальну вагу в 1000 тон, а враховуючи фундамент, на якому той монумент стоїть — 3000 тон. Конструкція його коштувала 15 мільонів крузейрів. Монумент вважається єдиним свого роду на світі, бо відповідає чисто бразилійським расовим характеристикам зображеного. Недаремно чужинці, які прибули в ювілейний рік до Ібірапуери, довго і уважно розглядали випрацьовані з граніту фігури того монументу. З усього світу сюди прибули різні творці як артистів, так і інженерів, і конструкторів. З усіх кінців Бразилії тут були виставлені речі в такому порядку і в такій формі, що, побувавши в Ібірапуері (на оглядини всього, до речі, одного-двох днів ніколи б не вистачило), людина може сміливо сказати, що побувала не в С. Пауло, а в цілій

величезній Бразилії. Відкриття ж самого свята в честь 400 ліття Сан Пауло (яке продовжувалося цілий рік) було настільки величавим і гарним, що на нього з'їхалося багато людей з усіх кінців вільного світу. В той день вулиці міста були так запружені народом, що пройти віддалі в сто метрів по вулицях міста займало не менше годину - дві часу. До речі згадавши, слід відзначити, що в загальній процесії повз трибуну президента країни пройшли також організовано українці в національних строях з українським прапором над головами.

“Парке Аньянгабау” — це традиційне місце всяких парад і процесій в С. Пауло. Колись на цьому місці протікала болотяна річка, навкруги якої влаштували свої курені індіці. Сьогодні це наймальовничіша частина гіганта С. Паула. Підчас вшанування Дня Незалежності або великого релігійного свята тут проходять довгогодинними процесіями чисельні військові й цивільні об'єднання.

Особливо у передвиборні часи “Парке Аньянгабау” стає місцем постійного руху: тут кандидати на префектів, верeadорів чи губарнатора збирають величезні маси народу, щоб пообіцяти їм ряд заходів для покращання загального рівня життя, в разі вони будуть обрані до влади. Цікаво відмітити, що кожний з тих політиків, які нерідко ворожо відносяться одні до одного, потрапляє збирати величезну масу народу, так що тяжко на-око сказати, за кого потягне руку маса виборців під час голосування. Навіть комуністи, партія яких в Бразилії офіційно заборонена, потрапляють, хоч і в меншій від інших кількості, зібрати порядну масу слухачів гарячої пропагандивної кампанії.

Деякий час мені приходилось жити на віддалі 2-х годинної їзди потягом від місця моєї праці на одній із фабрик шкляних ампулок для лабораторій. І хоч в попередніх розділах цих своїх спогадів я ввесь час згадував про своє життя - буття в перші роки в Бразилії з деяким гумором, матер'яльні труднощі, з якими приходилось боротися, були досить тяжкі. І все ж свої враження й переживання я описував в українських газетах з певним оптимізмом. А один із українців, з яким я пізніше зустрівся біля сирійської церкви, в якій тимчасово відправлялися Служби Божі українським священиком, навіть знайшов в тих моїх описах бразилійських переживань щось "гльорифікуюче" Бразилію, черезмірне вихвалювання її. Познайомившись зі мною та дізнавшись про справжній матер'яльний стан, в якому я знаходився, він здивовано заявив:

— А я, - каже, судячи по Вашим репортажам в газетах, думав, що Ви десь собі окрему вілу маєте, живучи десь, як у Бога за дверима та розхвалюючи на всі лади Бразилію. А ви — не ліпше мене...

Справді, я був не ліпше, а набагато гірше нього, заробляючи втричі менше, ніж він. Але я знайшов уже тоді цікаву детадь - різницю між нами і відповів моєму землякові:

— Не знаю чому, але мені здається, що все це сталося від того, що я чекав у Бразилії опинитися далеко в гіршому стані, ніж я був. А Ви, як мені здається, чекали кращого, ніж те, на що натрапили...

Мій співбесідник на це нічого не відповів. А я й далі продовжував працювати по десять годин в нічну зміну, витрачаючи до того ще 4 години денно на транспорт, приїжджаючи до хати досить таки виснаженим фізично із заробітком в кінці місяця, який рівнявся найменшому в той час заробіткові, дозволеному державою. І все ж сидав в неділю за стіл і писав черговий репортаж про Бразилію, про ту країну, для якої я був колись чужий, але яка прийняла мене до себе, як свого. І то були щирі репортажі. Бо в кожній події, на яку я натрапляв в цій країні, я знаходив щось, що було варте

порівняння з минулими подіями, пережитими мною в Советському Союзі. На кожному кроці я бачив страшенну різницю в користь Бразилії і не міг про те мовчати.

Ось і тепер, стоячи в центрі Сан Паула, наблюдаючи за довжелезними чергами — “флами” біля автобусних зупинок, мені чомусь не хочеться думати про те, що населення міста має великі труднощі з транспортом. Ті черги — то постійне явище в С. Пауло. Воно пов'язане з невиспачальною кількістю автобусів для населення, яке зростає надзвичайними темпами. Майже один мільон авт — це все ще замало для нормального руху в Бразилії. Майже десяти тисяч самих тільки автобусів в Сан Пауло також не вистачає, хоч їм ще й допомагають біля 30-ти тисяч таксівок. Але не про те мені хочеться думати, все це оглядаючи на власні очі. Мені чомусь згадуються інші черги — за шматком чорного хліба, за парою черевиків, за десятком метрів матеріалу на сорочку... Я вчоріс в тих чергах, і дивлячись на ці черги біля автобусних зупинок в Бразилії, згадую, як витягали жінок і дітей напівмертвими з тих черг, а інколи і вже недихаючих, в чергах біля магазинів Советського Союзу. Але й тут порівняння не було б повне і справедливе, бо черги біля автобусних зупинок в С. Пауло бодай вдень зовсім малі, збільшуючись тільки під вечір, коли величезна маса робітників і службовців міста закінчує працю і спішить до своїх домівок. Черги ж за хлібом і всяким товаром на моїй Батьківщині були скрізь і завжди: в часи миру чи війни — все рівно, від часу, коли я себе пам'ятаю і аж до останнього дня мого перебування в тому червоному пеклі. Ніколи не забуду той день, коли я, будучи вже дорослим, спромігся одного разу дістати собі костюм без жодної черги, заплативши місячний заробіток вчителя середньої школи. То був великий і радісний для мене день! Цікаво побачити міну професора бразильської гімназії, коли б йому про ту мою радість оповісти. Тому то мої репортажі про моє перебування в Бразилії були такими, що моєму землякові чомусь здавалось, що я десь в “окремій вілі, як у Бога за дверима живу”. Тому то я не довго думав над вибором праці в бразильській фабриці, і був дуже радий, знайшовши в

одній газеті оголошення, в якому говорилося: “Приймаються робітники. Практика не обов’язкова”. Про заробітну платню я довідався тільки після того, як уже пропрацював цілий місяць, намагаючись якомога краще виконувати свої обов’язки, які зводилися до випалювання ампулок в електричній печі.

Кожна майстерня, фабрика чи якесь інше підприємство в Бразилії мають найбільше клопоту з кваліфікованою робочою силою, якої в цій країні не вистачає і ще, мабуть, довго не вистачатиме. Тому безробіття, як такого, в Бразилії нема і бути не може. Безробітним тут може бути тільки той, хто не тільки не вміє виконувати майстерно якусь роботу, а й не хоче того навчитися. При доброму бажанні кожний робітник може мати неабиякий успіх на підприємстві, де працює. Тому й не дивно, що сьогодні рідко можна зустріти українця в Бразилії, який би не став майстром чи якимсь шефом свого відділу, де працює. Навіть ті, які в житті своїм не мали ніякого промислового фаху, але мали велике бажання його набути, сьогодні керують поважними відділами на фабриках і в майстернях цієї країни. Мав і я те бажання, яке було скоро помічене підприємцем і відповідно оцінене: за пару місяців я вже не палив собі руки розпеченими залізними прутами, а контролював всю продукцію всієї фабрики, маючи за свого начальника безпосередньо директора підприємства. Це мені облегшило не тільки фізичний і матеріальний стан, а й дозволило мати більше вільного часу для ознайомлення з країною та Сан Паулом, який можна зрозуміти й пізнати тільки вивчивши бодай поверхово мову його населення та зацікавившись із самим духом бразилійців, з традиціями й привичками цього народу, різнокольорового, різноманітного, але з одною спільною для всіх рисою — спрагою до повної особистої свободи.

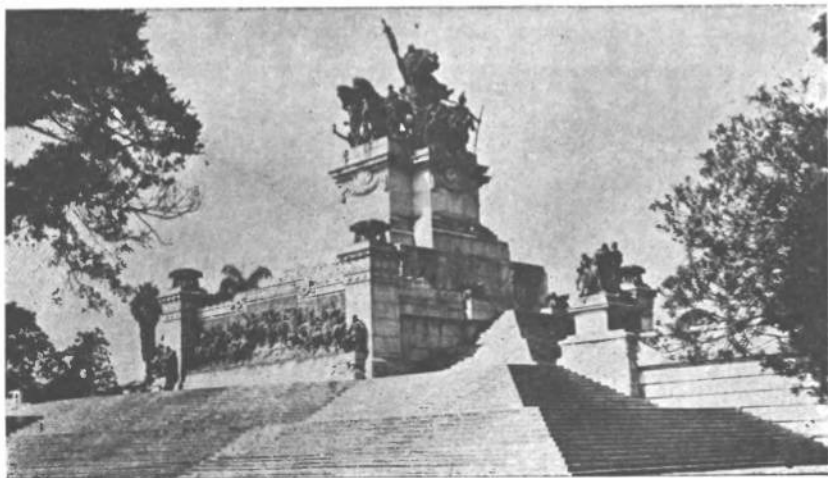
Спрага до тієї повної особистої свободи проявляється на кожному кроці життя бразилійця. Навіть у вуличному русі. Не дивлячись на те, що останнім часом всі вулиці з великим рухом авт і пішоходів помічені поліцією, бразилійці й досі ще не виконують ані приписів, ані

Віа Аншіета
Асфальтовий шлях між С. Паулом і Сантосом.

Монуменго дас Бандейрас,
відкритий в 400 ліття С. Паула в 1954 р.

**Монуменго да Інденденсія
Тут було проголошено Незалежність Бразилії в 1822**

**Музей Іпіранга
з усіма архівами часів боротьби за Незалежність**

попереджень. На кожному розі вулиці стоїть нерідко три - чотири поліція, але пішоходи переходять вулицю там, де їм здумається і коли захочеться. А найменший натяк на введання грошевої кари тим, хто той порядок нарушає, негайно викликав би страшну реакцію збоку народу, який вважає це за втручання в його особисті справи збоку властей. "Оце так часи настали, - сказали б на те бразілійці, - повна диктатура, вже й вулицю не можна перейти, де й коли захочеш!"

Мені ще ніколи не вдалося пройти вранці на роботу, не натрапивши бодай на одного "вагабунду" на вулиці або під дверима якогось бару - пивниці. Вагабунда-це не звичайний собі жебрак, яких також не бракує в Бразилії. Жебраки — це здебільшого каліки і безрідні, яких особливо багато в С. Пауло. Тропічні хвороби нерідко так калічать тут тіло людини, що тяжко іноді дивитися на тих бідних людей, якими заповнені вулиці великого міста. Але ця проблема успішно розв'язується поступово урядом країни, створюючи державні притули для тих, що долею змушені жебрачити, звільняючи вулиці С. Паула від сумних картин.

Але "вагабунда" - це волоцюга, який жебрачить, бо не хоче працювати. І тачих куди більше в С. Пауло, ніж вимушених жебраків. Такий вагабунда спить під дверима лавки чи бару, всерівно, в дощ чи спеку. Його ніхто не тривожить. Навіть поліція не чіпає, хіба що відсуне сонного геть трохи з дороги, щоб не завважав рухові авт. А коли той вагабунда проснеться, він знову всядеться на тому самому місці, покладе перед собою рваного капелюха і, заки прийде пора обідати, прохожі накидають йому в капелюх стільки мілких грошей, що вистачить десь пообідати та ще й на каву зостанеться. Кажу, на каву, бо на горілку він відкладе вже перед тим, як на обід збирати почав.

Бразілієць по натурі — не скупа, навіть досить таки щедра людина, знаходячи завжди зайвого крузейра, щоб дати жебракові або відв'язатися від вагабунди.

А оце недавно я зробив цікаве "відкриття": жебрак-вагабунда з "шарманкою" і попугаєм, який витягував "білетики щастя" за пару крузейрів на вулиці С. Паула.

Як відомо, "руская шарманка" — це музикальний інструмент, який подає однотонну мелодію, коли шарманка безперестанно накручується жебраком. За пару днів той жебрак "перецивілізувався" і щоб не крутити весь день ту "шарманку", вставив в неї... рад оапарат. Таким чином, він вигравав подвійно: не змушений крутити ручку непрактичного інструменту, від якого людина змучується і... мав нагоду завчасно слухати відомості про те, яка футбольна дружина виграла того дня в змаганнях. Це останнє — напевне, найголовніша причина такої модернізації бразилійського жебрака - вагабунди.

Оглядаючи і цей стан в Бразилії з жебраками і вагабундами, не можу стерпіти, не згадавши жебраків в советському пеклі. Вони, ті жебраки, ходили (та, певне, і нині ходять) від села до села, від міста до міста з великими сумками - мішками через плечі. В ті сумки вони ховали дрижачими руками, опухлими від голоду, шматочки хліба або пригоршні кукурудзи, якщо таке їм вдавалося дістати. Бразилійський жебрак, а тим більше вагабунда, був би надзвичайно ображений, коли б йому хтось дав, замість грошей, шматок хліба - тут просять і їм дають тільки гроші. Що ж до хліба, білого, як сніг — то навіть найбідніші родини в Бразилії ще не знають йому справжню ціну: не завжди навіть легко на нього заробляючи, болюче дивитися, як вони наповняють ящики, призначені для сміття, шматками того хліба щоденного, щоб на завтра вранці купити знову свіжішого... Болюче дивитися, згадуючи своє недавнє минуле...

„БІФІ а КАВАЛЮ“

До цього часу, про який оце хочу розповісти, мені не приходилося ще ніколи обідати в бразилійському ресторані. По-перше, кишеня не дозволяла, а по-друге, і не було жодної необхідности: робітник, що працює на фабриці, бере завжди з дому “малміту” — невеличкий казанок з приготовленим в ньому обідом— риж, квасоля, шматок м'яса і т. д.

Але після трьохрічного нашого перебування в Бразилії я вже не був фабричним робітником, а співником у фірмі мого брата. Правда, крім назви фірми та наших вільних рук, готових до праці на свій власний рахунок, у нас нічого більше не було. А все ж ми були вільними і мали надію дістати необхідну кількість клієнтів—багатих людей міста, яким ми були готові робити електричні інсталяції алярмів проти можливих злодів в хатах та магазинах. А як ти будеш з тією “малмітою” тих клієнтів — “фрегезів” шукати?

Отож і був я змушений піти до ресторану обідати. Воно можна було б і в звичайний сабі бар зайти. Там навіть все далеко проще. Можна було тикнути пальцем на річ, яку бачиш і з'їсти хочеш—і все в порядку. А в ресторані не тикнеш пальцем. Там „меню”, як належить. Бо ж ресторан, до якого мене занесло, був один із вибагливіших в самому центрі Сан Паула, недалеко від вулиці, де ми винайняли собі куточок в одній канцелярії для своєї фірми. Між іншим, та частина місця—одне з наймальовничіших у всьому Сан Пауло, якщо мати на увазі саме місто: в декількох метрах від нас — муніципальний театр — гарна будівля, в якій вже виступали найкращі театральні сили всіх країн світу. Тут же рядом один із найстаріших готелів міста, в якому перебувають чужинецькі міністри і інші знаменитості під час своїх відвідин Бразилії. Звідси також веде гарний міст через центральну артерію рухів автомашин на інший кінець Сан Паула. Тут відбуваються військові паради бразилійського війська в різні святочні дні в присутності прези-

дента країни та губернатора Сан-павлівської області, а за мостом — тільки но викінчений собор-Катедрал да Се, один з найбільших в світі ручної будови Дом Божий. Розрахований на вісім тисяч осіб, катедрал займає восьме місце у світі по своїй величині. Збудований в готичному стилі, він має довжину в 111 метрів та 46 метрів ширини, висотою в 100 метрів до його куполів.

А на самому центральному Пляці да Се — невисокий стовб. Це — пункт “О” - зеро всього Сан Паула, і звідси прийнято рахувати всі віддалі до інших міст країни.

По другий бік “зера” — статуя першого бразилійського апостола - Падре Аншіети, який разом з Падром Мануелом да Нобрега відправив першу Службу Божу біля одного куреня. Той курінь і сьогодні знаходиться в своєму первісному стані і притягує до себе увагу чужоземних туристів. Найвищі сан-павлівські хмарочоси - будівлі банків Сан Павлівської Области і Банко до Бразіль також як на долоні перед нами... Коротко кажучи, прожити три роки в Бразилії і не пообідати в гарному ресторані на вулиці Марконі чи Барон Ітапетінінга було б вже аж забагато вимагати навіть від емігранта, який хай і мав собі навіть до найменшої дрібнички в своєму одязі все ще з Європи, не говорячи вже про те, що його чубрина ще ніразу не бачила ніякого спеціального маслища, від якого аж блищать чепурно залізани шевелюри кожного бразилійця. Отож і пішов я до ресторану.

Та воно не так вже й зле вийшло б, коли б не така настирливість тих “гарсонів” - прислужників в бразилійських ресторанах. Та й не тільки в ресторанах! Не встигнеш стати перед якоюсь вітриною магазину чи лавки, а він, той прислужник, тут як тут. Просто тягне тебе до середини, купи, мов! Ти йому: „грошей нема!” А він тобі: „не треба грошей — помісячно сплатиш!” І давай приміряти, показувати та перед люстром тебе вертити. А таки переконавшись, що в мене не тільки запас бразилійських слів малий, а й крузейрів в кишені і справді кат-ма, з такою злістю подивиться з-під лоба, що й мурашки по спині забігають...

Але в ресторані — інша справа. Коли вже сів за столик, то не вивернеш гаманця — грошей, мовляв, нема. Ото ж сів я і не встиг до людей як слід приглянутися,

як "гарсон" тут, як тут. Звичайно, бразилійці такі мляві і сонливі на роботі, а тут тобі, мов вжалені, бігають. Підбіг, всунув мені "меню" в руки, а сам стоїть над душею, чекає, поки накажу йому щось принести.

А що я йому замовлю, коли я жодної назви тих страв не знаю? Аж ось на відділ "біфів" надібав. "Біфі" — це той же біфштекс — шматок битого ручкою ножа м'яса і добре або зле піджарений. Бразилійці дуже люблять зовсім слабо піджарений "біфі", так що коли його кусають, то з того м'яса ще й кров тече. А що вид в "біфі" теж існує багато, то я й став вибирати по меню: чи "біфі" португальське, чи "біфі" мисливське, чи "біфі" домашнє, чи... о, добре що глянув — тут навіть "біфі" а "кавало" є. Ніколи не думав, що бразилійці кінське м'ясо вживають. "Кавало" по-бразилійському "кінь" означає... Заки я роздумував, яке з тих "біфів" замовити, гарсон стояв біля мене, переступаючи нетерпляче з ноги на ногу.

— "Біфі"! — сказав я голосно, відкинувшись поважно на спинку стільця.

— А кавало? — зрадів гарсон.

— Но! Но! Но! злякався я, — ніяких "кавало"! Що я Вам - татарин? Біфі по-домашньому!

Гарсон вклонився злегка і з усієї сили гаркнув в бік віконечка до кухні, передаючи своє замовлення. Я думав, він так крикнув з пересердя на мене, але потім помітив, що він так само передавав замовлення інших присутніх, кричучи через всю залу ресторану до кухні. А серед присутніх, треба сказати, були поважні люди, з шиком одягнені і зі знанням своєї справи розмальовані пані-сеньори і сеньорити та, хоч і з великими лисинами на голові, зате в шнурочок виведеними вусиками, комерціанти і фабриканти. Один з них апетитно порався біля свого "біфі" з парою гарно піджарених яєчок...

— Сеньор гарсон! — гукнув я несміливо. — А чи не можна було б і мені до того "біфі", що я замовив, пару яєчок піджарених?

— Чому ж ні! — весело відповів гарсон, і тут же гаркнув знову до кухні:

— "Біфі" а "кавало"!

— Та ні, — кажу, — який там "кавало"! Я ж бо правос-

лавний християнин—не їм конини. —“Ово”, —кажу, —яєчко до того “біфі”. Розумієш?

Гарсон, як спеціаліст спавжній, розуміючи чи ні, враз замахав руками, поляпав в долоні, трохи присів до землі: “ку - ку - ріку!!” І показавши на пальцях, імпровізуючи яєчко, запитав, чи це я маю на увазі? Я зрадів, що добрий гарсон таки второпав, чого я хочу:

— Сім, сеньор, —кажу, — оце якраз те, чого я хочу: “біфі” з “ку-ку-ріку!” - з яєчком“.

Від того, що ми дійшли до порозуміння неменше зрадів і гарсон і з усієї сили передав замовлення:

— “Біфі а кавало!”

За кухонним віконечком заметушилися, а мене кинуло в піт.

— Ні! — кричу, як і гарсон, на все горло через залю до кухні, — Не їм я “кавало”. “Біфі” хочу, розумієте, але не з “кавало”! Що хочете, — кажу, — несіть, тільки “кавало”, ради Бога, не хочу! Не вживаю конини, панове!...

Тим часом розмальовані сеньорити почали чомусь чмихати потроху собі в ніс, навіть той пан з лисиною і акуратними вусиками залишив свого “біфа” — сміється.

“Що ж тут смішного, — думаю собі, — правду люди казали, що в Бразилії все не по-нашому”. І знову до гарсона:

— „Біфі“, — кажу, — але з яєчком“. А він знову:

— „По - домашньому?”

— Так, — кажу —, по-домашньому, тільки з яєчком!

— А кавало?

— Та ні, — кричу, — без “кавала”, не їм конини!

Пізніше один німець підійшов до мене і шепнув мені на вухо. Після його слів мене ще більше охопила злість, бо ж як я міг прожити три роки в Бразилії і не знати, що в Бразилії хоч кінь і зветься “кавало”, все ж “біфі а кавало” не є жодна конина, а тільки той же “біфі” тільки з яйцем зверху...

БРАЗИЛІЙСЬКІ АКУЛИ - "ТУБАРОНИ"

Раніше я вважав, що багатих людей у вільному світі тільки червона пропаганда називає акулами, але виявляється, що самі ж бразилійці називають своїх багатців акулами і ці останні на це зовсім не ображаються. Нема в Бразилії отого чрезмiрного бундючення багатих по відношенню до бiдніших. Всi вони один одного дружньо ляпають по плечах, коли зустрічаються, а ще більше, коли прощаються, один одного частують чаркою пiнги - горілки і ніколи не скидають один перед одним капелюха, вітаючись на вулиці. Це останнє взагалі в Бразилії не заведено. Одягаються також без великої різниці бразилійці різного соціального стану, особливо в недільний чи святочний день - всі вибагливо і модно, п'ють в одній і тій же кафеїній своє "кафезiньо", сперечаються в один і той же спосiб про футбол, однаково кидають собі під ноги недокурки прямо на підлогу в любому ресторані, а в суботу та в середу купляють собі льотерейний білет з надією щось виграти ще того ж самого дня: бідний, щоб більше не працювати, а багатий — ради спорту...

Та все ж "акули" — окрема каста в Бразилії.

Оте прислів'я, що каже, мов, багаті люблять багато оповідати про те, як то вони колись першого крузейра заробили, але ніколи не розказують, як вони першого мільона крузейрів заробили - цілком і повністю відносять до бразилійських багатих "акул" - тубаронів.

Не буває тижня, щоб не трапилось в Сан Пауло десятка - два випадків крадіжки у хатах багатих торгiвців чи промисловців. Самих тільки авт украдено в Сан Пауло минулого року 2279. Кожної години тут обкрадається в середньому одну хату, хоч велика спиритність бразилійської поліції в розкритті злочинів відома всьому світові.

"Акули" живуть в окремих багатих передмістях великих міст і туди спрямовують свою увагу злодії - вагабунди в суботню чи неділю ніч, коли "тубарони", звичайно, відїжджають на відпочинок на берег моря або в інші курортні місця Бразилії, де взимку навіть випадає сніг...

Після трьохлітнього перебування в цій країні ми-

таки перейшли на самостійний спосіб праці і життя - інсталяції алярмів проти можливих випадків крадіжки і злочинства в багатих домах "тубаронів". Таким чином, по праці ми змушені були відвідати сотні помешкань мільонерів і мультімільонерів в Сан Пауло і поза ним, з різними кінотеатрами й елеваторами в тих резиденціях та взагалі з неопикуєним люксом в них. І як в результат своїх спостережень мушу ствердити, що до найбагатших людей в цій країні слід віднести насамперед фабрикантів, великих торгівців і лікарів. Ці останні беруть гроші з хворого ще перед входом хворого до консулторії лікаря. При чому, за десяти - хвилинний огляд хворого береться нерідко трьохденний заробіток робітника. Операції взагалі коштують астрономічні цифри. Правда, не всі лікарі дивляться на свою професію, як тільки на спосіб нажитися. Є лікарі, що беруть дуже мало за свій труд. Існують також лікарі, які обслуговують хворих робітників зовсім безкоштовно (державне забезпечення), але такі лікарі і не живуть в палацах багатих околиць Сан Паула, як Жардін Пауліста, Паксамбу, Жардін Амеріка, Пердізес і інших вибагливих, спеціально для багатих призначених, околицях міста.

Та люксом свого багатства "тубарон" має дуже мало часу насолоджуватися. Яка б праця його не була - чи то гроші рахувати, чи який гандель робити, чи продукцію своєї фабрики контролювати, тубарон виїжджає вранці з дому і повертається пізно ввечері або і вночі. Автомашина для багача — не люксус, а необхідність встигнути за день об'їхати необхідні місця, пов'язані з його торгівлею чи індустрією. Зате для його дружини і всієї його родини весь люксус до їхніх послуг. І треба сказати, вони вміють той люксус використовувати до максимуму.

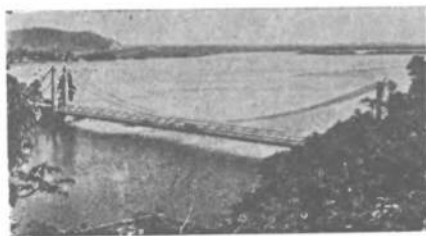
Маючи в дворі двох - трьох а то й більше прислуг хатнього порядку, дама того багатого дому встигне за день не тільки розмалювати свої нігті на руках і ногах, а й об'їздити своїм окремим автомобілем ряд швачок, які шиють їй нове вбрання до наступної неділі, наговоритися вдоволь по телефону зі своєю подругою, що живе на другому розі тієї ж вулиці, купити якусь дорогу дрібничку, яка їй подобалась на вітрині і, таким чином, до

Одна з найбідніших бразилійських родин

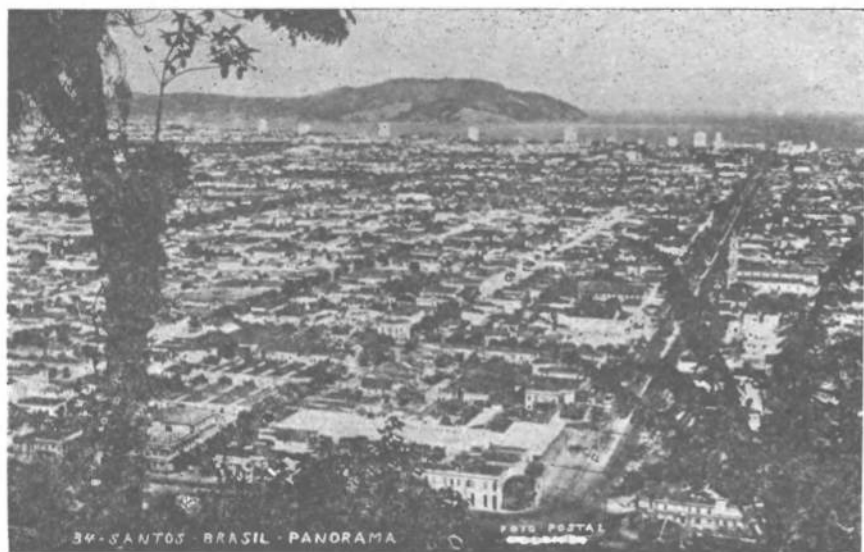
Вигляд вулиці звичайних робітників в передмісті С. Паула. На цій вулиці живуть у власних хатах: шлюсар, муляр, поліцай, електрик, мілкий кемерсант. Як бачимо на фото, один з них має також власне авто, двоє — телевізор і всі до одного - радіоприймачі. Ця вулиця — в 15 км. від центра міста

Сан Вісенте
Красвид навколо міста

Сан Вісенте
Острів біля міста

Сантос
Загальний вигляд портового міста, яке знаходиться в
сполученні із Сан Вісенте.

кінця дня дуже... втомитися.

Найбільше клопоту багаті бразилійки мають зі своїми прислугами, яких, по-перше, не так легко знайти, хоч їм інколи платять досить таки добре в порівнянні з фабричним заробітком жінок, а по-друге, бразилійська прислуга не дуже любить довго і низько вклонятися своїм панам. Прислуга служить, а не прислужується. І вже аж ніяк не вислужується і готова в любий момент кинути свого роботодавця, який буде забагато вимагати у виконанні своїх обов'язків. Мені не раз приходилося приймати напів - або й зовсім чорношкіру прислугу за саму хазяйку дому - так важно і самовпевнено вона поводить з гостем, що не під'їхав до палацу її хазяїна - тубарона на гарному авті, а приїхав автобусом чи й просто прийшов пішки.

Квартали, де живуть багаті бразилійці, дуже різко відрізняються від звичайних передмість чистотою на вулицях та садочками навкруги хат. Жодної пивниці, кафеїної чи взагалі лавки близько взагалі нема — все потрібне доставляється спеціально кожному до двору. Нема вуличного гармидеру, бо трамваї по тих вулицях не ходять. Не дивлячись на те, що кожний має у дворі власне авто, гарні автобуси, що обслуговують ті лінії міста, мають свої зупинки дуже часті в той час, як звичайно від однієї до другої зупинки - велика віддаль, і людина змушена добру сотню - дві метрів йти пішки до першої - ліпшої зупинки автобуса.

Хоч чорношкірі в Бразилії мають рівні права з усіма іншими у всіх галузях і відтинках господарства і політики країни, їх зовсім нема серед тих багатих околиць Сан Паула, хіба що за виключенням одного - двох негрів - футболістів, бо ця остання професія може тут сміливо конкурувати з любим фабрикантом, адвокатом чи лікарем.

Сортимент обіду багача не дуже чим відрізняється від звичайного середнього бразилійця. І якщо цей останній і заздрить "тубаронові", то не його можливості добре харчуватися, а, якщо він взагалі заздрить, то його багатству в грошах та нерухомому майні. І та заздрість не має в собі нічого подібного до бажання зруйнувати багача, ні. Навпаки, кожний бразилієць хоче бути багатим і не в самому багатстві він бачить зло, а в способі

його наживати, тому комуністична ідея взагалі чужа бразілійцеві. Вольнолюбивий до безмежності бразілієць найбіднішого соціального стану органічно відкидає комунізм і вимагає тільки більшої людяности "акул" і їх, не без радії, винить середній бразілієць в господарчих проблемах країни, від вирішення яких залежить добробут всіх.

Бо скільки б бразілійські політичні партії не довели своїм виборцям про покращання економічного стану країни в разі та чи інша партія прийде до влади, все, в кінці - кінців, залежить найбільше від патріотизму тих "тубаронів". Цього останнього, як здається, найбільше їм бракує. Досить піднятися на ледве помітний рівень ціни на якийсь сирівець, як "тубарон" вже піднімає ціну на свій продукт зовсім не в пропорції до підвищення в ціні сирівця, а виграючи на тому інколи такі абсурдні бариші. В погоні за тими баришами "тубарони" забувають про життєвий рівень робітника, а цей останній, здебільшого не маючи прямого інтересу в рості бариша "тубарона", теж опускає руки. І від того всього створюється, як кажуть бразілійці, "каламідаде" - нерозбериха, від якої терпить вся країна.

Але і тут більш патріотичніші "тубарони" дають собі і всій країні раду і прогрес, оплачуючи працю робітника не по годинах чи днях і місяцях праці, а також по його продуктивності, виграючи і на якості, і на кількості товару, як також збільшуючи бариші свої і заробітки тих, хто той товар виробляє.

Від масового введення такої системи, як мені здається, залежить ще більший розквіт цієї багатой і прекрасної країни та поліпшення добробуту бразілійського народу.

На суботу нас запросили на бразилійське весілля. Це була перша нагода побачити, як то в Бразилії цей акт виконується. Згадуючи українські весілля в добрі часи, я безуспішно намагався уявити собі, як воно все це тут відбувається, і був досить задоволений з нагоди, що траплялася на наступний день.

Але спав я тієї ночі перед суботою досить неспокійно. Не міг я ніяк зрозуміти (і сьогодні ще не розумію), чому півні в Бразилії починають співати звечора, а не після 12-ої, як це у нас бувало. Дехто, жартуючи, твердить, що півні в Бразилії почувують себе європейцями і європейського часу притримуються... У всякому разі, те співання пізніх звечора і цілу ніч через короткі інтервали часу не давали мені заснути. А тут ще моя малолітня донька звечора таку розмову завела, що сон зовсім пройшов і на душі якось болоче стало.

— Тату, а на Україні кавуни є?

— Є, доню, є, - кажу, - ще більші, ніж тут. І солодші, ніж ці.

— І виноград є?

— І винаград є.

— І банани теж є?

— От бананів нема. Що нема — то нема...

Обличчя дівчинки враз прийняло зажурений вигляд. Та й як же не журитися, коли все є на Україні, а бананів і нема? А вона ж так любить ті банани, що й годі говорити!

Ну, а я візьми та й пожартуй:

— Знаєш що, доню? Як тобі так милі ті банани, то зоставайся тут, а ми, як тільки час прийде, поїдемо додому, на Україну. Там хоч і нема бананів, зате які там вишні, сливки, яблука! Шовковиця, ясмін який, а дині! Дині куди смачніші від твоїх бананів!

Дівча від тих слів вже хотіло розхнюпатися, але я попередив:

— Ні, ні, доню! То я жартував. Поїдемо всі, поїдемо разом.

Донька знову павеселішала і, ніби виправдовуючись:

— Я й не хочу тих бананів, коли там дині є. Дині ж кращі від бананів, правда?

Погуторивши ще про те, про се, донька пішла до ліжка, проказуючи тричі "Отче наш" до маленької іконки, що ще з України возить із собою бабуся.

Вже й світло в хаті погашено, і бабуся почала дрімати, як чую: "Ку-ку-рі-ку-у-у"! Знову півні. Ніби крізь сон, чую, як донька голосним шепотом гукає:

— Тату, тату! Ти вже спиш?

— Ні, доню, а що таке?

— Тату, а на Україні Бог є?

Коли б наступного дня мені треба б на роботу, а не на весілля йти, я може б і розсердився за те надокучання, але завтра — субота. Це — традиційний день бразільських весіль. І не хотілося перед тим собі настрій стратити.

— Є, люба доню, є. Бог є скрізь. По всьому світі. Він Один.

Де б ми не були - Бог над нами. Бог чує твої молитви, де б ти до Нього не молилася: в хаті, в церкві, в Бразилії чи в Україні. І якщо ти хочеш, щоб ми всі скоріше додому повернулися - молись, доню! Господь — милосердний, особливо до дітей. Він все може дати, що у Нього просять... Але тепер уже пізно, спи!

Надворі знову закукурікали півні. А донька і не думала спати. Через хвилику знову:

— Тату, ось ти казав, що на Україні все є. А чи справді все? А чого нема на Україні?

І хотіла, мабуть, про якийсь інший смачний бразільський фрукт запитати, але я перепитав голосно:

-- Чого там нема?

І тисячі думок зароїлися в голові. Ніхто в темноті не бачив, як самі по собі стулилися мої брови, ніхто не чув, як заболіло серце скитальця. Забувши, що я маю перед собою дитину з дитячим розумом, я відповів:

— Воли нема, там, доню! Воли!

Мій голос, мабуть, дрижав, бо донька якось боязко, тихенько після того перепитала:

— А що то таке "воля", тату?

А потім, не діждавшись відповіді, немов щось згадавши, весело залепотіла:

— То нічого, тату! Я буду Богу молитися, щоб він ту “волю” дав Україні. Він же - милосердний, Він все може дати, що в Нього попросять, правда ж? Він і волю тобі дасть!..

Чи після таких розмов з дитиною можна спокійно спати?

— Дякую тобі, доню, - сказав я їй у відповідь. А сам встав, запалив лампу і сів за писемний стіл.

“Дай, Боже!” — так починався мій наступний репортаж до української газети тієї ночі про своє життя - буття в Бразилії.

А наступного вечора ми таки були вже на порозі католицької церкви, де мало б відбутися вінчання молодих.

Акт шлюбу в бразилійській церкві по-своєму врочистий, але дуже короткий. Найбільше часу займає по-важний похід молодої пари від вхідних дверей церкви до вівтаря та назад. Ця процесія відбувається інколи під звуки органу і спів хору, інколи без того. Іноді молода пара важно ступає по дорогому килимі через всю церкву, іноді без нього. Часом шлюб відбувається при повному освітленні електричними лампочками в церкві (шлюби відбуваються ввечорі), іноді без того. Все це залежить від того, як було наперед уговорено і, звичайно, відповідно заплачено.

В дні шлюбу (найчастіше в суботу) церква переповнена людьми, увага яких найбільше зосереджена на вбранні молодої, яке буває найрозкішніших форм і нерідко, як на око чужинця, аж чудернацьких. Незалежно від того, чи молода пара бідна, чи багата, весільні процесії супроводяться караванами автомобілів, що їх ви-наймають родичі, друзі і знайомі молодих. Ні одна молода пара після шлюбу не їде додому, не заїхавши до фотосальону, які, як правило, розташовані поблизу. І після всього цього відбувається весільне свято, “феста” - гуляння.

Як почесних гостей, нас запросили поближче до столу. А треба сказати, що ми пообідали вдома тієї суботи досить таки слабо. Бо ж хто буде перед весіллям так вдома наїдатися, щоб потім тільки очима блимати, як інші смакуватимуть спеціально до весілля приготованими стравами!

Отож, ми примістилися поближче до стола, де молода розрізувала на невеличкі шматочки здоровенний весільний торт і роздавала власноручно, за традицією, присутнім. Гостей було понад п'ятьдесят чоловік, але всі вони легко вмістилися в невеличкій кімнатці, де відбувалася "феста", бо в Бразилії на весіллі не сідають за стіл, навіть стільців в той момент в хаті нема — всі стоять, в тому числі і молоді. Кажуть, у багатих трохи не так, але на весіллі у "тубаронів" - акул мені не приходилося бути, тому не знаю... Зате добре знаю, що на тому весіллі, де я був, мені зовсім не було весело: по-перше, не вживаю багато пива, яке тут розносили, мов воду, а по-друге, ноги уже давно тремтіли від стояння в невеличкій кімнаті з півсотнею людей. Та й їсти хотілося, кажучи правду, що аж у животі бурчало. Це останнє посилилося ще більше, коли, крім пива, почали розносити на гарних блюдах шматочки хліба з ковбасою, м'ясом або сиром. Все це в таких мініатюрних розмірах, що робиться якось ніби неприємно ті невеличкі шматочки "сандвішів" ковтати за одним разом на-швидку руку, ніби на вокзалі перед відходом потяга.

Але найбільше було знаменитих бразилійських "досе". Це специфічні солодощі, приготовлені з різних бразилійських овочів: банани, ананаси і інші з домішкою величезної дози цукру. Все це було настільки солодко-приторне, вперемішку з пивом і шматочками "сандвішів", похапцем і стоячи з'їдене, що скоро захотілося якнайшвидше від всього того звільнитися, але то була перша нагода побувати на бразилійському весіллі, і ми терпеливо чекали кінця.

Але кінця, здавалося, не видно. Люди без кінця входили, зідали свої "сандвіші" з "досами", запиваючи пивом, і виходили, щоб дати місце іншим. І так до пізньої ночі.

Аж ось музики вдарили "самбу", і вся присутня маса захиталася в такт напівдикого танку, який може зрозуміти своїм нутром тільки бразілець. Тяжко передати, що то за танок, коли товша людей тупцюється на одному місці ногами, а тілом своїм робить всі можливі викрутаси. Слухаючи все те із заплющеними очима, уявляєш собі чомусь бразілійський праліс, спеку і... давнину. Особливо та "самба" вступає в свої права під час так званих карнавальних часів. І хоч для чужинця всі ті "самби" одна на другу подібні, все ж кожна з них має своє значення і призначення. Було б помилково думати, що бразілійці мають виключно брутального характеру карнавальні "самби". Народні танки Бразилії досить різноманітні і багаті і серед них також "танок кави", "тамбу", "тату", "коко" "баяон" і ряд інших, в яких передається сентимент народу бразілійського або його частини й області: "У Баїї, е", "Батуке", "Шотіш з Матто Гросо" і інш. Ці танки не мають нічого спільного з карнавальною брутальністю, а уявляють собою багатство артистичного почування бразілійського народу, дивлячись по його географічному розселенню по всій величезній країні від Амазонки до кордонів Аргентини, від Атлантийського океану до кордонів Болівії й інших країн Південної Америки...

Але як би там не було, повертаючись пізно ввечері з "фести", ми згадали про наш вчорашній борщ, який після весільного частування смакував нам і холодний більше, ніж перед тим.

В Бразилії законом не надається і не визнається жодних розводів. На випадок сімейних непорозумінь дається так зване "діскіт" - розділ майна поміж супружжям, яке не дає все ж права вдруге одружуватися аж до смерті одного із них. Намагання деяких законодавців ввести новий закон у цій справі були до цього часу безрезультатними.

Бразілійська католицька церква досить сильна як матеріально, так і організаційно. Бразилія засадничо країна римо-католицької віри, маючи лише в області С. Паула біля 30-ти католицьких газет і спеціальну радіо-

станцію в С. Пауло. Бразілія займає перше місце у всьому світі по кількості католиків. Але тут існує так багато інших церков, вір і сект, що годі намагатися всі їх перерахувати.

В суботу або в неділю можна спостерігати на міських пляцах багато гуртків людей з капелюхами в руках. В середині такого кільця людей з великим запалом держить промову проповідник з Біблією в руках. Коли він скінчить, гурток починає співати гарних релігійних пісень на навіть награвати мелодії на різних інструментах. Такий гурток баптистів можна бачити навіть на найголовнішій площі Сан Паула, просто перед дверима католицького кафедралу.

Цю, як і інші секти, активно поборює католицька церква, але держава не втручається в ці справи. І навіть тяжко собі уявити, як би сприйняв любий бразілієць такий стан, коли б в країні враз було заведено якесь найменше гоніння на одну із існуючих церков або сект. Бразілієць навіть уявити собі не може, як можна не дозволити кожному вірити, в що він хоче і як хоче. І вже зовсім нелегко вкладається в його голову думка, що на світі існують держави, уряди яких не тільки забороняють існування Церкви, а й замучують в тюрмах сотні тисяч людей разом із священниками і єпископами тільки за те, що вони в Бога вірують і ту Віру проповідувати хочуть.

На особливу увагу заслуговують прикраси і оздоблення біля могил на гробках. Бразілійський цвинтар — це бездоганний сад квітів, гарно впорядкований і обнесений високим муром з обов'яковим нагдядачем за порядком. Майже всі могилки мають пам'ятники з цегли або мармуру. Часто будується ціла капличка на місці похованого. Бразілієць дуже шанують спочилих, жоден з них не пройде повз цвинтаря, не знявши капелюха і не перехрестивши лоба.

Підчас похорон бразілійський священник дуже рідко провадить мертвого на цвинтар, також близька рідня не йде за гробом — це роблять дальші родичі і друзі.

Через певний час (не дуже довгий), якщо терен, де спочиває померлий, не буде закуплений його родичами, кістки спочилого вигрібають з землі, щоб на тому місці ховати іншого...

Пишучи ці рядки, мені знову згадалася Вінниця. Десять тисяч забитих в тюрмах селян, робітників разом із священниками на протязі одного - двох років знайшли своє місце спочинку в могилах по сотні - дві осіб в кожній. А на тих могилах большевицька влада влаштувала танкові площадки. І українські діти бавилися на них, не знаючи, що в підземеллі в той самий час гнили кістки їхніх батьків, матерів, братів і сестер...

Може б я і не згавав собі в цей момент Вінницьку трагедію, коли б я сам не був її свідком. На моїх очах після втечі совєтської армії від німецького наступу я бачив кістки рук, пов'язані шпагатом, Я бачив черепи згнилих людських голів. Я бачив плачучу над кісткою дитину, бо серед одягу чужих батьків і братів знайому, рідну їй пізнала там свитину... Я сам шукав серед тих нещасних трупів свого батька серед десяти тисяч інших батьків, і не знаходив. Бо забагато на моїй рідній землі подібних Вінниць. Большевики розкопували вночі навіть могили на звичайних цвинтарях і ховали трупи замучених ними людей понад могилами давно спочилих з надією, що там їх ніхто не розкопає і що злочинство червоної тиранії не буде відкрито на очі перед всім світом.

І дивлячись сьогодні на Сан Пауло, на Бразилію, на бразилійський народ, слухаючи всі його скарги на тяжке життя, хочеться сказати тим бразилійцям, які не по злій волі, але все ж таки іноді до деякої міри із захопленням читають червону пропаганду:

— Бережіться, люди добрі! Величезних просторів Вашої Амазонки, лісів і пралісів не вистачить для могил Ваших братів і сестер, наколи б той "рай" запанував у Вашій країні, від якого втекли мільони людей, в тому числі і я. Ваші церкви перетворять в стайні, зголоднілі, будете їсти котів і собак, як їв мій нарід в 1933 році, а з Ваших прекрасних цвинтарів большевики зроблять площадки для безконецної "самби". І будете "самбувати" на кістках власних батьків, і буде каяття, та не буде вороття. Бережіться!

ДЕЩО ПРО УКРАЇНЦІВ С. ПАУЛА

В С. Пауло, де на три мільона мешканців є тільки 450 тисяч хат, хоч і будуються такі хмарочоси, як на 45 поверхів в 135 метрів вишини з витратою 120 тисяч мішків цементу на таку будівлю з 19-ю елеваторами в ній, помешкань не вистачає. Приріст населення міста С. Паула чи не найбільший у світі. Досить згадати, що самого молока населення міста споживає біля 600 тисяч літрів денно. А треба зазначити, що дорослий бразилієць не дуже любить молоко, ото ж робиться ясна картина щодо приросту дітей в Бразилії, а зокрема в С. Пауло. В той час, коли такі величезні простори, як Амазона, Мато Гросо і інші віддалені області не мають і одного мільона мешканців кожна, Санпавлівська область належить до найбільш заселених, перевищуючи 10 млн. осіб, на всі 60 млн. населення країни.

Проблема помешкань — найголовніша проблема С. Паула, після транспортної. Тому то і наші емігранти, прибувши до С. Паула, шукали вільні ще терени землі, купляючи їх по можливо дешевій ціні з метою будов власних хат. Сьогодні рідко який українець не має власної хати. Але в справі географічного розположення українського розселення нема в чому їм заздрити.

Весь С. Пауло розділений по національному розселенню тієї чи іншої національної групи емігрантів. Жиди, наприклад, займають цілу величезну частину міста зі своїми склепами окремої частини С. Паула — Бом Ретіро і частково Браз. На жидівський Новий Рік С. Пауло напівмертвий: вся індустрія і комерція готовим одягом і меблями стоїть, бо в той день ні один жидівський гешефт не є відчинений. В цей день жидівського Нового Року найнаочніше кожний може переконатися без жодних статистичних матеріалів, настільки С. Пауло з його Бом Ретіром і Бразом залежний від розвитку тієї частини індустрії і комерції, що знаходиться в жидівських руках.

Так само й інші національності: німці, італійці, еспанці. Перші, наприклад, намагаються гуртуватися в мальовничій частині передмістя — Санто Амаро, де повітря і спокій для сімейного життя дуже відповідні для переселенців.

Нагомість, українці, за виключенням малої кількості старої еміграції, повлаштувалися по найдалших закутках поза містом, витрачаючи години часу на приїзд до праці до самого міста. І це, як мені здається, не стільки тому, що вони приїхали сюди матеріально бідніші від інших (за ті самі гроші була можливість купівлі землі у вигідніших місцях) а із-за непередбачливості своєї.

Не мають українці того "нюху" комерційного, який мають інші народи. Від того створилося і таке явище, що найбільші скупчення українців розташовані в двох діаметрально протилежних передмістях (досить таки далеких) С. Паула, від чого терпить не тільки господарський інтерес кожного зокрема, а й справа організаційно - національної праці як на громадській, так і на релігійній ниві. Українці змушені будувати, крім одного католицького, аж три православних храми Божих вже хоч би із-за далекої віддалі одних віруючих від інших. Те саме і з громадсько - національною працею. Загально прийнято вважати, що в С. Пауло існує українське легальне Товариство, але насправді в С. Пауло його нема - воно в Сан Кайтано - передмісті С. Паула, яке зовсім до С. Паула не належить, маючи свою окрему префектуру - місцеву владу. Те передмістя - окреме місто - знаходиться за 15-20 км. від С. Паула та за 45 км. від іншого кінця С. Паульського передмістя, де існує друге велике скупчення українців, яке в свою чергу розпорошене по вілах і далеких узгір'ях і лісочках, де нерідко й досі ще нема електричного струму. А в той час 1296 км. вулиць С. Паула мають публичне освітлення з 34264 лампами на вулицях. Те саме й щодо телефонів. В порівнянні з кількістю населення Бразилія займає 7-е місце щодо кількості телефонів, маючи в С. Пауло на кожних 14 мешканців один телефон. Дотелефонуватися до якогось українця в Сан Пауло або поза ним — річ безнадійна, бо близько мешкань наших людей навіть лінія телефонна не проходить.

Розпорошеність українського розселення в С. Пауло має свої негативні наслідки не тільки на добробуті української колонії в цій частині чужого світу, а й затрудняє організований виступ нашої колонії на сцену бразилійського життя.

І все ж таки українська громада С. Паула час від часу демонструє бразилійському народові свій протест проти загарбницької політики червоної Москви по відношенню до України. Одним із таких віч-протестів, найбільших за час мого перебування в С. Пауло, була демонстрація в 20-ті роковини створеного большевицькою Москвою голоду на Україні. На тому віче було понад дві тисячі присутніх українців, інших народностей та бразилійців. Заходами всіх існуючих парафій в С. Пауло і українського товариства та інших організаційних груп було продемонстровано бразилійцям наш гнів по відношенню до варварської влади на нашій Батьківщині та нашу готовність боротися за волю і незалежність України аж до бажаного кінця. Наступного дня бразилійські газети широко репортували про український протест - демонстрацію, подаючи ряд світлин з вчистости, в якій взяли участь Укр. Товариство "Соборність", Братство Св. Арх. Михаїла при Св. Володимирській парафії УАПЦ, Св. Покровська парафія з Озаско, того ж імени парафія з віла Барселона, укр. католицька парафія, ряд укр. добровільних організацій, як комбатанти, ветерани визвольних змагань і інш. Головну промову в українській мові мав др. В. Новиченко, промовляв представник бразилійської влади, співав спільний український хор, ряд окремих виступів співаків і декляматорів. Але найпромовистим актом був акт складання вінків на імпровізовану могилу жертв мільонів українців в часи голоду 1933 р. в Україні. Мав часть і я сказати слово в португальській мові до присутніх бразилійців.

До останнього року це була найповажніша українська маніфестація в С. Пауло за всі роки мого перебування в ньому, яка найбільше варта історичної уваги.

Другою поважною маніфестацією на протязі семи років був день відзначення 30-ти ліття смерти Симона Петлюри. Ця вчистість була в окремих своїх моментах зафіксована на кінострічку і висвітлювалася деякий час в кінотеатрах не тільки С. Паула, а й всієї Бразилії.

Зате українська національна праця на місцевому ґрунті по теренах свого скупчення провадиться майже безперервно, особливо прицерковна і братська праця наших віруючих. Та праця вимагає окремої історичної

згадки, на що не претендують ці мої записки про Бразилію, хоч і дозволю собі торкнутися ще одної проблеми з українською тематикою, а саме: не можу до цього часу збагнути безініціативність нашої еміграції до самостійницького існування в Бразилії.

Рідко, дуже рідко, беручи до уваги загальну кількість українців в С. Пауло, яку обчислюють в 10-15 тисяч, українець проявляє своє власне стремління до заснування власного, х й і примитивного на перший погляд, підприємства. Наші люди чомусь воліють не мати "дор де кабеса" (головної болі) з власним варстатом, хоч дуже часто мають на те повні можливості. Вроджена українська тяга до власної хати зробила своє - кожний має хату. Але оте довготривале гнуття спина на підприємця - державу в ССРСР зробило, як мені здається, також своє — мало хто хоче бути вільним господарем.

Взять хоч би й професію столяра. Українець - столяр виготовляє майстерно столи і шафи на невеличкій фабриці, власником якої є як не жид, так німець, італієць або інший чужинець, який в столярній праці нерідко нічогосінько не розуміється. Зате розуміється в справі "фрегеза" - покупця його товару, продавши його три - дорога, заплативши за роботу українцеві - столярові якомога найменшу ціну. Чому б такому українцеві не почати з того самого? Бразилійські закони не обмежують жодних можливостей для чужинців. Найперше виправдування українець знаходить у відсутності грошей для закладання власного варстату. Але, проживши вісім років в цій країні і добре приглянувшись до справи, смію заперечити в більшості випадків правдивість причин того виправдування.

Коли б українець прикладав більше зусиль на проведення самоініціативи в життя, коли б він умів або хотів перші пару років зберегти того гроша, якого він витрачає на шоколяди, сінеми, напитки, коли б було взагалі бажання до самостійницького життя і праці, коли б оте гасло: „хай у підприємця голова болить, а не у мене“ не було власне нашим людям, С. Пауло мав би багато більше українців - підприємців.

Пам'ятаю один випадок. Я працював на фабриці, маючи деякі привілегії, в тому числі і приймати на ро-

боту нових людей. До мене прийшов один німець, який за день раніше висів з пароплава в Сантосі з одним доляром в кишені. Навіть до С. Паула він дістався тільки тому, що один шофер зжалівся над ним і забрав своїм автотом, бо він не мав грошей на автобус. На тій фабриці той німець (який, до речі, не мав жодної спеціальности чи фабричного фаху) попрацював так довго, доки навчився більш-менш розуміти бразилійську мову. Через півроку я зустрів його в місті. В той час, коли я все ще працював на тій же фабриці, німець встиг заробити стільки грошей, що перепровадив родину з Н.меччини на власний рахунок, а ще через півроку вже жив не за 40 км. від міста, а в прекрасному апартаменті в мальовничій частині самого С. Паула. Сьогодні той же німець має власне представництво на ряд районів Бразилії по продажу речей широкого вжитку. Хтось скаже, комерціант? Так, але ним він зробився тут, в Бразилії, де надзвичайно широке поле діяльности для кожного, хто має ініціативу і не боїться ризикувати в господарській частині свого життя.

Тому й не дивно, що велика частина наших людей живе в Бразилії думкою виїхати якнайскорше до Америки, де, як відомо, самоініціатива майже непотрібна. Наш емігрант почуває себе спокійніше там, де він спокійно може відробити свої вісім годин, заробивши на добре життя з матеріального боку забезпечення, не цікавлячись заведенням власного підприємства. Правда, це останнє в Бразилії вимагає багато праці, може більше, ніж будучи робітником на чужому підприємстві, але саме почуття вільности, почуття бути хазяїном свого положення мало б рекомпенсувати ту працю і те "дор де кабеса" і нерідко воно стає опорним пунктом до кращого забезпечення також з матеріального боку.

Та все ж з бігом часу певна кількість українців С. Паула переключилася на самостійний спосіб господарювання, показуючи непогані результати, заохочуючи до того інших. Сам "дух Бразилії" до того змушує...

Навіть самих бразилійців він чомусь не стільки змушує, як, скажемо, й українців. Серед цих останніх все ж більше самоініціативи, ніж серед самих же з діда-прадіда бразилійців. Не говорячи тут про окремих магнатів,

середній бразілієць теж не хоче мати “дор де кабеса” із власним підприємством. Правда, середній бразілієць також не хоче бути вічним робітником, він хоче заробляти гроші вільною професією, але чомусь в голярні, де я живу, має бути хазяїном італієць, а бразілієць - кращий, ніж той італієць, майстер тієї професії — його робітником. Знову сказати б, що в того бразілієця випадково не було грошей, а в італійця були, тому він і є власником? — Ні! Бо на те устаткування голярні, що він має, жодного капіталу не треба, бо в голярні стоїть два стільця і два люстра, досить старих, які до того ж ще й досі не оплачені італійцем. В чому ж справа?

І знову в отому бразілійському “як іде — хай іде”, щоб тільки менше клопоту. В цьому звичайні бразілієць перевищують навіть українців. Від того і получається, що власники поважних торговельних, промислових і інших підприємств як не чужинці, так їх наслідники. Але і бразілійська мафа - нарід з часом починає розуміти, що без власної національної ініціативи годі підняти на відповідний щабель престиж власної країни. Тому така величезна кількість майстерень в С. Пауло і маленьких підприємств, заснованих вчорашніми робітниками і службовцями інших фабрик. Все більше і більше гасло бразілійського національного прапора заохочує бразілійський нарід. А на тому прапорі великими літерами написано: ОРДЕН І ПРОГРЕСО (Порядок і прогрес).

Омелько - мій сусід. Він — новий емігрант в Бразилії. Омелько, можна сказати, людина не п'юща. Хіба там, коли не коли — та й загляне в чарочку. Неділя, скажемо, підійде або, там, сусід нового радіоприймача купив, то ж треба його "облити", ну, ото й хильне якусь...

Та воно в Бразилії й не гріх випити. Пляшка "пінги", що й собака не перескочить, коштує якихось там пару крузейрів. А Омелько за день пляшок на десять таких заробляє.

Інші люди, як вип'ють, так зараз як не про політику заведуть, то битися лізуть. Омелько — ні. Випив і за раз в ліжку, заснув добре, а ранком знову до роботи: і гріха не набереться, і носа ніхто не зверне.

Але одного разу й з Омельком біда скоїлася, і не стільки в тому він чи горілка винні, як отой капіталістичний світ, в якому він опинився, тікаючи від советського "раю". А "рай" той добре запам'ятався Омелькові хоч би вже й через те, що за один рік йому прийшлося три рази діло із советським "правосудієм" мати. Перший раз, за спізнення на 20 хвилин на роботу, примусили його півроку працювати з відрахунком чверті заробтку, як карі. Вдруге — за невихід на роботу (захворів був Омелько, а лікар довідки не дав: "не вільно", - сказав) шість місяців в'язниці пришпарили. А третім разом хотіли аж до Сибіру вислати, та війна перешкодила.

Отож, забігши від того "раю" аж до Бразилії, і тут бідний Омелько на неприємність натрапив. До суду справа не дійшла, але перетрусився Омелько досить.

Справа в тому, що Омелька в куми покликали. Ну, а що б з нього за кум був, коли б він горілки боявся! Випили, як водиться, по одній, по другій... А воно, знаєте, перші дві трохи гіркуваті, а вже третя чи там тринадцята — куди солодші!

Одним словом, в понеділок схопився Омелько з ліжка, зирк на годинник - десята! Спочатку він чуло захався, але потім, подумавши, махнув рукою, та й знову в ліжку. Бо що ж він міг вдіяти, коли його зміна о сьомій починалася? Вкрився Омелько з головою, та заснути більше не міг.

ТРИ ВЕЛЕТНЯ

Свідки незвичайного прогресу Сан Паула.
27 років тому "Мартінелі" (з-права) була найвища будова міста, уступивши в роки революції іншому велетню (посередині), який в свою чергу одержав новітнього "сусіда", в наші дні, символізуючи, таким чином, всі втрьох-в кінці авеніди Сан Жуан - шаленний ріст міста за останню чверть століття

Вгорі, за тунелем має бути збудований найвищий у світі хмародер з величезною статуєю Св. Павла на ньому.

Мунісіпальна Бібліотека

ПАЛАЦ ЮСТИЦІЇ

На одному з найбільших пляців С. Паула - Кловіс Бевілаква - поруч пляцу да Се

Думки не давали спокою:

— А що то завтра скаже інженер? А що, як з фабрики викинуть? Або, чого доброго, гршеву кару накладуть? А може навіть..?

На чолі в Омелька виступив холодний піт.

— Ні! Цього не може бути! Я ж не в советському Союзі, щоб за одинь день у в'язницю людей садили...

А потім:

— Так, то так, але ж якісь таки закони і в капіталістичних країнах існують. Бо ж що з того вийшло б, коли всі почали по понеділках на роботу не виходити?

Так міркував Омелько цілий понедільний день. А у вівторок о пів до сьомої вже у кабінеті головного інженера стояв, переминаючись з ноги на ногу.

— І що ж Ви собі думаєте? - хвалився мені пізніше Омелько. -- Якою карою мене покарав інженер? Йй Богу, коли б я оповів про це шахтареві з советського Донбасу, він би менш зроду не повірив, що й такі "кари" існують. За те, що я не вийшов в понеділок на роботу, мене покарано на шість днів. Але шість днів не в'язниці, не безкоштовної роботи і не штрафних надчасів, що в СССР було б ще за досить легку кару, а на шість днів вільного часу. Так і сказав інженер:

— Пив у неділю, не проспався до понеділка — то йди собі додому, пий і спи аж до другого понеділка. Караю тебе на шість днів. Так і сказав: "караю".

Омелько залився здоровим сміхом.

— Я, - каже, - спочатку було не второпав, а як побачив, що і такі кари існують, бо ж інженер поважно говорив зі мною --- скоріше ходу з фабрики, щоб жінці своїй про свою пригоду оповісти.

— Та Ви, здається, і досі таки не второпали, - перебив я його. - Бо ж шість днів тих — то таки кара. Бо ж за той тиждень Вам ніхто не заплатить.

— А хто ж мені має платити, коли я не роблю?

— Так, - знову я, - але коли б Вас не було покарано, Ви б робили.

— Але ж я не роблю! - знову своє Омелько.

Тяжко довести людині з Советського Союзу, що то теж кара, бо та людина знає інші кари за спізнення на

роботу чи прогул -- холодні стіни советської в'язниці. А тим часом той бразилійський інженер виявився ще занадто суворим, бо за омельчин прогул звичайно в Бразилії відраховується тільки непрацьований день та не оплачується неділя, яка, нормально, платиться в Бразилії.

Робітник в Бразилії має право на трьохтижневу відпустку річно зі збереженням за ним заробітної платні з розрахунку останнього місяця, до того і ж і неділі, і святочні дні, які трапляться в період його відпуски. Пропрацювавши рік на підприємстві, робітник, якщо він буде викинутий з підприємства, одержує місячну заробітну платню як рекомпенсацію. Ця рекомпенсація множитья згідно з кількістю пропрацьованих років. Так що людина, яка залишає підприємство не зі своєї волі після 5-10 років праці в ньому, одержує рекомпенсацію в розмірі, що нерідко дозволяє робітникові відкрити власну робітню або лавку - гешефт.

В ДЕНЬ МАТЕРІ

Чого найменше бракує в Бразилії, так це свят. Не враховуючи релігійних і національних, в які не працює вся країна, існують ще свята місцевого, обласного або навіть і муніципального характеру. В святочні дні комерція і індустрія не працює, і всі ті дні по закону оплачуються державою чи власниками підприємств. Рідко який місяць пройде, щоб не було в ньому одного-двох святочних днів.

Скоро, мабуть, і таке свято, як День Матері, вилететься в національний день країни, в який не будуть працювати. Бо бразилійський нарід без кінця сентиментальний нарід, особливо до жінок і матерів. А останніми роками навіть входить в моду і так званий День Батька, який хоч і не має такої популярності, все ж входить помалу в традицію цього прекрасного народу. Крім цих днів, існують ще День Коханої, День Комерції, День Дерева, і інші, які уміло використовуються для комерційної пропаганди торгівцями Сан Паула.

Щодо тієї пропаганди торгівців, то вона взагалі переходить всі межі сподівань у своїй сміливості. Проходячи по вулицях міста, новакові здається, що більшість магазинів і лавок ліквідують свої підприємства, закриваються не сьогодні - завтра, бо на дверях кожного комерційного дому величезними різнобарвними літерами сповіщається лаконічною мовою: "Ліквідасон тотал" (тотальна ліквідація), "Знижка решти товарів на 20-40, а деякі пишуть і на 90% в ціні!" Створюється враження, що в країні якась криза, що все мусить закриватися, але то так тільки здається: ніхто нічого не ліквідує і жодних знижок на 90% не робить. Кожний робить на свій лад пропаганду і тим часом продає по такій же, як не вищій, ціні свій товар, як і інший його конкурент.

Що ж торкається до вищезгаданого Дня Матері, то і без жодної пропаганди покупців перед тим днем повнісінькі лавки міста. Найбідніша дитина не залишить цей день без того, щоб не купити якийсь подарунок для своєї матері. І дивлячись на ту величезну масу синів і дочок бразилійських матерів, здаєш страждання української Матері - Страждальниці, яка в той злочасний так званий Жіночий День в СРСР змушена дати подвійну чи

потрійну норму виробітку на тяжкій праці на фабриці, не маючи змоги одержати якогось подарунку від своїх дітей, які в свою чергу не живуть, а животіють, або гниють в концтаборах...

І отак, думаючи про матерів, згадалася мені одна подія часів останньої війни. Ми верталися з фронту. В одному селі, де нам прийшлося переночувати в похилій хатині самотнього господаря, цей останній оповів нам одну подію, що сталася за одну ніч перед тим.

— Перш, ніж дістатися до тієї сторони села, — почав господар, — Вам прийдеться завтра переплисти річку, бо міст через неї зруйнований...

— “Ні каплі горючого, ні грама хліба!” — з іронією на адресу радянських керівників вставив мій приятель, згадуючи наказ радянських командирів знищувати все перед приходом німців, залишаючи навіть власне населення на голодній смерті.

— Так, так, — продовжував господар, — але цього моста зруйновано трохи при інших обставинах.

Видно було, що йому нелегко було згадувати про якусь подію.

— Позавчора, — продовжував він після короткої паузи, — коли я, як оце і Ви зараз, вертався з фронту, він був ще цілий. В цьому місці він — єдиний шлях через село. За селом є ще один, але треба робити великий обхід, щоб до нашої хати дістатися через нього.

Тікаючи від швидкого наступу німецьких військ, червоні підклали під цей міст міни, щоб, як вони надіялися, затримати ворога. Але висадити в повітря цей міст вони не встигли, залишивши його підірваним.

Німці ж навіть і не зайшли до нашого села, обійшовши його широким шляхом, тому й ніякої таблички з написом про небезпеку не було зроблено.

Коли я входив в село якраз з тієї сторони моста, ще тільки починало світати. Люди по ту сторону моста спали і теж не могли мене попередити про небезпеку.

Та не спала моя бідна мати по цю сторону ріки, виглядаючи мене з вікна цієї хатини. Не одну ніч проплакала вона, бідна, чекаючи свого єдиного сина. Вона

знала, що моста підміновано і що іншої дороги через ріку нема. Вона боялася проспати момент мого повернення... Про те, що я повернуся, вона теж знала, передчувала. У кожній матеріє, знаєте, є таке передчуття. Серце матері заздалегідь чує і радість, і небезпеку... І вона чекала.

Два роки я не бачив матері. Рівно ж стільки пройшло з того часу, як "чорний ворон" лишив мене без батька. Тижнями я йшов лісовими стежками й степовими доріжками, ховаючись то від "своїх", то від німців. Питання, чи жива ще моя мати, мучило мене весь час моєї мандрівки... Тому вам буде зрозуміла та радість, яка охопила мене, коли, накінець, підходячи до того мосту, я враз побачив, як з іншого боку до нього швидкими кроками наближалася моя мати. Вона, напевне, хотіла попередити мене, щоб я краще переплив через ріку, а не йшов через підмінований міст...

З радощів, що ось через декілька секунд я буду в обіймах моєї матері, я теж прискорив хід. Серце рвалося з грудей. Сльози радості злавляли мені горло. Я був за якихось двадцять кроків від мосту, коли почув, що мати щось кричить. Я не міг розібрати її слів. Але що то могло бути, як не радісні вигуки? Адже перед нею — її син, живий, з фронту!

Я не розумів її слів. Але й не намагався розібрати. Скоріше б тільки в обійми її старечих рук! Мати у відчай продовжувала кричати і махати руками, вказуючи то на міст, то на річку...

Нічого не розуміючи, я побіг ще швидше. Зоставалось два-три кроки. Ще мить — і я на мосту. Але...

Мати попередила мене. Бачучи, що я не розумію її слів і ось-ось стану на підмінований міст, вона звела руки догори і... першою стала на нього.

Грянув страшений вибух. Мене силою повітря відкинуло на декілька метрів і засипало землею, але, як бачите, я зостався живий. Коли я прийшов в себе, переді мною лежав зруйнований міст.

— Матері я більше не бачив, - ледве стримуючи сльози, закінчив господар...

Щаслива бразилійська мати, далека від подібних переживань української матері. Вона не змушена вистоювати черги біля в'язниць, щоб передати шматок хліба своєму синові чи чоловікові, якого мордують тільки за те, що він любить свою Матір, Батька, Батьківщину... Благословенну Бразилійську Державу хоронить Господь-Бог від жаху війни і мінованих мостів на безконечних шляхах цього південно-американського гіганту.

Найбільшою і, мабуть, єдиною проблемою бразилійської матері є виховання й харчування своїх дітей. Якщо вірити деяким місцевим газетам, в Бразилії існує більше півмільона хворих на туберкульозу, найбільше дітей. Відсоток дітей, що вмирають увіці до одного року, надзвичайно великий, і це найбільше непокоїть бразилійську матір, якій в допомогу існує лише в С. Пауло більше 6 тисяч зареєстрованих лікарів.

Але високий відсоток смертності і захворювань не має за причину недостачу харчування, а скоріше неправильне його розподілення. Немалу роль в цьому відіграє також несерйозне відношення самих же людей до втримання відповідного гігієнічного порядку в помешканнях біднішої класи населення. А тутешнє підсоння особливо того вимагає.

Крім того, в окремих областях Бразилії існують заборонені законом плянтації "маконї" - рослини сну і смерти, як її тут називають. Яд цієї рослини певні релігійні секти використовують для одурманення своїх "віруючих" підчас відповідних церемоній, в наслідок яких отримується отравлення організму людей, від яких годі сподіватися нормального наслідства. Ті церемонії "макумби" поборюються державою, але простір країни і розпорошеність її населення не дозволяють раз і назавжди покінчити з тим дикунським звичаєм окремих північних частин Бразилії, який має свій вплив і на цивілізованіші частини країни. Нерідко і в самому С. Пауло поліція викриває таємні гуртки "макумбеїрів".

Але найрозповсюдженішим явищем, з яким пов'язаний загальний фізичний стан всієї країни, є пиття горілки. Над цією проблемою гаряче працює вся Бразилія. Існують окремі товариства, влаштовуючи кампанії по боротьбі з пияцтвом, але на жаль, крім футболу, най-

більшим ідолом звичайного бразилійця є "пінга". При чому, п'ючи її, бразилійці, на загал, не п'яніють. Вживання горілки, регулярно і безперебійне, стало (чи й було — не знаю) традиційним явищем, як унімцівпиво, а у Франції вино. Хоч різниця в результатах при вживанні тих напиктів в порівнянні з бразилійською "пінгою" є величезна, в некористі фізичному стану бразилійського простолюдня.

На жаль, не хочуть відстати від того і деякі наші українці, певна частина яких хоче обов'язково "перещегольнути" любого бразилійця...

А тим часом, навіть справжні дикуни - індієці окремих районів Бразилії занепокоєні злом, яке приходить разом із горілкою. Переді мною фотографія представника індієського племені Мауес, який прибув із далекої Амазонки, щоб вимагати від Білого Чоловіка в столиці Бразилії відповідних прав і допомоги. Кореспондентам газет шеф - тушауа народу Сатарє заявив:

— Я прийшов на південь просити Білого Батька (маючи на увазі Президента країни) допомоги в харчових продуктах, агрикультурних інструментах і, якщо можливо, в грошах для мого народу...

І тут же пожалівся, що деякі білі спеціально намагаються перепровадити до його племені алкогольні напикти, які зле впливають на його нарід.

Шеф індієського дикого племені настільки свідомий того зла, яке приносить із собою горілка, що просить Білого Батька вплинути на своїх людей, які те зло розповсюджують. Мало не парадокс...

Тому то в народі ходить такого змісту жарт: До племені людодів потрапив один білий, якого дикуни мали б з'їсти. Білий звернувся до їхнього шефа з мольбою про помилування.

— Я тобі покажу і подарую таку річ, якої ти ще ніколи в своєму житті не бачив, - пообіцяв білий.

Шеф племені зацікавився.

— Добре, - сказав він. - Якщо справді я ту річ ще не бачив, то відпустимо тебе на волю. Показуй!

Хвилину пізніше:

— Відпустіть його! — наказав шеф племені. - Він має рацію: це вперше я бачу бензинку - запальничку, яка запалює з першого разу...

Час від часу на вулицях Сан Паула появляються окремі групи дикунів із Мато - Гросо, нерідко разом зі своїми родинами, продаючи стріли власного виробу або жebraкуючи по вулицях, запружених "каділаками" найновіших виробів. Існують в країні спеціальні установи, які займаються вивченням життя тих дикунів та захистом їх від винищення збоку білих. Найбільша територіяльно і найменша заселена область Мато-Гросо все ще зберігає в своїх пралісах ряд окремих індійських племен: Бороро, Кадувео і Опайє.

ШАВАНТЕС

ОПАЙЄ, або "шавантес", як їх ще називають, мали навіть своїх представників під час святкувань 400 ліття заснування Сан Паула. їх було спеціально літаком доставлено до С. Паула, де вони мали змогу побачити найкращі місця найбільшого бразільського міста, кіно, театри, вистави і пізніше відвезено знову в їх рідні селища.

Опайє-шавантес характерні тим, що не є вередливими в їжі, їдять ледве не все, на що потраплять, аж до живих і жирних черв'яків включно.

Там, де ріка Ріо Пардо вливається в ріку Парана, стоять два курені. В них і живе плем'я опайє. Біля куренів — з декількох палиць зв'язане накриття, на якому вони сплять в найгарячіші пори року. Сам курінь не має дверей, а накриття з пальмових листів дістає майже до землі. Такий курінь не може захистити дикунів від вітру й холодів, які вночі інколи досить таки дошкульні на півдні Мато Гросо. В такі холодні дні опайє вигрібають в землі щось подібне до льоху і в ньому сплять, накриваючись шкіряними покривалами або вовняними ліжниками, одержаними від сусідських "фазендейрів" - власників земельних фарм, де індійці часто допомагають у праці.

Найголовніше заняття цього невеличкого племені і риболовство. Для цього прив'язують голову дикої свиндо кореня дерева на далеку віддалі і кидають її у воду. Добре ховаючись, опайє чекає на рибу, яка гуртується біля свинячої голови. Націлившись в найбільшу рибину, дикун стіляє в неї зі своїх стрільн.

Жінка опайє з широким носом і недовірчивим пог-

БОРОРО

Дикун бразілійського Мато - Гросо

(Gentileza das Edições Melhoramentos)
em S. Paulo

ЖІНКА — КАДУВЕО

**з невеликого індійського пле-
мени в Мато - Гросо**

*(Gentiles das Edições Melhoramentos
em S. Paulo)*

ДИКУНИ БРАЗІЛІЙСЬКОГО МАТО-ГРОСО

ОПАЙЄ

**з виразом обличчя “старого
лорда”**

*(Gentiles das Edições Melhoramentos
em S. Paulo)*

лядом вважається за добру куховарку. Її “кухня” знаходиться в землі на глибині майже одного метра, де на двох каменях розпалюється вогонь, на який кладеться ціляком пійманого звіря, після чого пригортається знову камінням і землею. Індіка добре знає, коли треба завчасно вигребти все те наверх, щоб м'ясо було відповідно піджарене.

Один із відвідувачів племені опайє твердить, що мужчини того племені своїм обличчям і манірами нагадують тип “старого лорда” з холодною, поважною і стриманою поведінкою...

Маючи в минулому часті контакти з іншим племенем (гварані), опайє перейняли в них обряд просверлювання вищої губи, затримавши все ж свою ізольовану опайєвську мову. Сорок років тому те плем'я мало понад 200 осіб, але хвороби і боротьба проти винищення їх збоку білих в наступних роках зменшили те плем'я до декількох десятків людей біля струмка Сантана, що впадає в ріку Падро.

БОРОРО

Сильної мускульної будови, бороро називають себе “оралімогодокє” що означає “розмальовані” або “кольорові риби”. Займаються мисливством, риболовством і подекуди вирощуванням рижу, квасолі та мандіоки. Живуть в куренях, розположених в симетричному порядку з однією більшою “хатою” посередині. Ця остання призначена для мужчин, які відомі своєю спритністю у фабрикуванні арків і стрільн з відомим на всю Бразілію артистичним виконанням. Курені цього племені розположені на заході між Гвапоре і Парагваєм, а на сході — від ріки до м. Гояс і аж до Міранда. Все селище пару років тому складалося з 20 куренів, розділених на дві частини так, що навіть шлюби поміж мешканцями окремих частин не дозволені законом. Вийшовши заміж, жінка продовжує жити при матері.

Якщо бороро хоче бути в святочному національному вбранні, тоді він фарбує своє волосся червоною фарбою і надіває на голову “корону” з пальмових листків. В просверлений отвір нижньої губи він впирає “тембету”

довгий прутик сантиметрів на 50, орнаментований в чорний і білий колір і прикрашений червоними листочками.

Бороро характерні своїм ласкавим відношенням до своїх дітей, яких вони зберігають в чистоті, розмальовуючи їх тіло та прикрашаючи голову. На грудях такої дитини висять різного роду прикраси із кісток диких тварин, в нижній губі торчить довга "тембета", а верхня — розмальована білими квітами - візерунками на розмальованому червоною фарбою фоні. Ті візерунки мали б хоронити дитину від зубних захворювань, а на лобі — від головних болів.

Але найцікавішим актом у бороро є традиційний похорон померлого дикуна. В такому випадкові родичі померлого розрізують собі руку і спускають кров на тіло мертвого, супроводячи все це криком і жалісним співанням завиванням. Бороро вважають, що смерть їхнього земляка наступила із-за злих духів, а тому один із племени, спеціально призначений, має за завдання вбити або піймати найнебезпечнішого звіря й віддати родичам померлого. Зі шкірою того звіря роблять святочний акт, танцюючи навколо неї, розмальовуючи її й самі себе в різні кольори та викрикуючи голосні слова співчуття і болю. Пізньої ночі закінчується свято частуванням їжою й напитками від імени родичів померлого.

Кількість індіців цього племені не перевищує сотні душ. В невеличкій річці, розположеній поблизу їхнього селища, вони ловлять рибу теж оригінальним способом: заки один бороро довгою палкою шарудить по воді, інший тримає під водою розставлену широку сітку, в яку потрапляють перелякані риби.

КАДУВЕО

Небагато залишилося й цього племені індіців, щось понад сто душ, розположених поблизу Парагваю.

Колись це було одне з воявничих племен. Про їхню історію найбільше відомо в цивілізованому світі, ніж про інші племена. В боротьбі з португальцями кадувео доходили майже до Гваяби, а з Парагваю у 18-му віці вони мало не розігнали всіх еспанців. Найулюбленішим "спортом" кадувео був крадіж коней у еспанців.

Ізольованість лісів, в яких вони знаходились, повінь, а за нею немилосердна засуха змушували цих дикунів, як і всіх тварин лісу, до мандрівного способу життя. Їхнє винищення було спричинене також немалою долею із-за так зв. жовтої малярії та інших епідемій. На сьогодні відомі тільки два селища з дикунами кадувео.

Із глини понад берегом ріки Парагвай кадувео виробляють череп'яні глечики, тарілки і інший посуд, артистично його прикрашуючи. Також це плем'я продовжує фарбувати своє лице, тримаючись традиції, але художнє виконання того фарбування далеко не те, як було колись. Одружені жінки підрізують своє волосся так, що воно майже не закриває щії, зате молоді дівчата лишують довгі і незаплетені коси, що виблискують на сонці. Свої зуби кадувео вишліфовують в такий спосіб, що вони мають вигляд зубців звичайної пилки.

1940 року жив між кадувео старий індієць по імені Шамакоко. Його колись викрали кадувео у сусіднього племені. Після його одруження в цьому племені кадувео одержали наслідство з широкими лицами і товстими губами, що й стало типічним для всього неселення племені.

Колись кадувео займалися крадіжкою дітей, тепер же більше зайняті над вирощуванням худоби.

Діти кадувео дуже люблять бавитися з фігурками, виготовленими їхніми батьками. Вони нагадують наші "кукль", вирізблені з дерева і нерідко орнаментовані різними дорогими каменями. Живуть кадувео в куренях без вікон, збудованих на бамбукових палицях і накриті пальмовим листям.

Найкомпетентнішою людиною в справі життя бразилійських дикунів і їх захисту від нападів на них збоку білих вважається тут 93-х літній маршал Рондон — виходець, по лінії матері, з індійського племені.

До вивчення вищезгаданих дикунських племен Мато Гросо спричинилися проф. Г. Балдус, проф. Е. Фраундт та етнолог Курт Німуєндажу.

Коли вже добра частина цих записок знаходилась в друкові, до моїх рук потрапила одна невелика книжечка в українській мові про Бразілію, написана А. Коршнівським і видана в 1930 році.

Читаючи її, дивуєшся величезній різниці між сьогоднішньою Бразілією і Бразілією чверть століття тому. І це у всіх відношеннях. В тій книжці навіть говориться про випадки жажливої "кабали новітніх білих негрів - європейських емігрантів" :

"Одинокий порятунок щодо уникнення згаданої кабали полягає в таких трьох способах: 1) Ніколи не підписувати жодних контрактів з плянтатором, коли не знається точно про їхній зміст; 2) Підписавши, одначе, невідомого змісту контракт і на основі того доставшись на, так би мовити, панщизняну плянтацію, негайно треба викупитися з кабали і 3) Коли нема за що викупитися, то зараз же приступити до організації щасливої втечі. Пишу, до "організації втечі" тому, що втеча "навдалую" ніколи не може кінчитися щасливо. Власник панщизняної плянтації має проти такого втікача перш усього підписаний контракт, далі — зграю добре озброєних доглядачів, приятельські стосунки з довколишньою поліцією і т. д. і втікача "навдалую" завжди зловить, добре виб "е і знову запряже до праці на своїй плянтації..."

Це писалося і, напевне, творилося всього - навсього 26 років тому. Сьогодні в очах навіть отих "білих негрів - європейських емігрантів" вищезгаданий уривок із книжки викликає лише усмішку і майже недовір'я, щоб все те колись мало місце в Бразілії. Якраз сьогодні, коли пишу ці рядки, вийшов ще один закон в країні, ціллю якого є стерти майже непомітне відрізнення поміж мешканцями цієї величезної країни, незалежно від їхнього походження - еміграції: віднині навіть реєструвати свій пашпорт чужинця емігрант не потребує в поліції, як це було до цього часу на протязі перших пари років перебування чужинця в Бразілії

Те саме і про політичний устрій країни:

"... Окрім згаданої республіканської, існує ще демо-

кратична партія, яка весь час добивається... запровадження таємного і загального голосування при виборах президента, членів парламенту і т. д., але всі зусилля тієї партії до цієї пори ще нічого не змінили..."

А ще вище:

"Бразилія не має політичних партій в європейському розумінні цього слова..."

Сьогодні ж, починаючи від намісника (префейта) міста і президентом країни кінчаючи, весь державний апарат обирається таємним і загальним голосуванням народу, який має право (і, до речі, те право використовує досить широко) критикувати свою владу. Газети кожного дня "величають" своїх державних мужів "злочинцями", "хабарниками", "зрадниками" і іншими епітетами, від яких іноді стає аж моторошно.

Коли б покійний автор згаданої книжки про Бразилію 30-х років міг знову побачити цю країну, він би її не пізнав. Та й як можна її пізнати, коли не встигла телевізія на свій Божий народитися, як нині Бразилія займає між 31-ою державою світу восьме місце по кількості телевізійних апаратів, маючи їх біля ста тисяч.

Шалений крок вперед зробила Бразилія і в розвитку власної індустрії, порівнюючи зі станом минулих років. Досить згадати, що цього року пушено в хід бразилійську фабрику вантажних автомашин майже виключно національного виробу. Текстильна ж і взуттєва індустрія Бразилії нічим не уступає найрозвиненішим країнам світу. Такі ж речі, як машини до шиття, давно і з величезним успіхом фабрикуються в цій країні, яка колись дала світові батька сучасної авіації — бразилійця Сантос Думонта, який в Парижі піднявся перший у повітря на ним сконструйованім аероплянї. Особливо присвячувалося багато уваги цій епохальній події в щойно минулому році, який проголошено Роком Батька Авіації — Сантос Думонт, з усіма до того призначеними урочистостями. На 60 млн. населення в країні існує сьогодні понад півтори тисячі аеродромів.

Кажуть, що в Бразилії ще багато неписьменних. Дехто навіть, говорячи про цю країну, говорить як про країну неграмотних взагалі. А тим часом ось як на цю тему пише одна із місцевих газет:

“Подивімось, наприклад, як ми, живучи, тільки й знаємо, що твердимо, що живемо в країні неграмотних. Об’єднані Нації, які мають статистичні дані про все, що хочеш і просиш, коли мова йде про неписьменство, подають такі цікаві факти: Бразилія — 50 відсотків неписьменних. Португалія — 42!

А Португалія має дещо спільне з Бразилією, говорячи однаковою мовою. Також Португалія, так би мовити, є нашою матір’ю, а ми — донька її, наймолодша... Зрівняймо до того ж вік однієї і другої. До того ж, тільки від 1822 р. ми стали господарями в нашій хаті. Інколи ми таки заголосно і забагато, ніж це треба, б’ємо посуду в хаті. Але — “вамос токандо” - йдімо далі, вперед. Маємо досить тарілок...”

Так закінчує статтю про неписьменство в Бразилії одна із газет в С. Пауло, де (лише в С. Пауло) вступило до університетів міста минулого року 2149 студентів.

Пишучи ці записки, я не претендував ані подати вичерпуючу довідку про Бразилію, як таку, ані висвітлити життя і національну діяльність українців на цім терені. Для цього потрібна окрема праця. Я ж в своїх записках хотів лише ознайомити читача з деякими сторонами специфічності як порядків в Бразилії, так і самого характеру бразилійського народу, дивлячись з точки зору українського емігранта. Мав також на увазі познайомити читача з прогресом цієї країни, а особливо однієї її частини — С. Паула.

В ПОШУКАХ ПРАВДИ

А. Коршнівський в розділі "Чи варто емігрувати до Бразилії" року 1930-го писав:

"Майже кожний такий емігрант, коли інформує кого про Бразилію, то: або хвалить усе і вся, що є Бразилійське, або ганить і лає. Все залежить від того, як самому такому емігрантові повезло в Бразилії. Коли емігрант хутко і легко розбагатів, то у його устах Бразилія — земний рай, наколи ж він стратив і те, що привіз із собою із старого краю... то тоді Бразилія обертається в найстрашніше пекло, тоді ця країна буде і дикою, і некультурною, і з'їденою на 100 відсотків сифілісом, і марно адміністрованою і взагалі краєм непутящим..."

Не розбагатів я в Бразилії, тим менше, ані хутко, ані легко, і все ж хвалю Бразилію. Не згубив я нічого із старого краю, бо нічогосінько не привіз із собою, і все ж картаю Бразилію. І чим гірше я жив в Бразилії, особливо на початках, тим більше її хвалив. І чим краще почав влаштовуватися з бігом часу, тим частіше знаходжу те, за що варто покритикувати Бразилію.

І не знаю, як піде далі моє життя - буття в цій гарячій країні, але минулих майже восьми років, тут прожитих, цілком досить, щоб переконатися в тому, що, будучи свого часу для всіх чужий, я був прийнятий Бразилією ЗА СВОГО. Це відчувається в Бразилії на кожному кроці емігранта, незалежно від того, чи йому "повезло", чи ні в цій країні. Мені ж "повезло" найбільше в тому, що напис на Острові Квітів, з яким нас зустрічала Бразилія, відповідав праді: "ТИ БУВ ЧУЖИЙ - БРАЗИЛІЯ ПРИЙМАЄ ТЕБЕ ЯК СВОГО".

Зате отієї Правди, ради якої я пішов у чужий світ, я все ще не знайшов. Але це вже не залежить ані від Бразилії, як такої, ані від народу її. Це залежить від інших... сильних світу цього.

І згадався мені один мій земляк - українець, з яким я мав розмову напередодні виїзду з Європи за океан.

Він народився на світ Божий в тих роках, коли кремлівське мрякобісся в Україні вже давно перейшло в систематичне винищування всього живого й мертвого, що тільки могло хоч нагадати нашому народові про його минуле та про можливий успіх в майбутній боротьбі за незалежну від Москви Державу.

І скільки він сам себе пам'ятає, він ніколи не кидав думки знайти Правду на цьому світі.

Почалося це з того моменту, коли до хати його батька, відомого в селі працівника - труженика прийшли злодії з червоними зірками на кашкетах, щоб забрати все, що тільки можна було взяти, а його з малими дітьми викинути геть з хати на сніг...

Де правда на світі? - питав він сам себе і тоді, коли перед його очима пару років пізніше вмирали кожного дня голодною смертю українські хлібороби на вулицях спустошених сел.

Не знайшов він правди і тоді, коли було замордовано його батька рідного, коли й йому самому приходилося боятися власної тіні...

Та вогник надії все ж блиснув в його очах, коли було сповіщено про початок 2-ої світової війни. Глибоко переконаний, що з Заходу на кінцях багнетів принесуть йому Правду інші, він чекав. Але замість Правди люди з червоної нашивками на рукавах та чорним ломаним хрестом на них принесли жах, знущання, грабіж і кров, кров без кінця...

А ще трохи пізніше — пізнавальний знак на груди, а в шию гумову палицю, із забороною після годин тяжкої праці і голодному появлятися на вулицях "цивілізованого" Заходу.

Та ось в небі заревіли грізні сталеві птиці і вогнем своїх крил змели з лица землі тих, хто сіяв жах, творив знущання і грабіж. Тоді мій земляк повірив знову, що ці птиці несуть не тільки вогонь на своїх крилах, а й ту Правду, яку він так довго і марно шукає. Ще трохи, - думав він, - і важкі птиці обіймуть своїми крилами Рідний і далекий край і вогнем своїм захистять його народ від дальших поневірянь.

Та не так сталося!

І тут Правди не було. Замість Неї появилися з од-

ного боку смачні шоколяди й цигарки, а з другого-при- мусова репатріяція, залякування і... скрінінги, скрінінги без кінця. А там, десь далеко - далеко, біля кордонів його Батьківщини — безсовісне залицання тих, хто мав би мати Правду в руках, з тими, хто знає тільки брехню і розуміє тільки силу...

— Отак, шукаючи Правду, а живучи тільки брехнею і серед брехні, і здуріти можна, - скаржився він мені. - Скажіть, невже і справді нема Правди на світі?

Я покликав його до себе і оповів йому одну досить таки стару легенду:

Десь і колись жив собі один молодий лицар, який все своє життя мріяв побачити на власні очі Правду. В уяві того молодого чоловіка Правда мала бути чимось надзвичайно гарним, чарівним, образом завершеної краси і величі.

І вирішив він розшукати Правду. Щоб, повернувшись знову до свого народу, який також так змарнів, шукаючи Правду, мати право сказати: "Так, я бачив Правду!"

І ввесь нарід виряджає свого хороброго лицаря в чужі і невідомі края шукати Правду. Багато труднощів і поневірянь переніс той лицар на шляху до Правди, але таки осягнув свого, знайшов Правду.

На порозі того палацу, де мала б знаходитися Правда, він востаннє перехристився і, затаївши віддих, чекав.

Ось він уже чує якийсь рух на сходах палацу, а через хвилику розчинилися двері палацу, і перед лицарем віч-на-віч з'явилася... стара, горбата, крива і майже сліпа беззуба жінка.

Лицар отетерів.

— Я... я... хотів бачити Правду, — почав він, за- тинаючись, і хотів було тікати, але стара, горбата, кри- ва і майже сліпа беззуба жінка лагідним голосом про- мовила:

— Не лякайся, хоробрий лицарю! Ти шукав Правду — Вона перед тобою!

— Ти? Ти — Правда?!

— Так, лицарю! Я — Правда, яку ти шукаєш...

— Але... але я уявляв собі Правду іншою. Якщо б вона мала бути в образі жінки, то я чекав побачити її — молоду, гарну, невимовно чарівну, неказано величаву... Я чекав інше...

— Так, лицарю, я теж була колись молода, гарна, чарівна, а тепер, бачиш, постарілася...

— Але, що ж я скажу моїм друзям, що мене чекають? - в розпачі крикнув лицар. — Я не можу повернутися до свого народу!

— Не турбуйся так, лицарю! — заспокоювала його Правда. — Повернись до свого народу і скажи, що ти бачив Правду.

— Та ж вони запитають мене, яка Вона, та Правда! Що скажу я їм у відповідь? Стара, крива, горбата..?

Правда ближче підійшла до лицаря і лагідним, спокійним голосом повчила його:

— А ти збреши, мій лицарю, що ти бачив молоду, гарну, чарівну Правду...

— Ти — Правда навчаєш мене брехати?!

— Нічого, лицарю, не турбуйся, збреши! А заки ти повернешся до свого рідного краю, мене вже не буде на світі: я стара - помру скоро. А народиться Нова Правда — молода, гарна, невимовно чарівна, неказано величлива, якраз така, якою ти уявляв її до цього часу...

І він, вислухавши мою легенду, в кріпкій вірі, що таки і справді скоро народиться та Правда, яку він шукає все своє життя, кріпко потиснув мені руку. А я в думках зробив те саме по відношенню до тих, завдяки кому ця легенда дійшла до наших часів.

Від автора

ПОДЯКА

Беручи до уваги надзвичайно несприятливі видавничі умови, прошу шановних читачів вибачення за знайдені помилки в цій книжці, а бразілійцям Srs. Denevaldo Benedito Faria e Odilon Cerqueira Leite, які, не володіючи українською мовою, все ж спромоглися на виконання набору, композиції і друку цих записок — моя щира подяка.

З висловом щирого признання зазначую також імена тих, хто взяв участь в поповненні книжки відповідними фото - ілюстраціями :

Sr. Vicente Maurino — ред. браз. журналу в С. Пауло
Edições Melhoramentos — браз. видавництво в С. Пауло
п. д-р Семен Федюк — Ріо де Жанейро
п. Семен Овечко — Сан Пауло

ОБКЛАДИНКА — САРА : Desenhista WALTER SPACCAQUERCHÉ

Jwan Owetschko

CAIXA POSTAL, 14.792
S. PAULO - BRASIL

